

~ યશોજીવન પ્રવચનમાળા ~

પ્રવચનકાર

શ્રી નેમિ-અમૃત-દેવ-હેમચન્દ્રસૂરિશિષ્ય
આચાર્ય શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિમહારાજ

પ્રકાશક

શ્રી શ્રુતજ્ઞાનપ્રસારક સભા

અમદાવાદ-૧

આવૃત્તિ પહેલી: ૨૦૦૦

મૂલ્ય: ૨૫-૦૦

નકલ: ૨૦૦૦

વિ.સં. ૨૦૫૫: શ્રી નેમિ અર્ધશતાબ્દી વર્ષ
વસંતપંચમી

પ્રાપ્તિસ્થાન:

જિતુભાઈ કાપડિયા,
અર્જંતા પ્રિન્ટર્સ,
લાભ કોમ્પ્લેક્સ,
૧૨/બી, સત્તરતાલુકા સોસાયટી,
નવજીવન, અમદાવાદ-૧

શરદભાઈ ઘોષાવાળા,
બી/૧, વી. ટી. એપાર્ટમેન્ટ,
કાળાનાળા, ભાવનગર

ટાઇપસેટિંગ:

ઇમ્પ્રેશન્સ
જુમ્મા મસ્જિદની સામે, ગાંધી રોડ,
અમદાવાદ-૧

આવરણ/લેઆઉટ:

અપૂર્વ આશર
ઇમેજ સિસ્ટમ્સ
અમદાવાદ-૬
apu@vsnl.com

समर्पण

परमगुरु पूज्यपाद शासनसम्राट श्री श्री श्री
विजय नेमिसूरीश्वरजी महाराजने

— यशोत्रन्ध श्रेष्ठी

भाणी... धारी... पाभी

प्रसारी श्री संघे

उपकृत थया तेह

स्मृतिमां—

प्र०

ગુરુઉપકારના ઋણને યત્કિંચિત અદા કરવાના નમ્ર પ્રયાસરૂપે
શ્રુતલાભ લેનારનાં નામ

પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજીમહારાજ તથા જ્ઞાનભંડાર માટે
કોઠ જૈન મહાજન સંઘ, કોઠ.

શ્રી કોકિલાબહેન નવીનભાઈ ગાંધી, આંબાવાડી, અમદાવાદ
શ્રી દાનેશભાઈ વિ. શાહ, પાર્લા, મુંબઈ
શ્રી શરદભાઈ ઘોઘાવાળા, ભાવનગર
અશોકભાઈ ભીખુભાઈ, સુરત
મૂકેશભાઈ મગનલાલ જેસરવાળા
ઉપેન્દ્રભાઈ હર્ષદભાઈ શાહ, આયોજનનગર, અમદાવાદ

સદા દિવાળી સંત ઘર બારે માસ વસંત

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના સાહિત્યને સંખ્યા અને સત્વ ઈયત્તા અને ગુણવત્તા બંને દૃષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે કોક વાર શ્રીકૃષ્ણની ઉપમા યાદ આવે; ક્યારેક શેરડી યાદ આવી જાય. તે ચીજોના ગુણધર્મ સમાન દીસે છે. આ ભાવ એક સુંદર દોહરામાં મળે છે.

મિસરી પાન સમાન છૂવત કઠિન લાગત ।

જો કીજે રસપાન તો જાને રસના રસરી ॥

શેરડીને અડવાથી તે કઠિન લાગે છે. ચાવવામાં મહેનત પડે છે. પણ જ્યારે તેના રસનું પાન કરીએ છીએ ત્યારે તેનો આસ્વાદ જીભ જ જાણે છે.

તેમના ગ્રંથો, પદો, સ્તવનો, ઢાળો, સજ્જાયો, કાવ્યો, રાસાઓ આ બધામાંથી પસાર થતી વખતે ઓછેવત્તે અંશે બધાને આવો અનુભવ થવાનો. પણ જ્યારે શબ્દના કોચલાની ભીંતર વહેતા સર્ળંગ સૂક્ષ્મ અર્થને, તાત્પર્યને પામવામાં આવે છે ત્યારે મન તૃપ્ત બની જાય છે; મન ભરાઈ

જાય છે; મન ધરાઈ જાય છે. વર્તમાનમાં એવા કેટલાય મુનિ મહારાજો, વિદ્વાનો છે જેમણે તેમના ગ્રંથ-સ્વાધ્યાયથી નીપજેલી રસાનુભૂતિ પાસે બધું જ તુચ્છ લાગ્યું છે. અને વારંવાર તેઓ સ્વાદ માણવા તે તે ગ્રંથો પાસે જાય છે અને અન્યને તે ગ્રંથો પાસે જવા વારંવાર પ્રેરણા આપે છે. એ માટે એક જ ઉદાહરણ બસ થશે. પૂજ્યપાદ પંન્યાસજી મહારાજશ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજે ઉપાધ્યાય મહારાજના અધ્યાત્મસાર, જ્ઞાનસાર, દ્વાત્રિંશિકા વગેરે ગ્રંથોનું એકથી વધારે વાર આકંઠ પાન કરેલું. એટલે તેમણે એક (મુનિ)ને આપેલી દોરવણીનો પ્રસંગ મનનીય છે. તે તેઓના શિષ્ય આચાર્ય શ્રી કુંદકુંદસૂરિજી મહારાજના શબ્દોમાં જોઈએ. “પૂજ્યપાદ, ગુરુદેવ, પંન્યાસપ્રવર શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ પાસે ઘણાં વર્ષો પહેલાં એક આત્માર્થી મુનિરાજ આવ્યા હતા. જેમનો ન્યાય વ્યાકરણ ઉપર સારો કાબૂ હતો અને પ્રકરણોના પણ સુંદર અભ્યાસી હતા. તેમણે નમ્રભાવે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને જણાવ્યું કે, મેં ધર્મબિન્દુ, ધર્મસંગ્રહ, શ્રાદ્ધવિધિ, પંચાશકજી, શાંતસુધારસ, અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ, ઉપમિતિ ભવ-પ્રપંચકથા, ઉપદેશમાલા, વૈરાગ્ય કલ્પલતા, ત્રિષષ્ઠિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર, ભવ ભાવના આદિ પ્રકરણ ગ્રંથો તથા આવશ્યક, દશ વૈકાલિક અને ઉત્તરાધ્યયન આદિ આગમગ્રંથોનું યથાશક્તિ અવગાહન કર્યું છે. હવે મારે યોગ અને અધ્યાત્મ વિષયક ગ્રંથોનું વાચન કરવું છે તો મારે કયા ક્રમથી તે વાંચન કરવું તે અંગે આપશ્રીનું માર્ગદર્શન ઇચ્છું છું કારણ કે આપશ્રીનો એ વિષયમાં બહોળો અનુભવ છે.

મુનિશ્રીના જિજ્ઞાસાભર્યા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પરમકૃપાળુ પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી એ ફરમાવ્યું કે હવે તમારે સૌથી પ્રથમ જ્ઞાનસાર ગ્રંથ કંઠસ્થ કરી તેના પદાર્થો બરાબર મનમાં અવધારી લેવા. પછી અનુકૂળતા પ્રમાણે યોગશાસ્ત્ર, ગુણસ્થાનક કમારોહ, શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મ. કૃત અષ્ટકજી, ષોડશકજી, વિંશિકાઓ, યોગદંષ્ટિ - સમુચ્ચય, યોગબિંદુ, લલિત વિસ્તરા, યોગશતક ધ્યાનશતક, ધ્યાનવિચાર, દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા, અધ્યાત્મસાર, સટીક યોગવિંશિકા, વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય, શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય વગેરે ગ્રંથોનું અવગાહન કરવું અને ત્યાર પછી જ્ઞાનસાર વાંચવું.

જિજ્ઞાસુ મુનિરાજે ફરીથી જ્ઞાનસારનું નામ સાંભળતાં વચ્ચે જ કહ્યું કે બાપજી! આપે જ્ઞાનસાર વાંચવા માટે તો પ્રારંભમાં જ ભલામણ કરી છે તો ફરીથી કેમ?

પૂજ્યશ્રીએ જણાવ્યું કે પ્રારંભમાં જ્ઞાનસાર ભણવાનું જણાવ્યા છતાં અંતમાં ફરીથી જણાવ્યું છે. તેમાં ખાસ હેતુ છે અને તે એ છે કે પ્રારંભમાં તમો જ્ઞાનસારને વાંચશો ત્યારે જ્ઞાનસારનો તમને માત્ર સામાન્ય રીતે જ ખ્યાલ આવશે. અને યોગ અને અધ્યાત્મવિષયક આ બધા ગ્રંથો વાંચ્યા પછી જ્ઞાનસારનું અવગાહન કરશો. એટલે તમને જ્ઞાનસાર ગ્રંથના ભાવોનો વાસ્તવિક ખ્યાલ આવશે અને એમ લાગશે કે યોગવિષયક આ બધા જ ગ્રંથોના વાચન, મનન અને અનુભવનો સાર એટલે જ્ઞાનસાર.”

આવા શ્રુતકેવલી તુલ્ય જ્ઞાનયોગી મહાપુરુષ માટે ઉપમાભર્યું રૂપક સૂઝે છે.

જમીન ઉપર જેટલાં વન છે તે બધાંમાં આંબા નથી હોતા. જેટલા આંબા હોય છે તે બધા ઉપર માંજર નથી આવતી અને જેટલી માંજર આવે છે તે બધાને મરવા નથી આવતા અને જેટલા મરવા આવે છે તે બધાની કેરી નથી આવતી. અને જેટલી કેરી આવે છે તે બધાની શાખ નથી પડતી. અને જેટલી શાખવાળી કેરી આવે છે તે બધી વપરાતી નથી.

બસ એ જ રીતે જેટલા શ્રાવકો તે બધા દીક્ષિત ન થાય. જેટલા દીક્ષિત થાય તેટલા જ્ઞાનરસિક નથી હોતા. જેટલા જ્ઞાનમાં ઊંડા ઊતરે તે બધા ચારિત્રમાં દઢરુચિ નથી હોતા. જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં દઢ બનેલા બધામાં અધ્યાત્મનો સંસ્પર્શ નથી હોતો અને છેલ્લે પોતાના લક્ષ્યબિંદુ સ્વરૂપ આત્મદર્શન સુધી બધા નથી પહોંચતા. જ્યારે પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ આ બધામાંથી પસાર થઈને લક્ષ્ય સિદ્ધ કરનારા પુરુષ હતા.

તેઓના સમગ્ર જીવન અને સર્જન ઉપર દષ્ટિપાત કરતાં જણાય છે કે તેઓનું જીવન આભ્યંતર ગુણવૈભવથી શોભતું અને ભર્યુંભર્યું હતું. તેથી અનહદના હદની લહેરનો સ્પર્શ સદા રહેતો તેઓએ પદોમાં વર્ણવ્યો છે. જાણે તેમને હંમેશાં દિવાળી હોય તેમ લાગે છે. શ્રીપાળ રાસના ચોથા ખંડમાં છેલ્લે મુજ સાહિબ જગનો તૂટી.નું જે ગાન કર્યું છે. તે તેમના અંદરનાં

ક્રમાડ ઊઘડી ગયા પછી આનંદનો કુવારો ઊઠ્યો તે માણ્યા પછીના એ શાશ્વતીના ઉદ્ગારો છે. અને સર્જનની શરૂઆત કર્યા પછી સદા વસંત જ રહી છે. ક્યારે પણ તેમાં પાનખર નથી આવી. એકથી એક વિષયમાં ચાહે તે ભાષા હોય ચાહે તે વિષય હોય સાવ સાદી સરળ રચનાથી શરૂ કરીને નવ્યન્યાયના પરિચ્છેદની ભરમાર હોય તો પણ સમં લીલાયતે ભારતી. તેઓ ભારતીને રમાડતા હોય તેમ લાગે. કલિકાલસર્વજ્ઞના ઉપાશ્રય માટે જે ભારતી પિતૃમન્દિરમ્ શબ્દ પ્રયોજ્યો છે તે શબ્દ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ માટે પણ પૂરો બંધ બેસે છે. ભારતી પિતૃમન્દિરમ્ - એટલે સરસ્વતીનું પિયર. પિયરમાં દીકરી જેમ યથેચ્છ વિહરે તેમ એ તેમની પાસે વિહરતી જોવા મળે છે.

આ રીતે વર્તમાનમાં સમગ્ર ઉપલબ્ધ સાહિત્ય અને તેઓનું અલગારી જીવન વૃત્ત ને યથામતિ જોયા જાણ્યા ને કિંચિત અવગાહ્યા પછી તેઓના સમગ્ર વ્યક્તિત્વના એ વિશિષ્ટ સ્વરૂપે આપણી સામે ઊપસતા જણાય છે. જ્ઞાની યશોવિજયજી અને ભક્ત યશોવિજયજી આરાધક યશોવિજયજી અને પ્રભાવક યશોવિજયજી, તર્ક, આગમ અને યોગના પારંગત અભ્યાસી યશોવિજયજી અને પરમ ભાવુક શાસનરાગી યશોવિજયજી. આ બંને વ્યક્તિત્વ પરસ્પર વિરોધી નથી, પણ પૂરક છે. વળી તેઓને જ્ઞાન-ભક્તિ અને વૈરાગ્ય સિદ્ધ થયેલા જણાય છે. તેથી તેનો સમ્યગ્ વિનિયોગ પાત્ર શ્રદ્ધાન્વિત વ્યક્તિને થજો.

વર્તમાનમાં પણ અનુભવાય છે. મારા જીવનમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજનો પ્રવેશ દીક્ષાના પહેલા વર્ષે થયેલો. મારા મોટા દાદા ગુરુ મહારાજ શ્રી વિજયામૃતસૂરીશ્વરજી મહારાજ સવારે ઊંઠેલા સાડાત્રણસો ગાથાના સ્તવનની છેલ્લી ઢળો લલકારતા. તે સાંભળીને જિજ્ઞાસા થયેલી ત્યારથી તે પવિત્ર શબ્દો કાનમાં દાખલ થતા રહેતા. પછી એક વાર પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયઉદયસૂરીશ્વરજી મહારાજના મુખે દેરાસરમાં ચૈત્યવંદન કરતાં એક મુનિમહારાજ સ્તવન બોલવાંનું શરૂ કરતા હતા. ત્યારે તેઓએ ટકોર કરી એક ઉપાધ્યાયજી મહારાજનું રચેલું સ્તવન આવડે છે ! આવડતું હોય તો તે બોલો. ત્યારે તેઓની રચેલી ચોવીસી

તરફ ધ્યાન ગયું.

તેઓ શ્રી દેરાસરમાં ઉપાધ્યાયજી રચિત સ્તવનોનો આગ્રહ રાખતા અને સાંજનાં પ્રતિક્રમણમાં સજ્જાયમાં પણ ઉપાધ્યાયજી રચિત ૧૮ પાપસ્થાનકની સજ્જાય સમકિતના ૬૭ બોલની સજ્જાય, આઠ દષ્ટિની સજ્જાયનો આગ્રહ રાખતા. હવે આજે સમજાય છે કે તેઓ તો દર્શનશાસ્ત્ર અને આગમગ્રંથોના ઊંડા અભ્યાસી હતા. છતાં તેમનું મન ઉપાધ્યાયજી મહારાજના સાહિત્ય ઉપર ઠરતું હતું.

તે પછીનાં વર્ષોમાં જ્યારે જ્ઞાનસાર, અધ્યાત્મસાર, વગેરે ગ્રંથોનાં નામ સાંભળ્યાં અને તેનો કાંઈક પરિચય થયો ત્યારે પણ મુગ્ધતા હતી પણ વિ.સં. ૨૦૨૯ આસપાસમાં દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા ભણવાનો અવસર મળ્યો ત્યારે તેમના શબ્દોની ભીતર ડોકિયું કરવા મળ્યું. એ શબ્દગુચ્છોની નીચે એક સળંગ અર્થ ગૂંથાતો અને તેનાથી એક સળંગ સૂત્ર આકાર બંધાતો જોયો. તેમની સામે પદાર્થ સ્પષ્ટ હોય છે. તેથી તેનું નિરૂપણ પણ અસંદિગ્ધ ભાષાશૈલીમાં થતું જોવાય છે.

વિ. સં. ૨૦૨૩માં પૂજ્યપાદ સમર્થ વિદ્વાન શ્રીધરધુન્ધર મહારાજ અધ્યાત્મસારના સ્વાધ્યાયના પરિપાક રૂપે અધ્યાત્મસારાનુગમનું સર્જન કરતા હતા ત્યારે પૂજ્ય ઉપાધ્યાય મહારાજના અક્ષરના અમીરસનું પાન કર્યું. તૃપ્તિ અનુભવી.

એ રીતે તેમના ગ્રંથોનું સેવન થતું રહ્યું હતું. ત્યાં તેમનું ત્રિશતાબ્દી વર્ષ આવ્યું આ એવો એક સુંદર મોકો હતો તે નિમિત્તે તેમના પ્રત્યેનો અનુરાગ પ્રગટ થયો. વિ.સં. ૨૦૪૧માં તેઓની પાવન જન્મભૂમિ કનોડાની સ્પર્શના થયેલી અને જે ધન્યતાનો અનુભવ કર્યો હતો. તેવો બીજો અવસર આ ત્રિશતાબ્દી વર્ષમાં તેઓના પતિતપાવન દેહના પરમાણુ જ્યાં પથરાયા હતાં. તે ડભોઈમાં તે તીર્થની પચ્ચીસ યાત્રા થઈ. શ્રી ઉપાધ્યાયજીના ગુણ પચ્ચીસ છે તે યોગાનુયોગ બન્યો. તે વેળાએ એટલે કે ચૈત્રી પૂર્ણિમાના શુભ દિવસે સવારે વીસમી યાત્રા કરી ને જેવો એ ઝાંપાની બહાર મૂક્યો ત્યાં ચિત્તમાં ઝબકારો થયો અને “ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી જિનવર શાસનનાં શણગાર.” આવી પહેલી પંક્તિ આવી. બસ પછી ઉપાશ્રય

પહોંચતાં પહોંચતાં તો પંક્તિઓ ઉપર પંક્તિઓ આવવા માંડી અને સાંજ સુધીમાં એ સ્તુતિ અષ્ટક રચાઈ ગયું. અનાયાસે જ રચાઈ ગયું. તે ભૂમિની સ્પર્શનાની ઉપલબ્ધિ ગણાય.

તે પછી ત્રેવીસ પ્રાકૃત પદ્યનો એક પત્ર આર્યા હંદમાં મારા પૂજ્ય ગુરુ મહારાજને લખ્યો. અને શરૂ થયેલું એ કાવ્યઝરણું રોજ એક પ્રાકૃત ગાથા રચવાના ક્રમથી મહિના સુધી ચાલુ રહ્યું. આમ ક્ષયોપશમની વૃદ્ધિમાં એ સ્પર્શનાએ કામ કર્યું.

અનુરાગ વધુ ને વધુ પુષ્ટ થતો ગયો. એક વાર અમે શ્રી શંખેશ્વર તીર્થમાં હતાં ત્યારે અમારા સમુદાયના વિદ્વદર્ચ આચાર્ય શ્રી શીલચંદ્રસૂરિ મહારાજ સાથેની વાતચીતમાં તેઓએ કહ્યું કે “તમે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ વિષેનાં પ્રવચનો આપો અને તેને પુસ્તકાકારે પ્રકાશિત કરો. તમને એ વધુ માફક આવશે.” અને વાત જતી ગઈ.

અને કૃષ્ણનગર (ભાવનગર)ના ચોમાસામાં એ પ્રવચનશ્રેણી સાત દિવસ ચાલી. શ્રોતાવર્ગે માણી. એ પ્રવચનો શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈનાં સુપુત્રી માલતીબહેન દેસાઈએ ચીવટથી લખ્યાં અને લખીને મને સોંપ્યાં. તેમાં સુધારાવધારા થયા. શાસનપ્રભાવક આચાર્ય શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મહારાજના પ્રેમાગ્રહને કારણે શાંતિસૌરભમાં ક્રમશઃ તે લેખમાળા રૂપે આવ્યાં. વર્ણી તેમાં ઉમેરણો થતાં રહ્યાં. ઉપાધ્યાયજી મહારાજના સાહિત્યથી અભિભૂત થયેલા શ્રી જયંતભાઈ કોઠારીએ પણ તે જોઈ આપ્યાં. એટલું જ નહીં પ્રેમપૂર્વક આ પુસ્તક વિષે પણ બે શબ્દ લખી આપ્યા. આનંદ થયો. ઘણી ઘણી પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવા છતાં આમાં ઘણું ઘણું રહી ગયું હોય તેવું વાચકને લાગશે અને વાત પણ સાચી જ લાગે છે.

કહ્યું છે ને ! “પુણ્યાત્માનાં ચરિત્રો તો આભ જેવાં અગાધ છે.” પણ મને તો “ઉત્તમના ગુણ ગાવતાં ગુણ આવે નિજ અંગ.” એ નીતિને અનુસરીને આ શુભ યત્ન કરવો ગમ્યો છે. વાચકોને પણ આનાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પ્રત્યે અને તેમની રચના પ્રત્યે અહોભાવ અને અનુરાગ જન્મે / વધે તો આ શ્રમ સાર્થક- લેખે લાગશે.

અને અન્તે પ્રદાસ્વીકાર, પ્રદા સ્મૃતિ

આ કાર્યમાં જેઓએ સ્નેહપૂર્વક યોગદાન કર્યું છે તે બધાં યાદ આવે છે : લેખન/વાચનના કાર્યમાં જેઓના પ્રેમાળ આશીર્વાદ સતત સાંપડતા રહ્યા છે તે પૂજ્યપાદ દાદાગુરુ આચાર્ય મહારાજ શ્રી દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા પૂજ્યપાદ પરમોપકારી ગુરુ મહારાજ શ્રી વિજય હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનું હુંક્ષણું સાંનિધ્ય આનંદદાયી બની રહે છે. પ્રૂઠ વાચન / સલાહ સૂચન વગેરે કાર્ય માટે ગણિ શ્રી રાજહંસવિજયજીનો સહયોગ સાંપડતો રહ્યો છે. મુદ્રણ માટે રોહિતભાઈ કોઠારીને ધન્યવાદ આપવાનું મન થાય છે. છેલ્લે સુધીના ઉમેરા જેઓએ પ્રેમપૂર્વક સ્વીકાર્યા છે. અપૂર્વ આશર પોતે ઘણાં ઘણાં કાર્યમાં વ્યસ્ત હોવા છતાં પોતાની આગવી સૂઝબૂઝથી આ પુસ્તકની શોભા વધારવામાં જહેમત લીધી છે. જ્ઞાન પ્રત્યેના અનુરાગના કારણે કેટલાંક શ્રાવકોએ શ્રુતલાભ લીધો છે. તેમને પણ ધન્યવાદ.

પ્રાંતે આના વાચનથી સર્વ જીવો વીતરાગ માર્ગ પ્રણીત સત્યને પ્રાપ્ત કરનાર બનો.

વિ.સં. ૨૦૫૫
ગુરુપૂર્ણિમા
ઓપેરા જૈન ઉપાશ્રય,
અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૭

— વિજય પ્રદુમ્નસૂરિ

આચમન અને અપેક્ષા

આ ગ્રંથના આરંભે બે શબ્દો લખવાનો મારો અધિકાર એટલો જ કે મને ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી પ્રત્યે ભક્તિ છે અને આચાર્ય પ્રદ્યુમ્નસૂરિજીને મારા પ્રત્યે પ્રીતિ છે.

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી હેમચંદ્રાચાર્ય જેટલી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા નથી. પણ વાણિજ્યપ્રધાન ગુજરાત વિદ્યાજગતમાં પોતાનું માથું ઊંચું રાખી શકે એવા મધ્યકાળના વિદ્યાપુરુષ તરીકે હેમચંદ્રાચાર્યની સાથે યશોવિજયજીનું નામ લેવું જોઈએ. કાવ્ય, કથા, કાવ્યશાસ્ત્ર, ધર્મોપદેશ, જ્ઞાનમીમાંસા, ન્યાય તથા તર્કશાસ્ત્ર, જૈન સિદ્ધાંત, વેદાંતસમીક્ષા, યોગ, અધ્યાત્મ વગેરે વિષયોને વ્યાપી વળતી યશોવિજયજીની વિદ્વત્તા પણ સર્વદેશીય છે. યશોવિજયજીની શબ્દોપાસના બહુધા સંપ્રદાયસેવામાં પ્રયોજાયેલી છે પણ એમાં વ્યક્ત થતી બૌદ્ધિક પ્રતિભા, વિચારશીલતા અને કાવ્યરસિકતાનો આસ્વાદ સૌ કોઈ લઈ શકે તેમ છે, તેમાંથી ઘણુંબધું પામી શકે તેમ છે.

જૈન પરંપરામાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રત્નત્રય ગણાય છે.

ઉપાધ્યાયજીએ કાશી-આગ્રા જઈને વિવિધ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો આ

એમનું અપૂર્વ જ્ઞાનસાહસ હતું. સર્વ જ્ઞાનને એમણે સ્યાદ્વાદની સમ્યગ્દષ્ટિમાં સંકલિત કર્યું. આ થયું દર્શન. ‘સમ્યક્ત્વ ષટ્સ્થાન ચઉપઇ’ જેવા ખંડનમંડનાત્મક ગ્રંથને અંતે પણ એ કહે છે કે, “સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સકલનયયુક્ત વસ્તુને જુએ છે અને કોઈ વિશિષ્ટ નયવાદ પ્રત્યે ઉદાસીન રહે છે. એને નિંદતો નથી, એની પ્રશંસા કરતો નથી. શિષ્યોને સમજાવવા વગેરે કારણ વિના નયની ભાષામાં બોલતો નથી. “તથા શાસ્ત્રવચનનો આધાર આપે છે કે” મતાગ્રહી – એકાન્તવાદી અને અપ્રિયકારી ભાષા પૂજ્ય કદી બોલે નહીં.” આ ખરી ને ઊંચી દાર્શનિકતા છે.

પણ દર્શન આગળ અટકવામાં પરિપૂર્ણતા નથી. દર્શન જીવનાચારમાં પરિણત થવું જોઈએ. આ ચારિત્ર. યશોવિજયજીએ ‘અધ્યાત્મસાર’, ‘જ્ઞાનસાર’ વગેરેમાં ધર્મમય જીવનનો, અધ્યાત્મજીવનનો નકશો દોર્યો છે તે જોવા જેવો છે. આ નકશો ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો, આચારોમાં અટવાઈ ન રહેતાં ‘અનુભવ’ એટલે કે આત્મિક અનુભવની છેવટની મંજિલ ચીંધે છે એ એની વિશેષતા છે. આ સંપ્રદાયભેદને વટી જતી આધ્યાત્મિકતા છે. યશોવિજયજીએ રચેલાં ગુજરાતી-હિંદી પદોમાં પણ આ આધ્યાત્મિક ભૂમિકા રહેલી છે અને એ એમને કબીર વગેરે સંતકવિઓની હરોળમાં બેસાડે છે.

યશોવિજયજીનો અભ્યાસ કરનાર એમની આ સમગ્રતાથી અભિભૂત થયા વિના નહીં રહે.

*

આચાર્ય પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી યશોવિજયજીના પરમ અનુરાગી છે અને અભ્યાસી છે. ૧૯૮૭ અને ૧૯૮૮માં એમની નિશ્રામાં યશોવિજયજીના સાહિત્ય વિશે અનેક વિદ્વાનોની સામેલગીરીવાળી બે સંગોષ્ઠીઓ યોજાયેલી એનો સ્વાદ હજી મનમાં તાજો છે. યશોવિજયજીની અસાધારણ પ્રતિભાની મને ત્યારે જ ઝાંખી થઈ ને પ્રદ્યુમ્નસૂરિજીની નિકટ આવવાનું, એમના સમૃદ્ધ વ્યક્તિત્વનો પરિચય કરવાનું પણ ત્યારે જ બન્યું. યશોવારિધિમાં ડૂબકીઓ મારવાનું મારું ગજું નહીં, હું તો કાંઠે છબછબિયાં જ કરી શકું. પણ પ્રદ્યુમ્નસૂરિજીએ એમાં અવગાહન કરેલું છે અને એ યશોવિજયજીથી

પરિધાવિત છે.

આ મૂળભૂત રીતે જૈન સમાજ સમક્ષ અપાયેલાં પ્રવચનો છે. પ્રદ્યુમ્નસૂરિજીને મનોરમ પ્રવચનકલા વરેલી છે. એમાં વિચારના સ્ફુલ્લિંગો હોય ને કાવ્યરસિકતા પણ હોય, શાસ્ત્રાધાર હોય ને સાંપ્રત સાથે અનુસંધાન પણ હોય, અભિવ્યક્તિ ઉત્સાહભરી, રસાળ અને પ્રવાહી હોય, એમાં સ્મૃતિમાં સંઘરાઈ જાય એવી ઉક્તિઓ પણ આવે. આ પ્રવચનોમાં પણ એ ગુણો દેખાશે. પ્રસાદવિદ્યા અને પુરુષાર્થવિદ્યા, પરિષદની વ્યક્તિ અને ઉપનિષદની વ્યક્તિ - એ ભેદોની વાત આપણા ચિત્તને ચમત્કૃત કરે છે.

વિશાળ જૈન સમાજને અનુલક્ષીને રચાયેલાં વ્યાખ્યાનોનો ઉદ્દેશ સદવસ્તુનો ચેપ લગાડવાનો જ હોય. એમાં સર્વભોગ્યતા સાચવવાની હોય, ઊંડાણમાં જવાનું ખાસ ન બની શકે પણ શાસ્ત્રસંગતિ સાધવાના યશોવિજયજીના કૌશલ્યની શ્રાવકોને અઘરી પડે એવી વાત કર્યા વિના રહે તો એ પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી શાના? જૈન સમાજ સમક્ષનાં આ પ્રવચનો હોવાને કારણે એમાં યશોવિજયજીની સંપ્રદાયસેવાની નોંધ સવિશેષ લેવાય એ સ્વાભાવિક છે પણ એમની ભક્તિપ્રવણતા, આત્મિક અનુભવની લગની અને જીવનગુણોની સાધનાની - હિતશિક્ષાની જે વાત થઈ છે તે તો સાંપ્રદાયિકતાથી ઉપર ઊઠે છે ને સર્વોપયોગી તેમ સર્વને રસપ્રદ બને તેવી છે.

છેવટે, આ યશોજીવનની પ્રવચનમાળા છે. આ એક આચમન છે. એ ભૂખ જગાડે છે - અપેક્ષા ઊભી કરે છે યશોવિજયજીના સર્વ સાહિત્યના પરિચય સમેત એમના જીવન વ્યક્તિત્વ, વિચાર અને કાર્યનો મહિમા કરતો કોઈ એક ગ્રંથ હોય એવું મારી જાણમાં નથી. એ કામ આવી રસાળતાથી થાય તો જ વિશાળ સમાજ સુધી પહોંચી શકે. પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી યશોવિજયજી પ્રત્યે પરમ ગુરુભાવ ધરાવે છે. એ આવો ગ્રંથ રચી ગુરુતર્પણ કરે અને આપણી ભૂખ સંતોષે એમ આપણે ઇચ્છીએ.

૨૩ મે, ૧૯૯૯

જયંત કોઠારી

॥ ઉપક્રમ ॥

॥ નમોનમઃ શ્રી ગુરુનેમિસૂરયે ॥

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી દેવસૂરીશ્વરજી મહારાજ
તથા પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજની શુભ નિશ્રામાં કૃષ્ણનગર જૈન
ઉપાશ્રય-ભાવનગરમાં પૂજ્ય પંન્યાસ શ્રી
પ્રદ્યુમ્નવિજયજી મહારાજ સાહેબનાં પૂજ્ય
ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના જીવન
અને કવન વિષે ભાદરવા વદમાં તા. ૧૬-૧૦-
૯૩ શનિવારથી તા. ૨૧-૧૦-૯૩ ગુરુવાર સુધી
સવારના ૮-૧૫થી ૯-૩૦ સુધી અને રવિવારે
બપોરે ૨-૩૦થી ૪ સુધી વિશિષ્ટ પ્રવચનો થયાં.

આ પ્રવચનમાળાનો મંગલ-પ્રારંભ સવારે
૮-૧૫ કલાકે શ્રી ભાવનગર જૈન સંઘના તે
સમયના મંત્રી શ્રી ખાંતિલાલ ફત્તેચંદ શાહે
મંગલદીપ પ્રગટાવી કર્યો.

છ દિવસ અને સાત પ્રવચનશ્રવણનો લાભ
ભાવનગરની તત્ત્વપ્રેમી, ધર્મપ્રેમી જનતાએ લીધો
હતો. આ તેનું નવ વ્યાખ્યાનરૂપે વિસ્તૃત સ્વરૂપ
છે.

યશોજીવન વિદ્યા યાત્રા

મુકામ: નવ

- એક : યશસ્વી ગુરુપરંપરા
બે : ધન્ય કનોડા : “માથે ધરું ધૂળ વસુંધરાની”
ત્રણ : દીક્ષા : “ધન સુહગુરુ જેણે દીખ્ખિયાએ”
ચાર : શ્રુતસેવાની અખૂટ સરવાણી વહી
પાંચ : શાસ્ત્રના સંવાદી અર્થશોધનું કૌશલ્ય
છ : ઈશાનુગ્રહસંગતિનું સુંદર દર્શન
સાત : પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ ઉપકાર વર્ષા
આઠ : સમકાલીનો પર પ્રભાવ
નવ : જ્ઞાનયોગની પૂર્ણતા : આધારશિલા ગુરુકૃપા

..... હું ગુરુગુણ ગાઈ હર્ષ ધરી

શ્રી કલ્યાણવિજય વડ વાચક, હીરવિજય ગુરુ સીસો,
ઉદિયા જસ ગુણસંતતિ ગાવે, સુર કિન્નર નિશદીસો રે. ॥ ૨૭૮ ॥ હ. ॥

ગુરુ શ્રી લાભવિજય પંડિત, તાસ શિષ્ય સૌભાગી,
શ્રુતવ્યાકરણાદિકબહુગ્રંથે, નિત્યે જસ મતિ લાગી રે. ॥ ૨૭૯ ॥ હ. ॥

શ્રી ગુરુ જિતવિજય તસ શિષ્ય, મહિમાવંત મહંતો
શ્રી નયવિજય વિબુધ ગુરુ બ્રાતા, તાસ મહા ગુણવંતો રે. ॥ ૨૮૦ ॥ હ. ॥

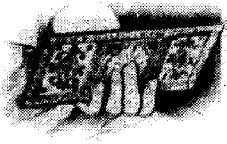
જે ગુરુ સ્વ-પરસમય-અભ્યાસે, બહુ ઉપાય કરી કાશી
સમ્યગ્દર્શન સુરુચિ સુરભિતા, મુઝ મતિ શુભ-ગુણ વાસી રે. ॥ ૨૮૧ ॥ હ. ॥

જસ સેવા સુપસાયે સહેજે, પચિંતામણિ મેં લહીયો
તસ ગુણ ગાઈ શકું કિમ સઘલા? ગાવાને ગહગહિઓ રે. ॥ ૨૮૨ ॥ હ. ॥

તે ગુરુની ભક્તે શુભ શક્તે, વાણી એહ પ્રકાશી
કવિ જસવિજય ભણે, એ ભણજ્યો, દિન દિન બહુ અભ્યાસી રે. ॥ ૨૮૩ ॥

(યશોવાણી)

દ્રવ્યગુણપર્યાય રાસ - પ્રશસ્તિ

યશસ્વી ગુરુપરંપરા

તેભ્યોનમસ્તદીયાન્ ગુણાંસ્તુવે તેષુ મે દૃઢા ભક્તિઃ ।
અનવરતં ચેષ્ટન્તે જિનવચનોદ્ભાસનાર્થં યે ॥

જે મહાપુરુષો નિરવ્તર જિનેશ્વર દેવનાં વચનોને પ્રકાશિત કરવાનો ઉદ્ધમ કરે છે તેઓને મારા નમસ્કાર થાઓ. તેઓના ગુણોની હું સ્તુતિ કરું છું. તેમના પ્રત્યે મને ખૂબ ભક્તિ છે.

આપણા અનન્ત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના લોકોત્તર શાસનને શોભાવનારા અને આત્મસાત્ કરનાર પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજસાહેબ આજથી ત્રણસો વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયા. પણ આજે કોઈપણ જગ્યાએ, કોઈપણ ગ્રન્થનાં વ્યાખ્યાનમાં પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજનું નામ તો અચૂક લેવાય છે. ગમે તે વિષયની ચર્ચામાં તેમના સાક્ષીપાઠની જરૂર પડે છે; લગભગ ઘણીવાર વ્યાખ્યાન કરતી વખતે પહેલો શ્લોક તેમનો રચેલો બોલાય છે. કેટલીક વાર તો ઉપાધ્યાયજીએ નિરૂપેલા વિષયો કે તેમણે રચેલા કોઈ ગ્રંથ ઉપર તો મહિનાઓ સુધી વ્યાખ્યાન ચાલે છે. દેરાસરમાં પણ તેમણે રચેલાં સ્તવનોમાંથી ઘણાં સ્તવનો ભાવવાહી સ્વરે આજે પણ લગભગ દરરોજ ગવાય છે. દેરાસરમાં ગવાતાં દશ

સ્તવનોમાંથી એક સ્તવન તો ઉપાધ્યાયજી મહારાજનું હોય છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે રચેલાં સ્તવનોની લાક્ષણિકતા એ છે કે આ સ્તવનો રોજ રોજ ગવાય તો પણ તેમાંનો ભાવ ઓછો થતો નથી અને કદી તેનો અભાવ થતો નથી. જેમ જેમ આ સ્તવનો વારંવાર ગવાય છે, વારંવાર સંભળાય છે તેમ તેમાંથી નવોનવો ભક્તિરસ ઝરતો અનુભવાય છે. આપણા રોજ-બ-રોજના જીવનમાં પણ આ સ્તવનોના ભાવો ઉપયોગી જણાય છે. પ્રખર યોગી શ્રી આનંદઘનજીનાં પદો તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર છે. તેનો અર્થ તરત સમજાતો નથી. જ્યારે ઉપાધ્યાયજીની ઘણી રચનાઓ સાવ સરળ છતાં ભાવવાહી છે. “જગજીવન જગ વાલહો” કે “ગિરુઆ રે ગુણ તુમ તણા...” જેવાં સ્તવનોને જેમ જેમ તમે વાગોળો તેમતેમ તેમાંથી તમને નવાનવા ભાવો પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજની વિશેષતા એ છે કે તેમણે આવી આવી સરળ અને સુગમ રચનાઓ કરી છે. તો વિદ્વાનોને પણ સમજવામાં ખૂબ મહેનત કરવી પડે તેવા અઘરા ગ્રંથોની રચના પણ તેમણે કરી છે. તેમના સાહિત્યમાં આજે પણ જીવંતતા જણાય છે.

“શીતલ પરમાન્દિની શુચિ વિમલ સ્વરૂપા સાચી રે
જેહની રચનાચન્દ્રિકા રસિયાજન સેવે રાચી રે”

ગુજરાતી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલ તેમના સાહિત્યમાં વિષયવ્યાપ ઘણો છે, તો ઊંડાણ પણ એટલું જ છે. જંબૂસ્વામી રાસ જેવી તેમની કૃતિમાં સામસામા પક્ષે રસવતી શૈલીમાં જે કથાઓ કહેવાય છે તે સાવ સુગમ છે. તો તેમની કેટલીક કૃતિઓ તેને સમજવા માટે મોટા મોટા દિગ્ગજ વિદ્વાનો પણ માથું ખંજવાળે તેવી દુર્બોધ છે.

આવા પ્રખર વિદ્વાન આપણા ગુજરાતના પનોતા પુત્ર હતા એ આપણા માટે ગૌરવની વાત છે. પોતાના સાધુજીવન દરમ્યાન તેઓ ગુજરાતમાં પણ વિચર્યા છે. દા.ત. આ ભાવનગરની નજીકમાં જ શ્રી નવખંડા પાર્શ્વનાથ તીર્થ ઘોઘામાં તેઓશ્રી વિ. સં. ૧૭૧૬માં

ચાતુર્માસ વિરાજમાન હતા. વિ.સં. ૧૭૧૭ના કાર્તિક મહિનામાં એકથી વધારે સાધુ મહારાજે સાથે રહીને લખેલી કમ્પયડીની પોથી મળે છે. તેની પુષ્પિકામાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

પં. શ્રી જસવિજયગણિ નવીનગ્રન્થરચના કૃતઃ
શ્રી ઘોઘાવેલાકૂલે સંવત્ ૧૭૧૭ વર્ષે કાર્તિક માસે
શુભવાસરે સકલ સમુદાયેન લિપિકૃતઃ ।

પંડિત શ્રી યશોવિજયજી ગણીએ નવીન ગ્રન્થ રચ્યો અને ઘોઘાબંદરમાં વિ. સં. ૧૭૧૭ની સાલમાં કાર્તિક મહિને શુભવારે બધા સાધુએ સાથે મળીને લખ્યો.

આમાં સં. ૧૭૧૭ના કાર્તિક મહિનાની વાત છે. જો ચાતુર્માસ ત્યાં હોય તો જ આ બને. અને એ જ રીતે ઘોઘાના દરિયામાં ઊછળતાં મોજાં અને તેમાં આવતાં વહાણોને જુવે છે. આ સમુદ્રની સાથે વહાણનો સંવાદ થાય છે તેવી એક ભવ્ય કલ્પનાના આધારે ગુજરાતી ભાષામાં સત્તર ઢાળમાં સુંદર શૈલીમાં 'સમુદ્ર-વહાણ સંવાદ' નામે કાવ્યની રચના કરે છે. આ કાવ્યમાં સમુદ્રનું અભિમાન દૂર કરવાનો સુંદર શૈલીમાં પ્રયત્ન થયો છે.

તેઓ વિહારમાં સૌરાષ્ટ્રનાં ઉના, પાલિતાણા, સિદ્ધગિરિરાજ ક્યારેક જ આવ્યા જણાય છે. તો પાટણ, અમદાવાદ, ખંભાત તેમને વારંવાર રહેવાનું-જવાનું બન્યું છે. ઠેરઠેર વિચરતાં વિચરતાં તેઓએ આપણા અજ્ઞાનનું અંધારું દૂર થાય તેવી અનેક રચનાઓ કરી છે. ઘણી મળે છે, છતાં કાળબળે લુપ્ત થએલા ઘણા ગ્રન્થનાં તો માત્ર નામ જ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજને તેમના સમયમાં 'કૂર્યાલી શારદ', 'શ્રુતકેવલી' જેવાં વિશેષણોથી બિરદાવવામાં આવ્યા છે. તેમના જ સમકાલીન ઉપાધ્યાયશ્રી માનવિજયજી મહારાજ તેમને 'શ્રુતકેવલી' કહીને તેમનું બહુમાન કરે છે તે ઘણી મહત્ત્વની વાત છે.

તર્કપ્રમાણનયમુખ્યવિવેચનેન,
 પ્રોદ્બોધિતાદિમમુનિશ્રુતકેવલિત્વાઃ ।
 ચક્રુર્યશોવિજયવાચકરાજિમુખ્યા,
 ગ્રન્થેઽત્ર મય્યુપકૃતિં પરિશોધનાદૈઃ ॥

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીના સમકાલીન ઉપાધ્યાય શ્રી માનવિજયજી સ્વરચિત ધર્મસંગ્રહ નામના ગ્રન્થની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે તર્ક-પ્રમાણ અને નય વગેરેનું વિવેચન કરીને જેઓએ પૂર્વે થઈ ગયેલા શ્રુતકેવલી પુરુષનું સ્મરણ કરાવ્યું છે એવા ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ આ ગ્રંથનું સંશોધન વગેરે કરીને મારા ઉપર ખૂબ ઉપકાર કર્યો છે.

‘શ્રુતકેવલી’ને માત્ર બે જ, મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોવા છતાં એની રજૂઆત ‘કેવલી’ જેવી હોય છે. તેમ જ પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પાસે અગાધ જ્ઞાન હતું. સમકાલીન વ્યક્તિનું બહુમાન જલદી કોઈ કરતું નથી. અને જો કોઈનામાં અસાધારણતા હોય તો જ કરે છે.

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજની પ્રતિભાને સમજવા માટે તેમની ગુરુપરંપરાને જાણવી જરૂરી છે. મણિની ઉત્પત્તિ મણિની ખાણમાંથી જ થાય....! “આકરે પદ્મરાગાનાં જન્મ કાચમણેઃ કુતઃ ॥” પદ્મરાગમણિની ખાણમાં કાચ ન થાય, તેમ તેમના ગુરુ પણ તેવા હતા. તેમના ગુરુનું નામ શ્રી નયવિજયજી આવા ગુરુ કોઈકને જ મળે. નયવિજયજીના ગુરુભાઈ તે જીતવિજયજી. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે ઘણા ગ્રંથોમાં તેઓ બન્ને પ્રત્યેના ઋણનો સ્વીકાર કર્યો છે. આની સાથે સાથે પોતાના સહોદર - મોટાભાઈ એવા શ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજનો ઉલ્લેખ પણ વારંવાર કરે છે.

ગુરુપરંપરા જોઈએ તો....ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના ગુરુ તે પૂ. નયવિજયજી ગણિ અને પૂ. નયવિજયજીના ગુરુ તે પૂ. લાભવિજયજી ગણિ. પૂ. લાભવિજયજીના ગુરુ ઉપા. કલ્યાણવિજયજી અને ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયજીના ગુરુ

પૂ. હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ હતા. આમ જોઈએ તો પૂ. હીરવિજયસૂરીશ્વરજીની ચોથી પેઢીએ પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ આવે, પણ તેમની વચ્ચે કાળનું અંતર ઘણું મોટું છે. પૂ. હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મ. વિ. સં. ૧૬૫૨માં ઉનામાં કાળધર્મ પામ્યા. પૂ. વિજયસેનસૂરિજી વિ. સં. ૧૬૭૨માં કાળધર્મ પામ્યા અને તે પછી વિજયદેવસૂરિજી મહારાજનું અને તે પછી વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તમાન હતું. પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજનો જન્મ પલાખડી (ગુજરાત)માં વિ. સં. ૧૬૦૧ આસો વદિ પને સોમવારે થયો હતો. તેઓનું નામ ઠાકરશી હતું. પિતાનું નામ હરખાશા હતું તથા માતાનું નામ પૂજીબહેન હતું. તેમની દીક્ષા વિ. સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદિ ૨ને દિવસે મહેસાણામાં પૂજ્યપાદ જગદ્ગુરુ પાસે થઈ હતી અને ઉપાધ્યાયપદ વિ. સં. ૧૬૨૪ ફાગણ વદિ ૭ પાટણમાં થયું હતું. તેઓએ રાજપીપળામાં મોટા વાદીને હરાવ્યો હતો અને રાજાએ તે નિમિત્તે ખૂબ સન્માન કર્યું હતું.

ઉપાધ્યાય કલ્યાણવિજયજી માટે “શ્રુતસુવર્ણકસપટ્ટ” શબ્દ વાપરે છે. જેમ સોનાને તેની પરીક્ષા માટે કસોટી ઉપર કસવામાં આવે તેમ ‘આગમનાં સૂત્રોનો સાચો અર્થ કયો?’ તે બાબતમાં તેઓ જે કહે તે જ પ્રમાણભૂત મનાતું. તેઓ પોતાની પૂર્વાવસ્થામાં બાહોશ મંત્રીશ્વર હતા અને અહીં પણ તેઓ ખૂબ નિપુણતા દાખવી શક્યા. તેમનું કંઠસ્થ જ્ઞાન ઘણું હતું. ષટ્દર્શનના વેત્તા હતા અને વાદકળામાં નિપુણ હતા.

તેમના શિષ્ય પંડિત લાભવિજયજી ગણિ વ્યાકરણમાં નિપુણ હતા. “હેમ ગુરુ સમવડો શબ્દ અનુશાસને” તે વાત ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પોતે વારંવાર લખે છે. જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી મહારાજ અકબર બાદશાહના આમંત્રણથી વિ. સં. ૧૬૩૯ના જેઠ વદ ૧૩ના દિલ્હી પધાર્યા ત્યારે તેઓ સાથે ૧૩ મુનિવરો હતા તેમાં એક આ પંડિત લાભવિજયજી મહારાજ.

તેઓશ્રીનો એક પ્રસંગ જાણવા જેવો છે.

સં. ૧૬૩૪માં જગદ્ગુરુશ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ ભૂગર્ભમાં રહેવા ગયા ત્યારે આ પં. શ્રી લાભવિજયજી મહારાજ તેમની સાથે હતા. બન્યું છે એવું કે જગદ્ગુરુશ્રી આદિ ઘણાં ઠાણાં કુણગેર ગામે ચોમાસું હતું. ચોમાસામાં જ એક ઉપદ્રવ થયો અને જગદ્ગુરુને કુણગેરથી વડાવલી ગુપ્ત સુરંગના રસ્તે પહોંચાડવાનું નક્કી થયું. સાથે પં. શ્રી લાભવિજયજીને લીધા. સાંજના સમયે કુણગેરથી વડાવલી જવા માટે જ્યાંથી સુરંગનો રસ્તો હતો તે ખાડામાં જેવા ઊતર્યા તે વખતે શ્રી લાભવિજયજીને સર્પ કરડ્યો. વેદના થવા લાગી. હીરસૂરિરાસમાં આ પ્રસંગ કવિ ઋષભદાસે વર્ણવ્યો છે.

“હીર ખાઇમાં ઉતરે જિસે, લાભવિજયને અહી વલગો તિસે”

તે જ વખતે જગદ્ગુરુએ જે સ્થાને સાપે ડંખ દીધો હતો ત્યાં હાથ ફેરવ્યો અને સાપનું ઝેર ઊતરી ગયું.

“લાભવિજયને ફેર્યો હાથ, ભુજંગ વિષ તે ઉતરી જાત
છીડે નીકલ્યો મુનિવર સાથ, વડલીમાં આવ્યો મુનિનાથ.”

આવી મહત્ત્વની ઘટનામાં જગદ્ગુરુએ જેમને સાથે રાખ્યા હતા તે શ્રી લાભવિજયજી મહારાજ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના દાદાગુરુ હતા.

બીજો એક મહત્ત્વનો ઉલ્લેખ એ પણ મળે છે કે અજમેર પાસે વૈરાટનગરમાં વિ. સં. ૧૬૪૪માં ઇન્દ્રવિહાર પ્રાસાદમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠાની ચૈત્યપ્રશસ્તિ સંસ્કૃત શ્લોકબદ્ધ છે. તેની રચના પણ આ જ શ્રી લાભવિજયજીએ કરેલી છે.

વિ. સં. ૧૭૧૦માં પોષ મહિને પાટણમાં જે નયચક્રગ્રન્થની નકલ સાત મુનિવરોએ સાથે રહીને કરી તેમાં શ્રી લાભવિજયજીનું નામ છે. તે લાભવિજયજી જુદા છે.

તે પછી તેમના શિષ્ય પૂ. નયવિજયજી મહારાજ તે પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ગુરુ. પોતાના ગુરુ માટે પૂ. ઉપાધ્યાયજી

પં. નયવિજયજી મહારાજ

મહારાજ ઊંચામાં ઊંચા શબ્દો વાપરે છે, તેમના ઉપર અપાર ભક્તિ છે. “જેઓની કૃપાથી અમારા જેવા મૂર્ખ પણ પંડિતોની પંક્તિમાં બેસે છે.” (ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચય) “શ્રી નયવિજય ગુરુ તણો નામ પરમ છે મંત.” ગુરુમહારાજનું નામ પરમ મંત્ર સ્વરૂપ છે. પોતાના ગુરુના કારણે જ પોતે કાશી જઈ શક્યા છે, તે ઋણ તેઓ ક્યારેય ભૂલ્યા નથી. “તથા વારાણસ્યાં સવિધમભજત્ વે મમ કૃતે” “રહીય કાશીમઠે

જેહથી મેં ભલે ન્યાયદર્શન વિપુલ ભાવ પાયા.” ખૂબીની વાત તો એ છે કે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જે કૃતિઓની રચના કરતા તેની શુદ્ધ સ્વચ્છ નકલો કરવાનું કામ તેમના ગુરુ પૂ. નયવિજયજી મહારાજ કરતા. દા.ત. વિ. સં. ૧૭૧૧માં રચાયેલા ‘દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો રાસ’ની નકલ પાલનપુરના ભંડારની, પૂ. નયવિજયજી મહારાજના હાથની લખેલી આજે પણ સચાવાયેલી છે :

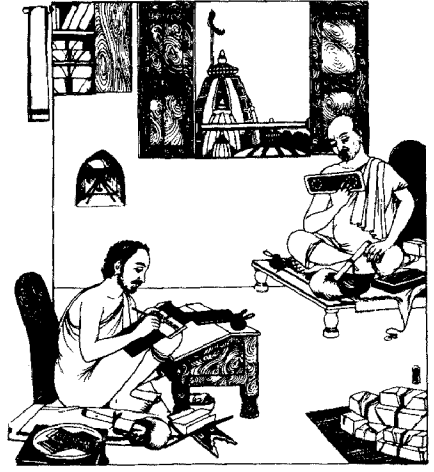
સં. ૧૭૧૧ વર્ષે પંડિત જસવિજયગણિના વિરચિતઃ
 સંઘવી હાંસાકૃતે આસાઢ માસે શ્રી સિદ્ધપુરનગરે
 લિખિતશ્ચ શ્રી ભટ્ટારક શ્રી દેવસૂરિરાજ્યે પં.
 નયવિજયેન શ્રી સિદ્ધપુરનગરે પ્રથમાદર્શઃ સકલ
 વિબુધજનચેતશ્ચમત્કારકોઽયં રાસઃ
 સકલસાધુજનૈરભ્યસનીયઃ શ્રેયોઽસ્તુ સંઘાય ।

(પત્ર ૧૧-૧૫ પાલનપુર સંઘ મંડાર દા. ૪૬ નં. ૧૦
 જૈન ગૂ. કવિઓ ભા. ૪, પૃ. ૨૦૦)

જસ. સંવ. ૧૯૨૧ વર્ષે પંડિત જસવિજયગણિના વિરચિતઃ ॥ સંઘવીસં સાસને આસાઢ માસે ॥ શ્રી સિદ્ધપુર
 નગર ॥ લિખિતશ્ચ શ્રી ભટ્ટારકશ્રી વિજયદેવસૂરિરાજ્યે પં. નયવિજયેન ॥ શ્રી સિદ્ધપુરનગરે પ્રથમાદર્
 શઃ ॥ સકલ વિબુધજનચેતશ્ચમત્કારકોઽયં રાસઃ ॥ સકલસાધુજનૈરભ્યસનીયઃ ॥ શ્રેયોઽસ્તુ સંઘાય ॥

ગુરુ જે લખે તેની નકલ શિષ્ય કરે એવા તો અનેક દાખલા મળે, પણ અહીંયાં તો શિષ્ય જે કોઈ નવુંનવું સાહિત્ય રચે તેની નકલ કરવાનું કામ ગુરુએ કર્યું છે. જો કે પંડિત નયવિજયજી પણ વિદ્વાન છે. તેઓએ રચેલી એક ભક્તામર સ્તોત્ર ઉપરની સંસ્કૃત વૃત્તિ મળે છે.

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબ પૂ. નયવિજયજીનો ગુરુ તરીકે, પૂ. વિજયદેવસૂરિજી મહારાજનો

દીક્ષા આપનાર તરીકે, પૂ. લાભવિજયજીનો દાદાગુરુ તરીકે, પૂ. પં. શ્રી જીતવિજયજી મહારાજનો ગુરુજીના મોટા ભાઈ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે અને ખાસ તો પોતાનામાં જે શતમુખી વિદ્વત્પ્રતિભા ખીલી તેનું શ્રેય તેઓ આ પંડિત જીતવિજયજી મ. કે જેઓ પં. શ્રી નયવિજયજીના સહોદર ભાઈ અને ગુરુભાઈ હતા - તેમને આપે છે. ઐન્દ્રસ્તુતિચતુર્વિંશતિની ટીકાની પ્રશસ્તિમાં તેઓ માટે નોંધે છે કે પં. જીતવિજયમ.નું કરુણાકલ્પવૃક્ષ મારા સમા નંદનવનમાં ફલ્યું. એ કલ્પવૃક્ષમાં શાસ્ત્રાભ્યાસ નવીન સુંદર અંકુર છે. પદોની વ્યુત્પત્તિ પલ્લવ છે, કાવ્ય અને અલંકાર પુષ્પ છે, તર્ક અને ન્યાયનો અભ્યાસ ફળ છે.” આમ પં. જીતવિજયજીની વિદ્વત્તા પણ વ્યાપક હતી. એમ આ પાંચેયનો ઉલ્લેખ પોતાની કૃતિઓમાં વારંવાર કરે છે. સામાચારી પ્રકરણની વૃત્તિના અંતે પણ ખૂબજ ઉત્તમ શબ્દોમાં સ્તુતિ કરી છે તે શ્લોક આ પ્રમાણે છે:

યેષાં કીર્ત્તિરિહ પ્રયાતિ જગદુત્સેકાર્થમેકાકિની
પાથોર્ધેર્વડવાનલાદ્ દ્યુસરિતો મીતા ન શીતાદપિ ।
ષટ્તર્કશ્રમસંભવસ્તવરવહ્યાતપ્રતાપશ્રિયં
શ્રીકલ્યાણવિરાજમાનવિજયાસ્તે વાચકાસ્તેનિરે ॥ ૬ ॥

સ્વપ્રજ્ઞાવિભવેન મેરુગિરિણા વ્યાલોડિતાદ્ યત્નતો
 હૈમવ્યાકરણાર્ણવાજ્જગતિ યે રત્નાધિકત્વં ગતાઃ ।
 એતે સિંહસમાઃ સમગ્રકુમતિસ્તમ્બેરમત્રાસને
 શ્રીલાભાદ્વિજયાભિધાનવિબુધા દિવ્યાં શ્રિયં લેખિરે ॥ ૭ ॥

દત્તઃ સ્મ પ્રતિભાં યદશ્મન ઇવ પ્રોઘત્પ્રવાલશ્રિયં
 યેષાં માદશબાલિશસ્ય વિલસત્કારુણ્યસાન્દ્રે દશૌ ।
 ગીતાર્થસ્તુતજીતજીતવિજયપ્રાજ્ઞોત્તમાનાં વયં
 તત્તેષાં ભુવનત્રયાદ્ભુતગુણસ્તોત્રં કિયત્કુમહિ ॥ ૮ ॥

વિપ્રાનાત્મવશાંશ્ચિરં પરિચિતાં કાશીં ચ બાલાનિવ
 ક્ષ્માપાલાનપિ વિદ્વિષો ગતનયાન્ મિત્રાણિ ચાજીગણત્ ।
 મન્યાયાધ્યયનાર્થમાત્રફલકં વાત્સલ્યમુલ્લાસ્ય યે
 સેવ્યન્તે હિ મયા નયાદિવિજયપ્રાજ્ઞાઃ પ્રમોદેન તે ॥ ૯ ॥

જગતને સીંચવા માટે જેઓની કીર્તિ સમુદ્રના વડવાનલથી કે
 આકાશ ગંગાની ઠંડીથી બીધા વગર એકાકિની વિચરે છે તે
 વાચક શ્રી કલ્યાણવિજય મહારાજે ૫૨ તર્ક (દર્શન) અંગે કરેલા
 શ્રમથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્તવનના ધ્વનિથી પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રતાપશ્રીને
 વિસ્તારી ॥ ૬ ॥

સ્વપ્રજ્ઞાના વૈભવરૂપ મેરુ પર્વતથી પ્રયત્નપૂર્વક મંથન કરાયેલા
 હૈમવ્યાકરણરૂપ સમુદ્રમાંથી પ્રાપ્ત કરેલ રત્નોના કારણે જેઓ
 રત્નાધિક બન્યા તે આ સમગ્ર કુમતરૂપ હાથીઓને ત્રાસ
 આપવામાં સિંહસમા શ્રી લાભવિજય નામના પંડિતે દિવ્ય શોભાને
 પ્રાપ્ત કરી. ॥ ૭ ॥

જેઓની વિલસતી કરુણાથી વ્યાપ્ત બે આંખોએ મારા જેવી
 બાલિશ વ્યક્તિરૂપ પત્યરને ચમકતા પ્રવાલની શોભારૂપ પ્રતિમા
 આપી તે, ગીતાર્થોથી સ્તવાયેલ છે આચાર જેઓનો એવા
 પ્રાજ્ઞોત્તમ શ્રી જીતવિજય મહારાજના ત્રણે ભુવનમાં અદ્ભુત એવા
 ગુણોનું સ્તવન અમે કેટલું કરીએ ॥ ૮ ॥

મારા ન્યાય-અધ્યયનનું પ્રયોજન માત્ર છે ફળ એવું વાત્સલ્ય

પ્રગટાવીને જેઓએ વિપ્રોને આત્મવશ કર્યા, (તદ્દન અપરિચિત એવી) કાશીને ચિરપરિચિત કરી, રાજાઓને બાળક જેવા હઠીલા ગણી યથા યોગ્ય આચરણ કર્યું, તેમજ ન્યાયનીતિ શૂન્ય એવા ઉદ્દામ શત્રુઓને પણ મિત્ર ગણી (તેઓની સાથે મિત્રની જેમ વર્તી) મારા અર્ધચંચલ કાર્યને સાર્ધ્યું તે પ્રાજ્ઞ **શ્રી નરવિજય મહારાજ**ની હંમેશાં મારા વડે પ્રમોદપૂર્વક ઉપાસના કરાય છે ॥૯॥

ઉપાધ્યાયજી મહારાજે આ રીતે પોતાના ગુરુઓ પ્રતિ કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરી છે. એમને આવા ઉત્તમ પુરુષોનું સાંનિઘ્ય મળવાથી તેમની પ્રતિભા ખૂબ પાંગરી છે.

હવે પછી તેઓશ્રીના જીવન-જન્મ વગેરે વિગતોને જોઈશું.

..... શ્રમણજીવનસંજીવની

ચેતન! જ્ઞાન અજુઆલજે, ટાલજે મોહ સંતાપ રે,
દુરિત નિજ સંચિત ગાલજે, પાલજે આદર્યુ આપ રે.

ચેતન! જ્ઞાન અજુઆલજે. ૧

ખલ તણી સંગતિ પરિહરે, મત કરે કોઈસ્થૂં કોધ રે;
શુદ્ધ સિદ્ધાંત સંભારજે, ધારજે મતિ પ્રતિબોધ રે.

ચેતન! ૨

હરખ મત આણજે તૂસવ્યો, દૂહવ્યો મત ધરે ખેદ રે;
રાગદ્વેષાદિ સધિ (સંઘે) રહે, મનિ વહે ચાડૂ નિર્વેદ રે.

ચેતન! ૩

પ્રથમ ઉપકાર મત અવગણે, તૂં ગણે ગુરુગુણ શુદ્ધ રે;
જિહાં તિહાં મત ફરે ફૂલતો, જૂલતો મ રહે મુદ્ધ રે.

ચેતન! ૪

ચાલતો આપછંદે રખે, મત ભખે પુંઠનો મંસ રે;
કથન ગુરુનું સદા ભાવજે, આપ શોભાવજે વંશ રે.

ચેતન! ૮

ધારજે ધ્યાનની ધારણા, અમૃતરસ પારણા પ્રાય રે;
આલસ અંગનું પરિહરે, તપ કરી ભૂષજે કાય રે.

ચેતન! ૧૧

ધન્ય કનોડા ધન સોભાગદે ધન નારાયણ ધર્મશૂરા
ધન સુહગુરુ શ્રી નયવિજયજી ધનધન એ ધનજી સૂરા
ધન સિંહસૂરિજી જોશે હિતશિક્ષાના દીધાં દાન
વન્દન કરીએ ત્રિવિધે તમને દેજો અમને સાચું જ્ઞાન.

ભર ચોમાસે મૂસળધારે વરસે પાણી દિવસ ને રાત
'ભક્તામર'ની શ્રવણપ્રતિષ્ઠા કારણ ત્રણ ઉપવાસી માત
સાત વરસના આપે ત્યારે સંભળાવ્યું એ સ્તોત્ર મહાન
વન્દન કરીએ ત્રિવિધે તમને દેજો અમને સાચું જ્ઞાન.

ધન્ય કનોડા: “માથે ઘરું ધૂળ વસુંઘરાની”

तेभ्यो नमस्तदीयान्०

જિનશાસનને પ્રાપ્ત તો ઘણા કરે છે, પણ પ્રાપ્ત કર્યા પછી આત્મસાત્ તો કોક જ કરે છે. આ આત્મસાત્ કરવું ખૂબ દુષ્કર છે. કોઈપણ સારી ચીજની પ્રાપ્તિ તો અનાયાસે થઈ જાય છે, ઘણીવાર ઘણી રીતે થઈ જાય છે, પણ તે દરેક વખતે આત્મસાત્ થતી નથી. દા.ત. ૧૪ રાજલોકનો અંત આવે છે ત્યાં બાદર પૃથ્વીકાય જીવો સિદ્ધશિલાની પાસે પ્રાપ્તિ મેળવી શકે પણ તે બધા તે સ્થાનને આત્મસાત્ નથી કરી શકતા. આત્મસાત્ કરવા ઘણી વખત જે પ્રવાહ ચાલે છે તેનાથી સામે પ્રવાહે ચાલવું પડે છે. સદીઓથી ચાલ્યા આવતા જિનશાસનમાં યુગે યુગે આવા સામે પ્રવાહે ચાલનારા પુરુષો થયા છે, તેથી જ જિનશાસન ટકી રહ્યું છે. આવા પ્રભાવી પુરુષો જિનશાસનના જીવતત્ત્વના પિંડનું સંમાર્જન કરીને તેને ટકાવી રાખે છે. પરમાત્માને કેવળજ્ઞાન થયું ત્યારે શ્રી જિનશાસનની પ્રાપ્તિને બીજ રૂપે સ્થાપ્યું. આ શાસન પાંચમા આરા સુધી ચાલવાનું છે. તેમાં જ્યારે ઓટ આવે ત્યારે પ્રભાવી પુરુષો જિનશાસનના મૂળ સત્ત્વને ક્યાંકથી ને ક્યાંકથી પાછું લઈ આવે છે અને શાસનનો તાંતણો વળી ૨૦૦-૩૦૦ વર્ષ લંબાય છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યે પોતાના પ્રબળ પુરુષાર્થથી જિનશાસનની જ્યોતિને પ્રદીપ્ત કરીને તેને જાજ્વલ્યમાન બનાવ્યું. પરંતુ તે પછી છસો વર્ષના ગાળામાં કાળક્રમે તેમાં ઝંખપ આવી ગઈ. તે ગાળામાં જિનશાસનમાં આરાધક મુનિવર્ગ વિશાળ થયો, અનેકાનેક આચાર્યો થયા પણ પ્રભાવક મુનિવર્ગ સાવ નહિવત્ હતો. આરાધક મુનિઓ સ્વકલ્યાણમાં લીન હોય છે, પરંતુ જિનશાસનમાં ફેલાયેલા અંધકારને ઉલેચીને પ્રકાશ પાથરવાનું કામ તો પ્રભાવક મુનિઓ જ કરી શકે છે. આરાધક સ્વકલ્યાણસાધક હોય છે જ્યારે પ્રભાવક સ્વ-પરકલ્યાણસાધક હોય છે.

કોઈપણ ધર્મ અને તેનું શાસન સ્વયં પૂર્ણ હોવું જોઈએ. તેની પોતાની અંદર તો તેજ હોવું જ જોઈએ સાથેસાથે સમકાલીન અન્ય હરીફોની સામે ટકવાની ક્ષમતા પણ તેનામાં હોવી જોઈએ. આ માટે પ્રભાવક પુરુષમાં પુણ્ય અને પવિત્રતા બંને જોઈએ. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યમાં આ બંને અંગો હતાં. રાજા કુમારપાળને પણ તેઓ સંપૂર્ણ એવા જૈનધર્મના અનુયાયી બનાવી શક્યા. આ કામ ખૂબ દુષ્કર છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય અને ઉપાધ્યાયજી મહારાજની વચ્ચે છસો વર્ષના ગાળામાં શ્રી વલ્લભાચાર્યે શૃંગારના ધર્મની સ્થાપના કરી. તે પ્રમાણે શ્રીનાથજી જેવાં તીર્થોમાં ત્રણ વખત ભોગ ધરાવાય, કૃષ્ણલીલા થાય, તે ધર્મના અનુયાયીઓ ગોપીતુલ્ય ગણાય વગેરે લક્ષણોવાળો શૃંગારનો ધર્મ જૈન ધર્મ માટે પડકારરૂપ હતો.

આ તો બાહ્ય ધર્મનો ખતરો પેદા થયો હતો, જે ચિંતા કરાવે તેવો હતો. ધર્મમાં જ અધર્મની સ્થાપના થઈ હતી. તે એ રીતે કે જે જિનમૂર્તિ ઐતિહાસિક રીતે પુરવાર થયેલી હતી, જે જિનમૂર્તિ ચિત્તને સ્થિર, શાંત અને નિર્મળ બનાવવા સમર્થ હતી તે મૂર્તિનો અને મંદિરનો જોરદાર વિરોધ કર્યો. સોળમા સૈકામાં ધર્મની ચાલી આવતી પરંપરાને રોકવાનો આ પ્રયત્ન જોરદાર હતો.

આવા કપરા સમયમાં આવા પુરુષો ન થયા હોત તો આજે

આપણી સ્થિતિ શું હોત? તે ખબર નથી. જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજની પાટે આવેલા શ્રી વિજયસેન-સૂરિજી કાળધર્મ પામ્યા પછી ધીમેધીમે શિથિલતા આવતી ગઈ અને વિજયસિંહસૂરિ કાળધર્મ પામ્યા ત્યારે તો જિનશાસન માટે ખતરો પેદા થાય તેવી પરિસ્થિતિ પેદા થઈ હતી. આ વિષમકાળમાં નિર્ભીકતાપૂર્વક કહેવાનું બીડું ઝડપી લેવાની હિંમત ઉપાધ્યાયજી મહારાજે કરી. તેઓ આરાધક તો હતા જ, પ્રભાવક પણ હતા. તેમની પ્રભાવકતા બે રીતે નોંધપાત્ર હતી. એક તો, ગ્રંથો રચીને તેમણે પોતાનો પ્રભાવ ફેલાવ્યો હતો, અને બીજું પ્રતિપક્ષને-વિરોધપક્ષને એવા જવાબો આપતા કે સામો પક્ષ નિરુત્તર તો થઈ જ જાય અને સાથેસાથે નિઃસંશય પણ થઈ જાય. કોઈને નિરુત્તર કરવા તે તો સહેલું છે. તેનાથી માણસ તત્કાલ દલીલનો જવાબ આપી શકતો નથી, પણ તેના મનમાં શલ્ય તો રહી જ જાય છે, જ્યારે નિઃસંશય કરવું અઘરું છે. સામા પક્ષની વ્યક્તિના ચિત્તમાં સંશય માત્ર રહેતો નથી અને તેથી તે પૂર્ણપણે સમર્પિત થઈ જાય છે. પોતાની સામે વાદી આવ્યા ત્યારે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે તેમને નિઃસંશય પણ કર્યાં. આવા પ્રતિકાર માટે માત્ર તર્ક પર્યાપ્ત નથી, શ્રદ્ધા પણ જરૂરી છે. આવા પુરુષને સત્યને અને સત્ત્વને જીવતું રાખવા માટે ખૂબ સહન કરવું પડ્યું છે.

વહેતા પ્રવાહની અંદર રહેલા ખરાબ તત્ત્વ સામે આંગળી ચીંધવી સહેલી નથી. ઉપાધ્યાયજીના સમકાલીન યોગી શ્રીઆનંદઘનજીએ જે સત્યોને પોતાનાં પદો દ્વારા સમાજમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેને તે વખતનો સમાજ જીરવી ન શક્યો અને શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ સમાજની વચ્ચેથી ખસીને સાધના માટે જંગલમાં ચાલ્યા ગયા. વ્યવહાર છોડીને તેઓ નિશ્ચયમાં જતા રહ્યા. યોગી બનીને જંગલમાં ગયા. જ્યારે ઉપાધ્યાયજી મહારાજે ક્યારેય વ્યવહાર માર્ગ છોડ્યો નથી. પોતે રચેલા સવાસો ગાથાના સ્તવનમાં તેઓએ ખૂબ હિંમત દાખવી છે. પહેલી ઢાળમાં તેમના હૃદયનો

ઝણઝણાટ સંભળાય છે. માર્ગની રક્ષા ખાતર સત્ય કહેતાં તેઓ ક્યારેય પણ અચકાયા નથી.

ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજના ગુરુમહારાજના દાદાગુરુ ઉપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજનું જીવનવૃત્તાંત થોડું પણ મળે છે પણ પં. શ્રી લાભવિજયજી મહારાજ તથા પં. શ્રી નયવિજયજી મહારાજના જીવનનો ખાસ વૃત્તાંત મળતો નથી. કોઈક પૂર્વાશ્રમની થોડીક વાતો ક્યાંક ક્યાંક કરે છે, જ્યારે કેટલાક તો આ વાત ક્યાંય કહેતા જ નથી. અમસ્તાય જિનશાસનમાં દીક્ષા ધારણ કર્યા પછી તેમના પૂર્વાશ્રમની - સંસારની વાતોને જરાય મહત્ત્વ આપવામાં આવતું નથી.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પોતે પોતાની વાત ક્યાંય પણ કરી નથી, તેથી તેમના જીવનની ખાસ વિગતો આપણને મળતી નથી. પાટણના સંઘે આગ્રહ કર્યો ત્યારે શ્રી કાન્તિવિજયજીએ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીના જીવન માટે ચાર ઢાળમાં 'સુજસવેલી ભાસ'ની રચના કરી તેથી તેમના જીવનની આટલી પણ વિગતો મળે છે. વિ.સં. ૧૭૪૩માં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સ્વર્ગવાસી થયા. પણ આ ઘટનાનાં વાર, તિથિ, મહિનો તો મળતાં જ નથી. તે જ રીતે જન્મતિથિ, જન્મસંવત પણ મળતાં નથી. તેમનાં માતા, પિતા, ભાઈ, ગામ વગેરેનાં નામોની વિગતો આપણને પ્રાપ્ત થઈ છે. બાકી જો 'સુજસવેલી ભાસ'ની રચના થઈ ન હોત તો આટલી વિગત પણ મળત નહીં.

તેમનું જન્મસ્થાન કનોડા. આ કનોડા ગામની વાત કરીએ તો એક જમાનામાં કનોડા ગામ જૈનોથી ઊભરાતું હતું. દા.ત. ૧૭મા સૈકામાં લખાએલી પાટણના ભંડારની 'ઉપાસકદશાંગ'ની હસ્તલિખિત પોથીની પુષ્પિકામાં જણાવ્યું છે કે આ ગ્રન્થ ભાદરવાસુદ્ધ છઠના દિવસે કનોડામાં પૂર્ણ થયો.

શ્રી અચલગચ્છે શ્રી ભાવસાગરસૂરિ સક્ષ (શિષ્ય) વા.
જિનવર્ધન ગણિ શ્રી ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર શ્રી કણુડા

ગામે સંવત્ ૧૬૦૮ વર્ષે ભાદ્રવા શુદિ ૬ રવૌ ॥
 ॥ લક્ષત્તં ॥ છ ॥ (લિખિતમ્)

અર્થાત્ વિ. સં. ૧૬૦૮ના ભાદ્રવા સુદિ ૬ રવિવારે અચલગરજના આચાર્ય શ્રી ભાવસાગરસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી જિનવર્દન ગણીએ કનોડામાં ઉપાસકદશાંગ ગ્રન્થ (મૂલ) લખ્યો.

આનો અર્થ એ જ થાય કે સાધુ મહારાજ ત્યાં ચોમાસું રહ્યા છે. તો જ ભાદ્રવો મહિનો આવે. અને જૈન સાધુ કોઈ પણ ગામમાં ચોમાસું ક્યારે રહી શકે? જ્યારે તેમાં શ્રાવકોનાં પૂરતાં ઘર હોય, જિનાલય હોય. પણ કાળના પ્રવાહમાં સ્થિતિ બદલાઈ. આ કનોડા ગામ રૂપેણ નદીના કાંઠે આવેલું છે. આ રૂપેણ નદીનો પ્રવાહ ખૂબ અવ્યવસ્થિત છે. ક્યારેક ક્યારેક તે પ્રવાહ પણ બદલે છે. પહેલાં તે ગામ આગળ હતું. ત્યાં કંસારાવાડો હતો, કંસારા ત્યાં હતા. અત્યારે કંસારા બધા વિસનગર જતા રહ્યા છે. અત્યારે દેરાસરની જગાએ ટીંબો છે. અત્યારે 'શ્રી યશોવિજયજી સરસ્વતી સદન' બનાવ્યું છે તે તરફ પહેલાં ગામ હતું.

આ કનોડા તે ક્યાં આવ્યું? તે વાત વર્ષો સુધી સંશોધનના વિષયરૂપે જ રહી હતી. એક તો આ ગામમાં જૈનોનું એક પણ ઘર નહીં, દેરાસર નહીં. વળી તે વિહારના ગામ તરીકેના રસ્તામાં આવે નહીં. સાવ અંદરનું ગામ. તેથી સાવ અજાણ્યું રહ્યું. ઘણાં વર્ષો પહેલાં પૂજ્ય આગમપ્રભાવક શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે જિજ્ઞાસાથી પ્રયાસ કરેલો. વિ. સં. ૨૦૦૦ની સાલ આસપાસ તેઓ ધીણોજથી આ જ કનોડામાં આવેલા. ગામમાં ફર્યા. રામજી મંદિરના ઓટલે બેઠા. પણ ગામના કોઈપણ માણસે તેમની સાથે વાત સુધ્ધાં ન કરી. એક બ્રાહ્મણ છે અને તેને ત્યાં પુરાણાં પુસ્તક છે તેવું જાણવા મળ્યું. તપાસ કરતાં ખ્યાલ આવ્યો કે તે બ્રાહ્મણ બહારગામ ગયો છે. તેથી કશી જ ચોક્કસ માહિતી મેળવ્યા વિનાના તેઓ પાછા ફર્યા.

બે : ધન્ય કનોડા : “માથે ઘટું ધૂળ વસુંઘરાની” • ૨૧

અમે પણ આ કનોડાની શોધમાં હતા જ. વિ. સં. ૨૦૩૩માં પાટણ જતી વખતે ધીણોજ આવેલા ત્યારે ત્યાંના સ્થાનિક શ્રાવકોને પૂછપરછ કરેલી પણ કોઈની પાસેથી માહિતી જ ન મળી. તે પછી સાતેક વર્ષ એ રીતે વીત્યાં. અરે, અમે વિ. સં. ૨૦૩૮માં પાટણ ચોમાસું કર્યું ત્યારે પણ તેની કશી ભાળ ન મળી પણ વિ.સં. ૨૦૪૦ના દેવકીનંદન સોસાયટીના ચોમાસા પછી તો દઢ સંકલ્પ સાથે જ વિહાર કર્યો. ઉત્તર ગુજરાત જવું છે અને કનોડા શોધવું છે. અને સાચે જ અમે બલોલમાં પ્રભુજીની વર્ષગાંઠ ઊજવીને પાલજ થઈને ગાંભૂ તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં ગાંભૂ-હાઈસ્કુલના પરીક્ષા આપવા જતા વિદ્યાર્થીઓ મળ્યા. તેઓના મોઢે કનોડા ગામનું નામ સાંભળ્યું અને મનમાં આનંદની લહેરખી ફરી વળી. કહે કે ગાંભૂની નજીકમાં જ છે. પછી તો ગાંભૂ પહોંચ્યા. તપાસ કરી. ત્યાંથી માત્ર છ કિ.મી. કનોડા છે તે જાણ્યું. વળતે દિવસે એટલે કે મહામહિનાની પૂનમે ખૂબ રોમાંચ સાથે કનોડા ગામની ધરતી ઉપર પગ મૂક્યો અને તેની રજ માથે ચઢાવી. વળી પ્રશ્ન થયો કે આ કનોડા ગામ સાચું, પણ પંડિત શ્રી નયવિજયજી કુણગેરથી કનોડા આવેલા તે આ જ કનોડા કે બીજું? વળી શ્રી યશોવિજયજી અહીંના જ કે બીજા કનોડાના? ગામનું એક માણસ પણ આ વાતમાં સાક્ષી પૂરે તો વિશ્વાસ બેસે. એટલે ગામમાં એ વાતની ખાતરી કરવા માટે તપાસ કરવા માંડી. ઘરડામાં ઘરડાં જનોને શોધ્યાં. તેમાં અમને જેમને ૮૯મું વર્ષ ચાલતું હતું તેવા શ્રી છબાભા જાની મળ્યા. અને તેઓએ કહ્યું કે “હા. અમારા ગામનો એક જસવંત કરીને છોકરો વર્ષો પહેલાં જૈન સાધુ થએલો.” બસ, અમને ઘણો સંતોષ થયો. એમણે કહ્યું કે દેરાસરનાં ખંડેરો અમે જોએલાં. એક દેરાસર હતું, જૈનોની વસતી હતી. ભાવસારનાં પણ ઘર હતાં પણ કાળક્રમે એ બધું ગયું તેથી વખત જતાં જૈનોના નકશામાંથી ગામ નીકળી ગયું. આ કનોડા ગામ ગાંભૂથી પૂર્વમાં છ કિલોમીટરે છે. તેની દક્ષિણે ધીણોજ છે. ‘સુજસવેલી ભાસ’માં ઉલ્લેખ કરતાં શ્રી કાંતિવિજયજી જણાવે છે કે,

“ગુજ્જરધર મંડન અછેજી નામે કનોડું વરગામ
તિહાં વસે વ્યવહારિયોજી નારાયણ એહવે નામ.
તસ ઘરણી સોભાગદેજી તસ નંદન ગુણવંત
લઘુ પણ બુદ્ધે આગળોજી નામે કુંવર જસવંત
સંવત સોલ અઠ્યાસિચૈંજી, રહી કુણગેર ચોમાસ
શ્રી નયવિજય પંડિતવરુજી, આવ્યા કન્હોડે ઉલ્લાસ.
માતા પુત્રસ્યું, સાધુનાંજી, વાંદિ ચરણ સુવિલાસ
સુગુરુ ધર્મ ઉપદેશથી રે, પામી વૈરાગ પ્રકાશ.”

(સુજસવેલી ભાસ)

આ કથન અનુસાર વિ.સં. ૧૬૮૮માં કુણગેરમાં ચોમાસું કરીને
શ્રી નયવિજયજી કનોડા આવ્યા ત્યારે માતા અને પુત્ર વંદન કરવા
ગયાં. આમાં પિતાનો ઉલ્લેખ ક્યાંય નથી. માત્ર નામ આવે છે.

“તિહાં વસે વ્યવહારિયોજી નારાયણ એહવે નામ”

કદાચ તે વખતે તે હયાત ન પણ હોય, તે વ્યવહારિયા એટલે
વેપારી હતા. નારાયણ તેમનું નામ.

પાટણથી શંખેશ્વર જતાં હારીજના રસ્તે કુણગેર આવે. ત્યાં
પણ શ્રાવકોની વસ્તી તે વખતે હશે, તો જ ત્યાં પં. શ્રી નયવિજયજી
ચોમાસું રહી શકે. અત્યારે તો શહેરો વધતાં નથી પણ વકરે છે.
પહેલાંના સમયમાં શહેરો વસ્તીથી છલકાતાં હતાં, પણ વકર્યાં ન
હતાં. તે સમયે ગામડાં પણ સમૃદ્ધ હતાં. પોતાના ગામમાં જે ચીજ
ઊપજે તેમાંથી જ આજીવિકા ચલાવતા. કુણગેરથી ચાણસ્માના રસ્તે
મહેસાણા અવાતું. તે માટે પાટણ જવું ન પડે. શ્રી નયવિજયજી
કુણગેરથી કનોડા આવ્યા ત્યારે માતા પોતાના બાળકને લઈને,
બાળકને સંસ્કાર પડે તે માટે, ગુરુને વંદન કરવા માટે આવ્યાં.

આ સમયની એક દંતકથા પ્રચલિત છે. આ વાતનો લેખિત
પુરાવો ન હોવાથી તેને આપણે દંતકથા કહેવી પડે, તે સમયે તો
કદાચ તે ઘટના બની પણ હોય, આટલાં વર્ષોથી આ દંતકથા ટકી

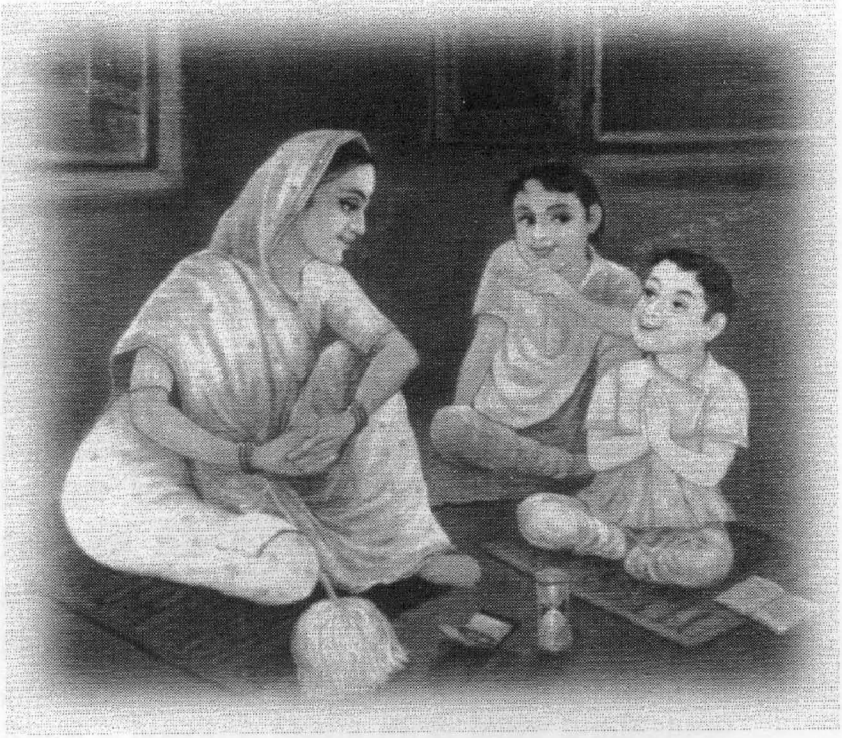

શકી છે તેથી તેમાં કદાચ કાંઈક તો સત્ય હશે. આ દંતકથા ઉપાધ્યાયજી મહારાજની પ્રભાવકતાને લગતી છે. તેમના બાળપણની વાત છે. તેમની માતાને ‘ભક્તામર સ્તોત્ર’ સાંભળ્યા પછી જ પાણી કે અન્ન લેવાનો નિયમ હતો. કોઈપણ સમાજમાં માતૃવર્ગમાં ધર્મ ઓતપ્રોત થવો જોઈએ, તો જ સમગ્ર પરિવારમાં ધર્મ પ્રસરી શકે. માતા તો સમસ્ત ઘરનું પાવરહાઉસ છે દા.ત. ગાંધીજીનાં માતા પૂતળીબાઈને નિયમ હતો કે ચોમાસાના દિવસોમાં સૂર્ય ન દેખાય તો અન્ન મોંમાં ન નાંખવું. આ માટે ક્યારેક આઠ-આઠ ઉપવાસ પણ થતા. માતાના આ સંસ્કારો દીકરાને વારસામાં મળ્યા હતા અને તેથી તેઓ ઉપવાસ સહજ રીતે કરી શકતા હતા. કહેવાય છે કે બાળકને ૮૦% વારસો તેનાં માતા તરફથી, ૧૦% વારસો તેના પૂર્વભવનો અને ૧૦% વારસો તેના પિતા, શિક્ષકો, ભાઈ-બહેન વગેરેનો મળે છે.

તેમની માએ નિયમ રાખ્યો છે. નિયમ વગરનાં તો ઢોર હોય, માણસ નહીં. એક કહેવત છે – નાથ વિનાનો બળદ અને નિયમ વિનાનો મરદ નકામો. નિયમ માણસને અંકુશિત કરે છે. જે ઢોરને લગામથી અંકુશિત કરવામાં આવે છે તે ઢોર પણ કામ કરતાં થઈ જાય છે, તેની સાર-સંભાળ લેવાય છે. બાકીનાં તો હરાયાં ઢોર બનીને ગામ આખાની લાકડી ખાય છે.

માતા સોભાગદેને પણ સાધ્વીજી મહારાજ પાસેથી ભક્તામર સાંભળ્યા પછી જ અનાજ કે પાણી લેવાનો નિયમ છે. સતત ત્રણ-ત્રણ દિવસ વરસાદ થતાં માતાને ત્રણ-ત્રણ ઉપવાસ થાય છે. સાધ્વીજી મહારાજના ઉપાશ્રયે જતાં રસ્તામાં નદી આવતી હતી. (આજે પણ કનોડા અને સદુથલા ગામની વચ્ચે રૂપેણ નદી આવે છે.) નદીમાં પાણી ઘણું તેથી ઉપાશ્રયે જવાયું નહીં. ત્રણ દિવસ આમ રહ્યું. જસવંતની ચકોર નજરથી આ છાનું ન રહ્યું. દિવસ આખો માતા માળા કરે છે, સામાયિક કરે છે પણ કાંઈ ખાતી-પીતી નથી. ત્યારે જસવંત જીદ લઈને માતાને પૂછે છે કે “તું કેમ

ખાતી પીતી નથી?” વારંવાર પૂછતાં માતા કહે છે કે “ભક્તામર સાંભળીને પછી જ ખાવાનો મારો નિયમ છે એટલે” ત્યારે જસવંત કહે છે કે “ભક્તામર તો મને આવડે છે. હું બોલું?” માતા સૌભાગ્યદેવી આ જવાબને રમૂજ માને છે. માતાને એમ કે આ નાના બાળકને ૪૪ ગાથાનું સંસ્કૃત સ્તોત્ર ક્યાંથી આવડવાનું છે? માતા અમસ્તી હા પાડે છે અને નાનો બાળક ઠાવકો થઈને ભક્તામર સ્તોત્રના એક પછી એક સંસ્કૃત શ્લોક ભૂલ વગર બોલવા માંડ્યો. સાંભળતાં સાંભળતાં માતાની આંખોમાંથી હર્ષનાં આંસુ ચાલ્યાં. માતા વિચારે છે કે “શેજેરોજ સાંભળવા છતાં મને ચોથો ભાગ પણ યાદ નથી, અને રમત-રમતમાં સાંભળીને જસવંતને ૪૪ ગાથાનું આખું ‘ભક્તામર સ્તોત્ર’ યાદ રહી ગયું!”

બે : ધન્ય કનોડા : “માથે ધરું ધૂળ વસુંધરાની” • ૨૫

આખા ગામમાં આ વાત ચોવીસ કલાકમાં જ પ્રસરી ગઈ. બધા વારંવાર તેને પૂછવા લાગ્યા. ગામમાં જાણે એક જોશું થયું. આ વાત પં. શ્રી નયવિજયજીને પણ ગામમાં આવતાંવેત જાણવા મળી. અને આવામાં જ પં. શ્રી નયવિજયજીને માતા-બાળક વન્દન માટે આવ્યાં. ગુરુજીએ પૂછ્યું: ભક્તામર આવડે છે? અને જસવંત ભક્તામરના શ્લોક બોલવા લાગ્યો. ગામડા ગામનો નાનો છોકરો સ્પષ્ટ ઉચ્ચારે બધા જ શ્લોકો બોલી શક્યો તેથી ગુરુજીને પણ ઘણું આશ્ચર્ય થયું. ગુરુજીને સામાન્ય વિચાર સ્ફુર્યો અને માતાને પૂછ્યું કે “આ બાળક શાસનના ચરણે ધરવામાં આવે તો સ્વ અને પરનું કલ્યાણ કરે. સંસારમાં રહીને તો શું કરશે?” સરળ-સ્વભાવી હળુકર્મી માતા સૌભાગ્યદેવીએ આ વાત વધાવી લીધી. ભારે કર્મી વ્યક્તિને હૈયે ધર્મની વાત જલદી ઊતરતી હોતી નથી, જ્યારે હળુકર્મી જીવને સાંસારિક વાત કરતાં ધર્મની વાતમાં વધારે રસ હોય છે. માના જવાબમાં હર્ષોલ્લાસ હતો. જસવંત પોતે પણ તૈયાર હતો. તેની આંખો આવું જ કાંઈ શોધતી હોય તેવું લાગ્યું. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં જણાવ્યું છે તેમ માણસને ઉત્તમકુળમાં – સંસ્કારી કુટુંબમાં જન્મ પણ પૂર્વની અધૂરી રહેલી સાધના પૂરી કરવા માટે મળે છે. યોગબ્રહ્મ આત્મા એટલે જેની સાધના અધૂરી રહી છે તેવા આત્માઓનો જન્મ ઉત્તમ કુળમાં થાય છે. (“શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે, યોગબ્રહ્મોઽપિ જાયતે”) પછી તો જસવંતની દીક્ષાની તૈયારી થવા લાગી વગેરે અધિકાર આગળ ઉપર જોઈશું.

देवताप्रसादथी विद्याप्राप्ति

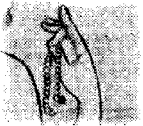
नच देवताप्रसादात् अज्ञानोच्छेदासिद्धिः, तस्य कर्मविशेषविलयाधीनत्वादइतिवाच्यम्. देवताप्रसादस्यापि क्षयोपशमाधायकत्वेन तथात्वात्; द्रव्यादिकं प्रतीत्य क्षयोपशम-प्रसिद्धेः ॥

(यशोवाणी)

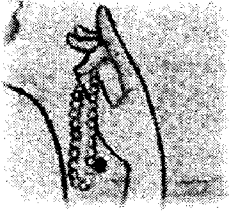
ऐन्द्रस्तुतिवृत्तौ १/४.

प्रश्न : देवतानी कृपाथी अज्ञान दूर न थर्ष शकं कारण के ते ज्ञानावरणीय कर्मना घटवा साथे संबंघ धरावे छे.

उत्तर : ना. आ तेवुं नथी. देवतानी प्रसन्नता पछे अज्ञानावरणीय कर्मने घटाऽवामां कारण जनी शकं छे जेम् (प्राप्ती वगेरे औषधि सेवनथी) द्रव्य = पदार्थनो आश्रय करवाथी क्षयोपशमनी वृद्धि थती जलाय छे तेम्.

કાશીતલ વહેતી ગંગાના કાંઠે નિશ્ચલ ધ્યાન ધરી
ભગવતી દેવી સરસ્વતીને રિઝવીને વરદાન વરી
ગુરુવરચરણપસાયે જેને લાઘ્યું આતમઅનુભવજ્ઞાન
વંદન કરીએ ત્રિવિધે તમને દેજો અમને સાચું જ્ઞાન.

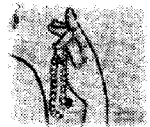
દીક્ષા: “ધન સુહગુરુ જેણે દીખ્ખિયા એ”

તેમ્બ્યોનમસ્તદીયાન્ ૦

આપણાં અનન્ત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના લોકોત્તર શાસનનો મહિમા નિરાળો છે. ઉત્તર ગુજરાતના નાનકડા ગામમાં જન્મેલી વ્યક્તિ પ્રભુશાસનના મહારથમાં બેસે છે તો તે ક્યાં ને ક્યાં પહોંચે છે. માતા-પિતાને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે, ગુરુને પણ બિરદાવામાં આવે છે પણ ખરેખરતો યોગબ્રહ્મ એ આત્મા પોતેજ પોતાનું એ જન્મનું અધૂરું કામ પૂરું કરવા કે આગળ ધપાવવા સ્થાન શોધી લે છે નહીંતર ૮/૯ વર્ષની નાની વયમાં જિનશાસનનો શ્રમણજીવનનો કપરો માર્ગ કેવી રીતે ગમે? કેવી રીતે લેવાય! અને એવાં કઠોર લાગતા શ્રમણજીવનમાં કેવાં કાળનો કાટ ન લાગે તેવાં કામ કરી ગયા.

સાધુજીવન અને માનવજીવનની મર્યાદામાં કેટલું કામ થઈ શકે તેનું એક ચમત્કારિક ઉદાહરણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પોતે જ છે. તેમણે જેટલા ગ્રંથો રચ્યા છે તેટલા ગ્રંથો આજે કોઈ એક વ્યક્તિ માટે રચવા અશક્યપ્રાય: છે.

પશોવિજયજીનો જન્મ કનોડામાં થયો છે અને જાણે કે તેમને

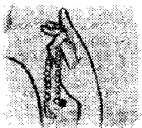
શોધતા શોધતા જ પૂજ્ય નયવિજયજી મહારાજ ત્યાં આવ્યા એવું બન્યું છે. રત્ન તો પોતાના સ્થાને જ પડ્યું હોય છે, ઝવેરી તેને શોધતો શોધતો તેની પાસે આવે છે. કવિ કાલિદાસની એક ઉક્તિ છે: “ન રત્નમન્વિષ્યતિ મૃગ્યતે હિ તત્” “રત્ન શોધવા જતું નથી પણ રત્ન કોઈના વડે શોધાય છે.”

તે સમયે ખરતરગચ્છ વગેરે ઘણા ગચ્છો હતા, પણ તપાગચ્છ માત્ર ટકી શકે તેવો ગચ્છ હતો. આ કોઈ અતિશયોક્તિ નથી. આ પરંપરાને જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી મહારાજનું નેતૃત્વ મળ્યું છે. પૂ. હીરવિજયસૂરિજી મહારાજ જ્યારે અકબર બાદશાહને મળવા ગયા ત્યારે તેમની પાસે ચુનંદા, બહોળા અનુભવવાળા તેર સાધુઓ હતા, લગભગ ૨૦૦૦ સાધુઓમાંથી તેર સાધુઓને ચૂંટવામાં આવ્યા હતા. એટલે આ કસોટી કેટલી આકરી હશે તે વિચારવાનું છે. આ તેર સાધુઓમાંના એક તે શ્રી લાભવિજયજી, અને ખૂબ બહોળા અનુભવવાળા શ્રી લાભવિજયજી પાસે પૂ. નયવિજયજી મહારાજનો ઉછેર થયો છે. આવા શ્રી નયવિજયજી મહારાજ રત્નને શોધતા શોધતા કનોડા આવ્યા છે.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજની દીક્ષાનું પવિત્ર કામ પણ ઉત્તમ, વરદાયક કરકમલો વડે થાય તે માટે તેમની દીક્ષા પાટણમાં પૂજ્ય વિજયદેવસૂરિજી પાસે કરાવવાનો નિર્ણય શ્રી નયવિજયજી લે છે. તે સમયે પૂ. હીરસૂરિ મહારાજના સમુદાયના વડા શ્રી વિજયદેવસૂરિ મહારાજ હતા. તપાગચ્છમાં તેઓ મુખ્ય હતા. વિ.સં. ૧૬૮૯માં દીક્ષા પાટણમાં થાય છે. પાટણમાં પંચાસરા પાર્શ્વનાથના દેરાસરની બાજુમાં જે પોળિયાનો ઉપાશ્રય કહેવાય છે તે ઉપાશ્રયમાં તેઓની દીક્ષા થઈ હતી.

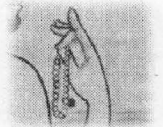
ઉપાધ્યાયજી મહારાજના મોટાભાઈ પદમસિંહ હતા.

‘પદમસિંહ બીજો વળી જી તસ બંધવ ગુણવંત,
એહ પ્રસંગે પ્રેરીયોજી તે પણ થયો વ્રતવંત.’

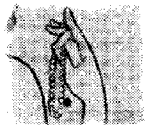
આમ સુજસવેલી ભાસમાં વર્ણન છે. તેના ઉપરથી તારણ એ નીકળે છે કે પદમસિંહ તેમનાથી ઉંમરમાં મોટા છે એ વાત તો ઉપાધ્યાયજી મહારાજે પણ લખી જ છે. “શ્રી પદ્મવિજયાનુજા:।” “પ્રાજ્ઞાનુજન્મા શિશુ: ।” વગેરે ઉલ્લેખો તથા પંડિત શ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજના શિષ્ય ગણી શ્રી લક્ષ્મીવિજયજીએ લખેલી ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વિરચિત પ્રતિમાશતકની સંવત ૧૭૨૩માં લખાયેલી પોથીની પુષ્પિકામાં^૧ પણ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. એટલે તો

પ્રણ : દીક્ષા : “ધન સુહગુરુ જેણે દીખ્ખિયા એ” • ૩૧

એ વાત નક્કી થાય છે. પણ દીક્ષામાં ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મોટા છે એ વાતનો નિર્ણય કોબા શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિરના હ.લિ. ભંડારમાં એક પત્ર પંડિત પદ્મવિજયજીના હાથનો લખેલો મળ્યો છે. આ પત્ર^૨ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ ઉપર લખાયો છે. તેમાં તેઓને વંદના લખે છે અને પૂજારાધ્ય લખે છે. તેથી દીક્ષાપર્યાયમાં તેઓ નાના છે એટલે કે ઉપાધ્યાયજીની દીક્ષા થઈ તે જોઈને તેમને પ્રેરણા મળી અને તે પછીથી તેઓની દીક્ષા થઈ હશે. એટલે પં. શ્રી પદ્મવિજયજી ઉંમરમાં મોટા પણ દીક્ષામાં નાના હતા એ નિશ્ચિત થાય છે. તેમની દીક્ષા ક્યાં થઈ તેનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. પણ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મ.ના યોગોદ્ભવ અને વડી દીક્ષા પણ પાટણમાં પૂ. વિજયદેવસૂરિ મહારાજ પાસે જ થાય છે. તે પછી તો જોતજોતામાં તેમણે ખૂબ પ્રગતિ સાધી. સંજોગો સાનુકૂળ હતા તેથી અભ્યાસમાં તેમની ગતિ ખૂબ તીવ્ર થઈ. ‘સુજસવેલી ભાસ’માં જણાવ્યું છે કે “સાકર-દલમાં મિષ્ટતાજી, તિમ રહી મતિ શ્રુત વ્યાપ” એટલે કે શ્રુતજ્ઞાનમાં તેમની મતિ, સાકરના કણેકણમાં જેમ મીઠાશ હોય તેમ એક સરખી ફેલાઈ ગઈ હતી. કોઈ પણ ગ્રંથમાં તેમની ગતિ અકુતોભય થતી હતી. વિ.સં. ૧૬૮૯થી ૧૬૯૯નાં દશ વર્ષમાં જ સાધુજીવનમાં જરૂરી ધાર્મિક, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, વ્યાકરણ, ન્યાય, સાહિત્યનો અભ્યાસ તેમનો પૂરો થઈ ગયો. આવા પ્રતિભાસંપન્ન પુરુષોને છ માસનો અભ્યાસ પૂરો કરતાં પંદર દિવસ જેટલો ગાળો માંડ જતો હોય છે. ગ્રન્થસ્થ જે કાંઈ આપો તે બધું જ કંઈસ્થ. પૂ. નયવિજયજી મહારાજ પણ પોતાના શિષ્યની પ્રતિભાથી સભાન હતા અને આ બાબતમાં કાંઈ પણ કરવા માટે પળેપળ તૈયાર હતા. સાધુજીવનની આખી આયુષ્યમર્યાદામાં જે ભણવાનું હતું તે ભણી લીધું. હવે શું? તેમને હજી આગળ ભણાવી શકે તેવા કોઈ અહીંયાં ગુજરાતમાં તો છે નહીં. બધા લોકોને તેમનામાં અગાધ પ્રતિભાનાં દર્શન થતાં હતાં.

તે કાળે જૈનશાસનનું મુખ્ય કેન્દ્ર અમદાવાદ હતું, જે ત્યારે

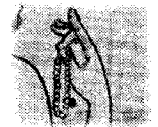
રાજનગર કહેવાતું હતું. પાટણનો એક જમાનો હતો પણ તેનો પ્રભાવ ઓસરવા માંડ્યો હતો. પંડિત શ્રી નયવિજયજી મહારાજ, શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ વગેરે અમદાવાદ આવ્યા. તે જમાનામાં શ્રાવકો સાથેનો સાધુનો સંબંધ ઊંચા પ્રકારનો હતો. નિર્વ્યાજ અને લાગણીભર્યો એ સંબંધ હતો.

આજથી સો સવાસો વર્ષ પહેલાં પણ આ સંબંધ કેવા પ્રકારનો હતો તેનું એક દષ્ટાંત છે. તે વખતે સંસ્કૃત, વ્યાકરણ વગેરેનો અભ્યાસ ઘટેલો હતો. એક સાધુ મહારાજ પર્યુષણના ચોથા દિવસે પાટ ઉપર બેસીને વ્યાખ્યાનના પ્રારંભમાં સંસ્કૃત શ્લોક શરૂ કરે છે:

પ્રણમ્ય પરમશ્રેયસ્કરં શ્રી જગદીશ્વરમ્ ।
કલ્પે સુબોધિકાં કુર્વે વૃત્તિં બાલોપકારિણીમ્ ॥

આટલો શ્લોક સાંભળ્યો ત્યાં તો આગળ બેઠેલા એક શ્રાવકનાં રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં કે “ઓહોહો ! આજે સાધુ મહારાજ સંસ્કૃત વૃત્તિના આધારે બોલશે!” તેના હૈયે આનંદ આનંદ થઈ ગયો. તે જમાનામાં શ્રીફળ, પતાસા, ખારેકની પ્રભાવના વારંવાર થતી પણ રૂપિયાની પ્રભાવના તો ક્યારેક જ થતી. તે શ્રાવક તે સમયે ઘરે જઈને રૂપિયા લઈ આવ્યા અને રોકડા ચાંદીના રૂપિયાની પ્રભાવના કરી. આવો સુંદર સંબંધ તે વખતે હતો.

તે સમયના ખરતરગચ્છ, વિમલગચ્છ, અચલગચ્છ, પૂનમિયાગચ્છના સાધુઓએ પણ શ્રી યશોવિજયજીની પ્રતિભા વિષે સાંભળ્યું. ત્યારે શ્રી નયવિજયજી, યશોવિજયજીને કહે કે “તું શ્રી સંઘને કંઈક સંભળાવ તો ખ્યાલ આવે.” આ વખતે યશોવિજયજી આઠ અવધાન કરે છે. અવધાનની પણ એક કળા છે. આઠ વિષયના આઠ માણસો આવે છે અને કોઈક ઉર્દૂમાં શાયરી બોલે છે, કોઈક અંગ્રેજીમાં કાવ્ય બોલે છે, કોઈક ગણિતમાં દાખલો કહે છે, કોઈક સંગીતનો રાગ ગાય છે. પછી કોણ શું બોલ્યું હતું તે આડુંઅવળું

પુણ્ય છે. કોઈ પણ જાતની પૂર્વતૈયારી વગર એક પણ ભૂલ પાડ્યા સિવાયના આ આઠ અવધાન શ્રી યશોવિજયજીએ કર્યા ત્યારે બધા તાજજીબ થઈને ખુશ થઈ ગયા. તે જમાનામાં શાસ્ત્રાર્થ પ્રચલિત હતા પણ આમ જનતાને તેમાં ખાસ રસ ન પડે, જાણે તુંબડીમાં કાંકરા ખખડતા હોય તેવું લાગે. સમગ્ર શ્રીસંઘ આ અવધાનથી ખુશખુશાલ થયો. તેમાંના મુખ્ય શ્રાવક શા ધનજી સૂરા હતા.

આ શાહ ધનજી સૂરા અમદાવાદના ઓસવાળ સંઘવી હતા. તેમના પિતા સૂરા અને તેમના ભાઈ રતન સં. ૧૬૭૪ પહેલાં વિદ્યમાન હતા. સં. ૧૬૮૭ના દુકાળમાં એમણે દાનશાળા ચલાવેલી અને શ્રી શત્રુંજયના કુલ અઢાર સંઘ કાઢેલા. ધનજી અને રતનના પુત્ર પનજીએ સમેતશિખરની યાત્રાનો સંઘ કાઢેલો એમાં એક લાખ એંશી હજારનું ખર્ચ કરેલું. અને આ જ ધનજી સૂરાએ વિજયપ્રભસૂરિજીનો ગણાનુજ્ઞાનો નંદિમહોત્સવ અમદાવાદમાં સં. ૧૭૧૧માં ૮૦૦૦ મહમૂદિક ખર્ચાને કર્યો હતો.

તેઓ ઊભા થઈને વિનંતિ કરતાં કહે છે કે:

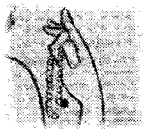
‘યોગ્ય પાત્ર વિદ્યાતણું જી, થાસ્યે એ બીજો હેમ’

આ સાધુ મહારાજ તો વિદ્યાનું યોગ્ય પાત્ર છે અને બીજા હેમચંદ્રાચાર્ય થઈ શકે તેટલી ક્ષમતા ધરાવે છે. પણ ક્ષમતા ધરાવે છે એમ કહેવા માત્રથી તો કોઈ થઈ ન જાય, તે માટે આગળ અભ્યાસ કરવો જરૂરી બની જાય. તે કાળમાં દિગ્ગજ વિદ્વાનોની બાબતમાં ગુજરાતની એક મર્યાદા હતી. જૈનદર્શન સિવાયનાં બીજાં દર્શનોના મોટામોટા પ્રવાહોનો પરિચય મેળવવા માટે તો કાશી જઈને અભ્યાસ કરવો પડે. તે વખતે સરસ્વતી દેવીનાં બેસણાં કાશીમાં હતાં. ‘સુજસવેલી ભાસ’માં જણાવ્યું છે તેમ:

“જો કાશી જઈ અભ્યસેં જી, ષટ દર્શનના ગ્રંથ;

કરિ દેખાડે ઊજલું જી, કામ પડ્યે જિન-પંથ.”

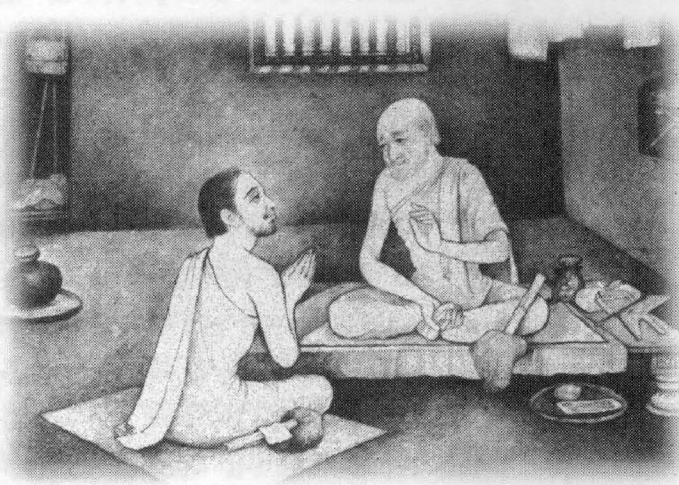
અર્થાત્ કાશી જઈને, ષડ્ દર્શનનો અભ્યાસ કરીને, પ્રસંગ

આવી પડે તો, જિન-પંથ - જૈન ધર્મની તાકાત બતાવી શકે. પણ આ વાત એમ ને એમ તો શક્ય નથી. તરત પ્રશ્ન નાણાંનો આવે. “કાર્ય એહ ધનને અધીન” એમ ગુરુ કહે છે, ત્યારે સામે ચાલીને જવાબ આપતાં શા ધનજી સૂરા જણાવે છે કે:

“દોઈ સહસ દીનાર, રજતના ખરચસ્યું હો લાલ,
પંડિતને વારંવાર, તથાવિધિ અરચસ્યું હો લાલ,
છે મુજ એહવી ચાહ, ભણાવો તે ભણી હો લાલ,
ઇમ સુણી કાશીનો રાહ, ગ્રહે ગુરુ દિનમણિ હો લાલ.”

ચાંદીના બે હજાર દીનાર એટલે તે જમાનામાં ઘણા કહેવાય. પંડિતને વખતોવખત જે આપવું પડે તેની તૈયારી પણ બતાવી. પહેલ કરનાર કોઈક જોઈએ, પછી તો પગમાં ઘણું જોર આવે અને પહેલ કરનારની પાછળ ચાલનારા નાનુંમોટું દાન દેનાર પણ ઘણા મળી આવે. તેમાં નામ તો આ માટે દાન આપવાની પહેલ કરનાર શા ધનજી સૂરાનું જ જાણીતું થયું. જસ તેમને મળ્યો. કાશી જવા માટે પૂજ્ય વિજયસિંહસૂરિ મહારાજે આશીર્વાદ આપ્યા. અને શ્રીસંઘે પણ ખૂબ આશીર્વાદ આપ્યા. વિકટ સંયમજીવન માટેનાં પણ મમતાપૂર્વક જાતજાતનાં સૂચનો અને શિખામણ પણ બધાંએ આપ્યાં.

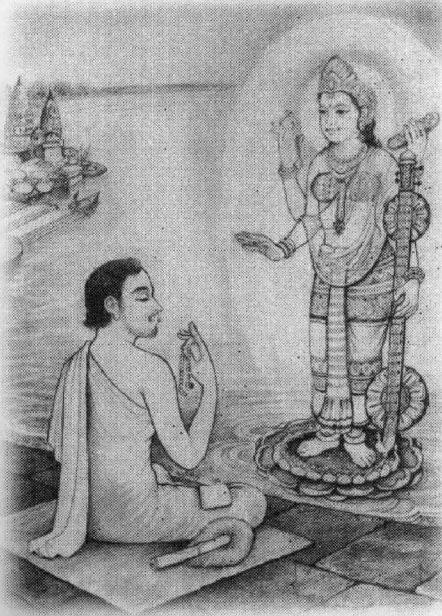
પ્રશ્ન : દીક્ષા : “ધન સુહૃગુરુ જેણે દીખ્ખિયા એ” • ૩૫

શ્રી યશોવિજયજીને કાશીદેશ અભ્યાસ કરવા જવાની તક મળી.

કાશી જતાં પહેલાં વિ.સં. ૧૭૦૧નું ચોમાસું તેમણે કપડવંજ પાસે આવેલા 'આંતરોલી' ગામમાં કર્યું છે. આ સમયમાં તેમણે 'સ્યાદ્દાદરહસ્ય' નામે ગ્રંથ રચ્યો છે, જેનો રચનાસમય સંવત ૧૭૦૧ નોંધાયેલ છે. કાશીગમન પહેલાં તેમના હાથે આવો સરસ ગ્રંથ રચાયો છે, જે તેમની ઉચ્ચકક્ષા બતાવવા માટે પર્યાપ્ત છે. આ ગ્રંથ આજે પણ મળે છે. આ ઉપરાંત વિ.સં. ૧૭૧૦માં ગુજરાતમાં આવી ગયાના ઉલ્લેખો મળે છે. એટલે વિ. સં. ૧૭૦૨થી ૧૭૦૮ના ગાળા દરમ્યાન તેઓ ચાર વર્ષ કાશીમાં અને ત્રણ વર્ષ આગ્રામાં રહ્યા છે તે નિશ્ચિત થાય છે, અને વચ્ચે એક વર્ષ વિ.સં. ૧૭૦૮નું ચોમાસું ક્યાંક કરીને વિ.સં. ૧૭૧૦માં ગુજરાત પાછા આવી ગયાના ઉલ્લેખની વાત આપણે આગળ ઉપર જોઈશું.

યશોવિજયજી મહારાજને કાશીપ્રયાણ વખતે જે શિખામણો

મળી તેમાં એક એ હતી કે કાશીમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં ગંગાતટે મંત્રસાધના કરાવી લેવી. આ મંત્રસાધના સરસ્વતી દેવી માટેની છે. જેમ 'ઊં' પંચપરમેષ્ઠી માટે, 'હ્રીં' ચોવીસ ભગવાન માટે, 'ક્લીં' લક્ષ્મી માટે બીજ મંત્ર છે તેમ 'ઐં' એ વિદ્યા માટેનો બીજમંત્ર છે. એ બીજમંત્ર ગુરુ મહારાજ તરફથી શુભ નક્ષત્રમાં શુભ વિધિપૂર્વક અપાય છે અને અપાયેલા મંત્રની સાધના એકવીસ દિવસ ચાલે છે અને ત્યારે તેમને ત્યાં સરસ્વતી દેવીનાં સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે અને વિદ્યા માટેનું વરદાન પણ મળે છે. તેમણે પોતે આ વાત ઘણે સ્થળે ગ્રંથની આદિમાં કરી છે:

ऐंकारजापवरमाप्यकवित्त्वित्त्ववाञ्छासुरद्रुमुपगंगमभङ्गरंगम् ।

ઘણા ગ્રંથનો પ્રારંભ પણ 'ઐ' પદથી જ કરે છે અને આ વાત 'જંબૂસ્વામિ રાસ'માં પ્રારંભે જ આ રીતે મૂકી છે:

“સારદ સાર દયા કરો, આપો વચન સુરંગ;
તું તૂટી મુજ ઉપરિં, જાપ કરત ઉપગંગ.
તર્ક કાવ્યનો તેં તદા, દીધો વર અભિરામ;
ભાષા પછિ કરિ કલ્પતરુ શાખા સમ પરિણામ.”

સારદ એટલે શારદા - સરસ્વતી દેવી. ગંગાના કિનારે જાપ કરતાં તું મારા પર પ્રસન્ન થઈ છે અને તેં મને તર્ક-કાવ્યનું વરદાન આપ્યું છે. મારી ભાષા પણ કલ્પતરુ જેવી કરી છે એટલે કે જ્યારે જે ભાષામાં જે વાત કહેવી હોય તે કહી શકાય. તેઓ 'ઐ' મંત્ર દ્વારા સરસ્વતી દેવીની આ રીતે સાધના કરીને કાશીમાં પ્રવેશ કરે છે. પ્રવેશ કર્યા પછી પંડિત માટે તપાસ કરતાં ત્યાંના તે વખતના અગ્રગણ્ય ગણાય તેવા ભટ્ટારક પાસે અધ્યયન શરૂ કરે છે. પંડિતજીને રોજ એક રૂ. આપવામાં આવે છે. યશોવિજયજીની ક્ષમતા ખૂબ હતી તેથી જે કાંઈ વિદ્યા મળતી ગઈ તે લેતા જ ગયા, લેતા જ ગયા.

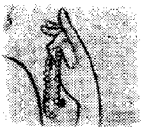
એક દંતકથા— કંઈક વિચિત્ર લાગે તેવી, શ્રી યશોવિજયજીના કાશીઅધ્યયન અંગે પ્રવર્તે છે. તે ક્યાંથી શરૂ થઈ હશે તે ખબર નથી, પણ તે વાત સાવ વજૂદ વગરની છે. દંતકથા એવી છે કે બે જૈન સાધુઓએ 'જશુલાલ' અને 'વિનયલાલ' નામ ધારણ કરીને, જૈનત્વ છુપાવીને કાશીમાં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. આ બે સાધુઓ તે 'જશુલાલ' એટલે આપણા શ્રી યશોવિજયજી અને બીજા 'વિનયલાલ' એટલે તેમના સમુદાયના ઉપા. શ્રી કીર્તિવિજયજીના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી. પણ આ કથા સાવ આધાર વગરની છે. અહીંયાં 'નય'નું વિનય થઈ જઈને આ નામ અહીં જોડાઈ ગયું લાગે છે. આવું કશું જ ક્યારેય બન્યું જ નથી.

કાશીમાં રહીને એટલી ઝડપથી તેઓ વિદ્યા ગ્રહણ કરે છે કે જે વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરતાં સામાન્ય વિદ્યાર્થીને બાર વર્ષ થાય તે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતાં તેમને માત્ર ત્રણ જ વર્ષ લાગે છે. તેઓએ બધી જ વિદ્યાઓને સુગૃહીત કરીને આત્મસાત્ કરી હતી. જેવી રીતે ઝેરી સર્પને પકડ્યો હોય તો તેના મોં નીચેનો ઝેરની કોથળીવાળો ભાગ પકડાઈ જાય તો પછી બીજા ભાગો ધમપછાડા મારે તોય વાંધો આવતો નથી, તે રીતે કોઈપણ વિદ્યાને પ્રાપ્ત કરવા માટે તેના મૂળને અથવા તો તેના હૃદયસ્થાનને પકડી લેવું જોઈએ, તો તે વિદ્યાને આપણે આત્મસાત્ કરી શકીએ.

કાશીમાં ત્રણ વર્ષમાં અભ્યાસ પૂરો થયો તે દરમ્યાનનો એક પ્રસંગ છે. તે જમાનામાં વાદ ચાલતા. છેક આત્મારામજી મહારાજ સુધી વાદ થતા. વિદ્યામાં ઊંડાણ હોય તો જ વાદ થાય. આજથી સિત્તેર વર્ષ પહેલાં પણ વાદ થતા પછી વિદ્યામાંથી ઊંડાણ જતું રહ્યું અને વાદની પરંપરા પણ લુપ્ત થઈ ગઈ.

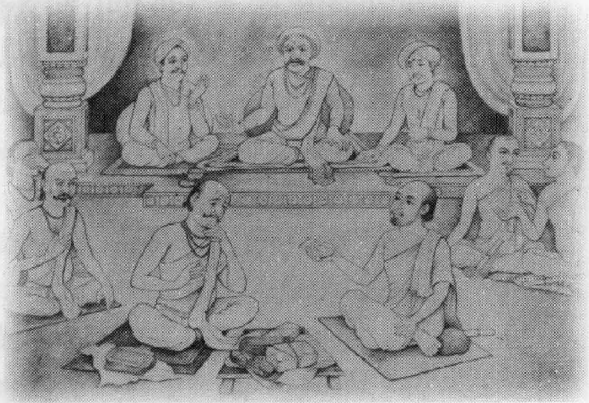
એક વાદી ત્રણ ત્રણ દિવસથી કાશીમાં ફરતો હોવા છતાં કોઈ પંડિત તેની સાથે વાદ કરવાનું બીડું ઝડપતા નથી. આ વાત યશોવિજયજીના વિદ્યાગુરુ ભટ્ટારક પાસે આવતાં તેમણે પોતાના સમર્થ પંડિત વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે કહ્યું કે “મારો એક પણ વિદ્યાર્થી બીડું ન ઝડપે તો તો મારી વર્ષોની મહેનત પાણીમાં ગઈ.” બધાનાં મોં નીચાં પડી ગયાં અને કોઈ ન બોલ્યું ત્યારે શ્રી યશોવિજયજીએ કહ્યું કે “જો આપની સંમતિ હોય તો મારી તૈયારી છે.” ભટ્ટાચાર્ય પોતે ‘વિદ્યા બ્રાહ્મણોનો ઇજારો છે’ તેમ માનતા તેથી એક જૈનને સંમતિ આપતાં અચકાયા. વિદ્યાના ક્ષેત્રમાં જૈન તો આગંતુક છે, તેથી તે જીતી જાય તેના કરતાં કોઈ બ્રાહ્મણ જીતે તો સારું એમ લાગવાથી ફરીવાર ગુરુએ બધાંને પૂછ્યું, પણ કોઈ ન બોલ્યું ત્યારે તેમણે શ્રી યશોવિજયજીને જણાવ્યું કે “જો તારી તૈયારી હોય તો આપણી પાઠશાળા વતી બીડું ઝડપો.” અને આ રીતે બીજા દિવસે વાદ કરવાની જાહેરાત થઈ.

અત્યાર સુધી શ્રીયશોવિજયજી, પાઠશાળામાં ભણતા ત્યારે ગુરુ તેમના પાઠમાં જે ભણાવે તે તો ભણતા જ, પરંતુ પાઠશાળામાં અન્ય વિદ્યાર્થીઓને સાંખ્ય, મીમાંસા વગેરે જે છએ દર્શનો ભણાવવામાં આવતાં તેમાં પણ સતત ધ્યાન રહેતું. બીજા બધા વિદ્યાર્થીઓ તો નિઃશુલ્ક ભણતા, રાજ્ય તરફથી ગુરુને પૈસા મળતા, રસોઈ માટે સીધું મળતું. જ્યારે શ્રી યશોવિજયજી જૈન હોવાથી તેમને ભણાવવા માટે રોજના એક રૂપિયાની ફી હતી. તે જમાનામાં સાટા પદ્ધતિથી વ્યવહાર ચાલતો એટલે તેવા વખતમાં ગુરુને રોજનો એક રૂપિયો મળતાં ગુરુ સંતુષ્ટ હતા, છતાં જૈનને બહુ પોષતા ન હતા.

બીજા દિવસે નક્કી કરેલા સ્થળે, નક્કી કરેલા વિષયોનો વાદ શરૂ થયો. વાદી એક પછી એક વિષયોના પ્રશ્નો મૂકતા જાય છે, અને શ્રી યશોવિજયજી

ઉત્તર આપતા જાય છે. પ્રશ્ન તરફ સભાના બે કાન હતા, તો ઉત્તર તરફ તો ચાર કાન હતા. બિલકુલ ક્ષોભ વગર સતત ત્રણ દિવસ જવાબો આપીને વાદીને હરાવે છે, હંફાવે છે. સામાન્ય પ્રશ્નોના પણ

અકાટ્ય એવા ઉત્તરોથી ભદ્રારક પોતે પણ આશ્ચર્ય પામ્યા. “મારી પાસે તો ન્યાય-વૈશેષિક જ શીખ્યા હતા, જ્યારે તેણે જે જવાબો આપ્યા તેમાં સાંખ્ય, મીમાંસા વગેરેનું જ્ઞાન પણ પ્રગટ થતું હતું. તેના એક એક ઉત્તરની રજૂઆત એક એક ગ્રંથ જેટલી હતી.”

શ્રી યશોવિજયજીની આ વિદ્વત્તાને અને આત્મવિશ્વાસને જોઈને કાશીના પંડિતોએ તેમને ‘ન્યાયવિશારદ’ અને ‘ન્યાયાચાર્ય’ આ બે બિરુદો આપ્યાં. તેમનો વિશેષ આદર કરીને માનપત્ર આપ્યું, અને કાશીનો શ્રી સંઘ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના સ્થાનકે વાજતેગાજતે

લઈ ગયો. બીજા દિવસે પાઠશાળામાં તેમના ગુરુ ભટ્ટાચાર્યજીએ કહ્યું કે “મારી પાસેનું જ્ઞાન જો કોઈએ નિઃશેષ લઈ લીધું હોય તો તે આ એક માત્ર વિદ્યાર્થી છે. હવે તેને ભણાવવા જેવું મારી પાસે કાંઈ નથી. તમારા વિદ્યાગુરુ તરીકેનું મને ગૌરવ છે.”

કોઈ પણ વિદ્યા બીજાને ભણાવીએ તો તે દસગણું ફળ આપે છે, લખીએ તો સોગણું ફળ આપે. શ્રી યશોવિજયજીએ કાશીમાં જે વિદ્યા મેળવી તે બીજા વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવા માટે ભટ્ટાચાર્ય હવે તેમને આગ્રા જવાનું સૂચન કરે છે. વૃદ્ધ ગુરુના આશીર્વાદવાળી વિદ્યા જ ખરે ટાણે કામ લાગે છે.

વિદ્યા બે પ્રકારની છે. એક પ્રસાદવિદ્યા અને બીજી પુરુષાર્થવિદ્યા. ગુરુમહારાજને પ્રસન્ન કરીને મેળવેલી વિદ્યા તે પ્રસાદવિદ્યા છે. તે કૂવા જેવી છે. તેનું પાણી અખૂટ હોય છે જેમ વાપરો તેમ વધે. જ્યારે પુરુષાર્થ કરીને – ગુરુથી નિરપેક્ષપણે જે વિદ્યા મેળવાય છે તે હોંજ જેવી હોય છે. દેખાવમાં ઘણી લાગે પણ તેને સુકાતાં; કે મેલી થતાં વાર ન લાગે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજની વિદ્યા પ્રસાદવિદ્યા હતી. ગુરુમહારાજશ્રી જીતવિજયજી તથા શ્રી નયવિજયજી અને કાશીના વિદ્યાગુરુ એ બધાને પ્રસન્ન કરીને મેળવેલી હતી.

આ રીતે ગુરુના આશીર્વાદ મેળવીને તેઓ આગ્રા તરફ પ્રયાણ કરે છે અને ચાર વર્ષ ત્યાં જ રહે છે. તમને જેમ જેમ વિદ્યાની પ્રીતિ થઈ જાય તેમ તેમ વિદ્યા તમારા નામની જેમ તમારી સાથે જોડાઈ જાય છે.

અહીંયાં ગુજરાતમાં તેમના વિદ્યાભ્યાસની ઉજ્જવળ વાતો સાંભળીને શ્રીસંઘ તેમને મળવાને ઉત્સુક બન્યો છે. તે સમયે તપાગચ્છમાં પૂ. વિજયદેવસૂરિજી મહારાજે પોતાની પાટે પૂ. વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજને બિરાજમાન કર્યાં. પછી થોડા સમય બાદ બે જ વર્ષમાં, વિ.સં. ૧૭૦૮ના અષાઢ સુદ બીજના દિવસે પૂ. વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજ કાળધર્મ પામતાં ફરી પાછી શાસનની

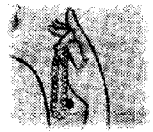

ધુરા પાછલી ઉંમરે પણ પૂ. વિજયદેવસૂરિજી મહારાજને સંભાળવી પડે છે. બીજી બાજુ અહીંયાં યતિઓની પરંપરા ચાલુ થઈ ગઈ હતી. અને સાધુઓના જીવનમાં સંયમવિષયક શિથિલતા આવી ગઈ હતી. આ બધા સમાચાર પણ તેમને મળે છે. તેથી તેઓ પણ ગુજરાત આવવા ઉત્સુક છે.

વિ. સં. ૧૭૦૯માં આગ્રાથી નીકળીને ગુજરાત તરફ તેમનું પ્રયાણ ચાલુ થાય છે. વિ.સં. ૧૭૦૯નું ચોમાસું વચ્ચે ક્યાંક કરીને વિ.સં. ૧૭૧૦માં તેઓ ગુજરાત આવ્યાનો ઉલ્લેખ આપણને મળે છે. વિ.સં. ૧૭૧૦માં સંવેગી પક્ષના પં. શ્રી ઋદ્ધિવિમલજીએ બનાસકાંઠાના ગોલા ગામમાં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો. તે પ્રસંગના વર્ણનમાં તેમના શિષ્ય વિબુધવિમલજીએ, શ્રી યશોવિજયજી ગુજરાતમાં આવ્યાનો ઉલ્લેખ વિ.સં. ૧૮૧૩માં રચેલા સમ્યક્ત્વપરીક્ષા તથા તેના બાલાવબોધમાં કર્યો છે તેવો જ બીજો ઉલ્લેખ^૩ તેમણે ઉપદેશશતકની પ્રશસ્તિમાં પણ કર્યો છે. શ્રી ઋદ્ધિવિમલજીએ જે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તેમાં શ્રી યશોવિજયજીએ સહાયતા કરી હતી.

આ વિમલ શાખા પણ તપાગચ્છની અઢાર શાખા પૈકીની જ એક શાખા છે. એ અઢાર શાખાનાં નામ આ પ્રમાણે છે: વિજય, વિમલ, સાગર, ચન્દ્ર, હર્ષ, સૌભાગ્ય, સુન્દર, રત્ન, ધર્મ, હંસ, આનંદ, વર્ધન, સોમ, રુચિ, સાર, રાજ, કુશલ, ઉદય. આજે પણ આ નામના શબ્દો સાધુમહારાજના નામમાં જોવા મળે છે.

વિ.સં. ૧૭૧૦માં પાટણમાં બીજું પણ એક મહત્ત્વનું કામ થયું છે. વાત એવી બની છે કે જ્યારે પં. શ્રી યશોવિજયજી વિ.સં. ૧૭૧૦માં પોષ મહિનામાં પાટણ પધાર્યા ત્યારે તેમને જાણવા મળ્યું કે શ્રી મલ્લવાદીગણી રચિત નયચક્રગ્રંથની એક દુર્લભ પોથી અહીંના એક બ્રાહ્મણ પંડિત પાસે છે. સામાન્ય રીતે આ ગ્રંથ અન્ય ગામોના ભંડારોમાં જોવા મળતો નહોતો, 'વિરલ પોથી' ગણાતી હતી. તેથી એ ભટજી પાસેથી એ ગ્રંથ મેળવવા પ્રયાસ કર્યો પણ

એ બ્રાહ્મણે આપવાની ધરા ના કહી. તે પછી શ્રાવક વર્ગ સાથે વિચારણા કરીને જ્યારે ભટજી બહારગામ હતા ત્યારે ગોરાણીને ખુશ કરીને એ ગ્રન્થ માત્ર પંદર દિવસ માટે મેળવી લીધો.

પોષ મહિનો હતો, ૧૮ હજાર શ્લોક લખવાના હતા અને આવી બીજી પ્રત ન હતી. એટલે જે લખાય તે શુદ્ધ જ લખાવું જોઈએ. એટલે ભણેલાગણેલા સાત મુનિવરોએ આ યજ્ઞ માંડ્યો અને તેમાં મુખ્ય જવાબદારી શ્રીયશોવિજયજી મ.ની રહી. તેથી પં. શ્રી નયવિજયજી, પં. શ્રી કીર્તિરત્નજી, પં. શ્રી તત્ત્વવિજયજી, પં. શ્રી રવિવિજયજી, પં. શ્રી લાભવિજયજી, પં. શ્રી જયસોમજી આ છ મુનિવરો અને સાતમા શ્રી યશોવિજયજીએ પંદર દિવસમાં ગ્રન્થ પૂર્ણ લખ્યો. “પક્ષેઁકેન પૂરિતો ગ્રન્થઃ ।” આ સાત મુનિવરોના ભિન્ન અક્ષરવાળો સમગ્ર નયચક્ર ગ્રન્થ આજે પણ આપણી પાસે વિદ્યમાન છે. આ જ વાત હજી થોડાં વિસ્તારથી આવતીકાલે કરીશું.

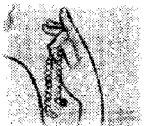
આ શ્રુતભક્તિનું મહાન કાર્ય કાશીથી આવ્યા પછીનું પહેલું જ કામ થયું.

તેઓએ કાશી અને આગ્રામાં જે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી, તે બીજારોપણ જેવી ઘટના છે. હવે તેનો પાક લેવાનો સમય આવી ગયો છે. જેઠ મહિનામાં જે બીજ વાવ્યાં હોય, જેના છોડને ઉછેર્યાં હોય તે પાક તૈયાર થતાં આસો-કાર્તિક મહિનામાં ગાડાંનાં ગાડાં ભરાય છે, તેવી રીતે તેમણે વાવેલી વિદ્યાની પ્રાપ્તિનો હવે સમય છે. વિ.સં. ૧૭૧૧થી તેઓ મોટા મોટાગ્રંથો રચવાની શરૂઆત કરે છે. એટલે હવે આપણે ક્રમશઃ તેમણે રચેલા સાહિત્યનો પરિચય મેળવવાનો છે.

૧. પ્રતિમાશતકની પ્રતિલેખનની પ્રશસ્તિ ઐ

इति श्री प्रतिमाशतकं संपूर्णं लिखितं च संवत् १७२३ वर्षे अश्विनमासे श्वेतपक्षे १२ द्वादशीतिथौ शनिवारे पंडित श्रीनयविजयग । शिष्योपाध्याय श्री ५ श्रीयशोविजयगणि ज्येष्ठसहोदर पंश्री ५ श्रीपद्मविजयगणि पदपंकज मधुकररसिकेन विनेयेन गणि लक्ष्मीविजयेन लिपीकृतम् श्रीराजपुरनगरे शुभं भवतु लेखकं पाठकयोः ।

મહેસાણા પેઢી ભંડાર - નં. ૫૧૦, ૫૪-૭

२. ॥ ६० ॥ श्री

स्वास्त श्रीपार्श्वपरमेश्वरं प्रणम्य श्रीमती तत्र श्रीबजाणा शुभधाने पूज्याराध्य सकलपंडितशिरोमणी पं. श्री ६ जसविजयग । श्री दसाडा थकी ल. भाई पद्मविजय म वंदणा १०८ वार वांचजोऽत्र सुखं तत्राप्यस्तुऽपरं तमारो समाचार मेता दयाशंकरना मुखथी जाण्या । पं अमृतविजेना शिष्य मु. कल्याण फागण वद १४ अडिसरथी राते नीसर्या. दग झ निमये पलासुए थईने श्री सिद्धाचल संघ भेगा थया तेमां एक चलोटीं ने एक कपडां वराण बीजुं कनें कांई नथी ते जाणजो. बाकी १ मुं. कृष्ण छे अने पोताने पण डीले अर्ध अंग झलाणुं छे जिमणो अंग अकज्ज छे ते जाणजो. कामकाज लखजो हेत सनेह राखजो दिक्षा अवसरे आवी पूगजो चेला बादरवोरा बेचरदासनी वंदणा वांचजो. तत्र साधुने वंदणा केची. वलता पत्र लखवा. मिती चैत्र प्रेमपत्र देवाजी (जोडणी मूळ प्रमाणे राखी छे)

पूज्याराध्य सकलपंडित शिरोमणी प. श्री जसविजय....

(पं. पद्मवि.नो पत्र १ उभुं चीरीयुं

कोबा. श्रीकैलाससागरसुरि ज्ञानभंडार नं. ३८३२९)

३. धत्ते न्याययशा यशोविजयतां श्रीवाचको नामनि

साहाय्याद् बुधऋद्धिनामविमलः संवेगमार्गस्थितः ।

तच्छिष्यो गुरुकीर्तिकीर्तिविमलो बुद्धो गुरुस्तच्छिः

सुरिः श्रीविबुधाभिधानविमलो ग्रन्थं व्यधत्ताममुम् ॥ ७६ ॥

सम्यक्त्वपरीक्षा

xxx तेहना गुरु श्री ऋद्धिविमलगणि महापुरुष महातपस्वी संवेगी थया. ते संवत् १७१०ना वर्षे गुजरातमध्ये धाणधारमध्ये श्रीपालणपुरने पासे गोलाग्राम मध्ये श्रीमहावीरस्वामीनी सानिध्ये क्रियाउद्धार कर्यो. तेहकाले श्रीयशोविजयउपाध्याय काशीमाहि न्यायशास्त्र भणीने इहां पधार्या छे तेह संवेगीपक्षी बहुश्रुत विचरता हता तेहनी साहाय्ये श्रीऋद्धिविमलगणी क्रिया पालता हवा xxx

पत्र ४४८. सम्यक्त्वपरीक्षा बालावबोध. ला.द.वि.मं.नं. २३९४६ कर्ताः

विबुधविमलजी. रचना सं. १८१३.

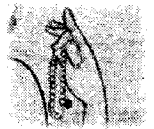
गीतार्थी ग्रन्थकर्ता विजयपदपरः श्रीयशोवाचकेशो.

यः सत्संविग्नपक्षीति बिरुद विविधस्तर्कसंपर्कबुद्धिः ।

न्यायाचार्यस्तु काश्यां द्विजकृतमहिमो लब्धविद्याप्रतिष्ठ-

स्तत्साहाय्यप्रदानान्मुदितजनमदोऽभून्मुनिसिंहशूरः ॥

- उपदेशशतक प्रशस्ति.

पत्रा : दीक्षा : “धन सुहृद्गुरु जेणे दीप्जिया अे” • ४३

..... લઘુહરિભદ્રે કરેલી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીની સ્તુતિ

છઠ્ઠું ગુણઠાણું ભવઅડવી, ઉલ્લંઘણ જેણે લહિયું,
તાસ સોભાગ સકલ મુખ એકે કેમ કરી જાયે કહિયું.

તેહવા ગુણ ધરવા અણધીરા, જો પણ સૂધું ભાખી
જિનશાસન શોભાવે તે પણ સુધા સંવેગ પાખી.

દુઃકરકાર થકી પણ અધિકા જ્ઞાનગુણે ઈમ તેહો
ધર્મદાસગણી વચને લહિયે, જેહને પ્રવચનનેહો.

સુવિહિત ગચ્છ ક્રિયાનો ધોરી, શ્રી હરિભદ્ર કહાયો
એહ ભાવ ધરતો તે કારણ, મુજ મન અતિહી સુહાયો.

(યશોવાણી)

– ૩૫૦ ગાથાનું સ્તવન

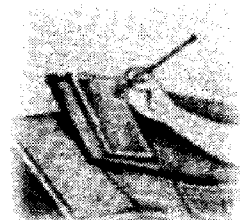
ગુરુગુણ ગાથા

હોય સમાધિ ઉપાધિ ન બાધે આધિ વ્યાધિ સવિ જાયેજી,
ગુણ ગાતો એહવા મુનિવચના, જ્યોતિસ્ત્યું જ્યોત મિલાયજી.

એહવા ગુરુના ગુણ કેમ વિસરે, જે જગમાં તાજાજી,
ગુરુગુણ ગાતાં સવિ સિદ્ધિ લહીએ, નિત્ય નિત્ય મંગળ દિવાજી.

(યશોવાણી)

(જંબૂસ્વામી રાસ, ઢાળ ૩૭મી, પૃ. ૮૩)

શ્રુતસેવાની અખૂટ સરવાણી વહી

તેષ્યોનમસ્તદીયાન્ ૦

વારાણસી (કાશી) અને આગ્રા બન્ને સ્થાને મળીને સાત વર્ષ રહીને ષટ્દર્શનના દિગ્ગજ વિદ્વાન બન્યા પછી ન્યાયાચાર્ય અને ન્યાયવિશ્વારદ એવાં બબ્બે માનવંતાં બિરુદ બ્રાહ્મણ પંડિત મંડલી દ્વારા મેળવીને વિ.સં. ૧૭૧૦માં પોષ મહિને પોતાની દીક્ષાભૂમિ પાટણમાં પધાર્યા છે. સંઘના હરખનો પાર નથી. તેઓનાં પ્રજ્ઞા અને શીલની સુવાસ ચોમેર પ્રસરી છે. પાટણમાં પણ જેઓ ગંભીર તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રેમી હતા તેમને ભાવતું ભોજન મળ્યું છે.

ગ્રન્થભંડારોનું કેન્દ્રસ્થાન પાટણ હતું એટલે પુરાણા ગ્રન્થો જોવાનું બનતું રહ્યું. તેવામાં એક નોંધપાત્ર ઘટના બની. ત્યાંના વિદ્વાનો દ્વારા જ જાણવા મળ્યું કે અહીંના એક બ્રાહ્મણ પંડિત પાસે નયચક્રનો જૂનો ગ્રંથ છે. તેની પોથી ક્યાંયે જોવા મળતી નથી. માટે તેની નકલો કરાવવા જેવી છે. આ કામ કરવા જેવું છે.

એટલે આ ભટજી પાસેથી પોથી મેળવવી તો જોઈએ જ, એમ તેમને લાગે છે. શ્રી મલ્લવાદીજીએ રચેલા નયચક્ર ગ્રન્થ માટે તરત જ ભટજી પાસે જઈને તે ગ્રંથની માગણી કરી, પણ ભટજીએ તે

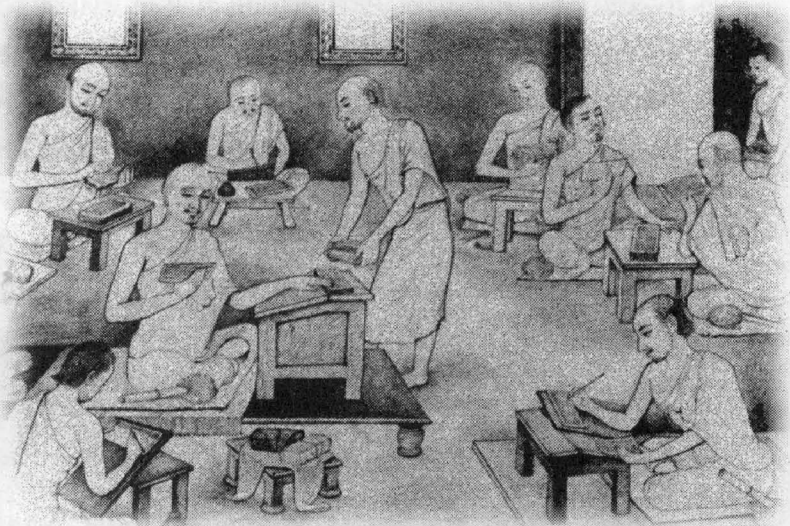

ગ્રંથ આપવાની સ્પષ્ટ ના પાડી. ઘણી રીતે પ્રયત્નો કરી જોયા પણ સફળતા મળી નહીં, ત્યારે શ્રાવકોને કહી રાખ્યું કે ભટ્ટજી ક્યારે બહારગામ જવાના છે તેની તપાસ કર્યા કરજો. તપાસ કરતાં ખબર પડી કે ભટ્ટજી બાર દિવસની કથા માટે બહારગામ જવાના છે, તેમાં આવવા-જવાના ત્રણ દિવસ ઉમેરીને કુલ પંદર દિવસ બહારગામ રહેવાના છે. ભટ્ટજી જે દિવસે બહારગામ ગયા તે જ દિવસે વસ્ત્ર, આભૂષણ, મીઠાઈ વગેરેના થાળો ભરી સંઘ સાથે શ્રીયશોવિજયજી ભટ્ટજીના ઘરે ગયા. ગોરાણી સાથે પ્રાસંગિક વાત કરી કે, “ભટ્ટજી બહારગામ ગયા છે તે અમને ખબર નહીં. પણ અમારે તો એક ગ્રંથ જ જોઈએ છે.”

ગોરાણીએ પહેલાં તો ના પાડી પણ એમને વિશ્વાસમાં લીધાં કે ગ્રંથને કશું નહીં થાય, પંદર દિવસે ગ્રંથ પાછો આપીશું, ત્યારે ગોરાણી સંમત થયાં અને ગ્રંથ આપ્યો.

હવે ગ્રંથ તો મળ્યો પણ દિવસ પંદર જ છે, અને ગ્રંથ અઢાર હજાર (૧૮,૦૦૦) શ્લોક પ્રમાણ છે. જેરોક્ષ, ફોટોગ્રાફી, માઈક્રોફિલ્મનો તે જમાનો નહિ. લહિયાઓ છે, પણ તે ભૂલ કરે, ગાબડાં પાડે, કેટલીક પંક્તિ પડી જાય. ઉપરાંત બીજી નકલ નથી એટલે કામ તો ચોક્કસ કરવું પડે. પોતે ગ્રંથ રચી શકે તેવા હોવા છતાં ગ્રંથની નકલ કરવા બેસી ગયા. છ બીજા સાધુઓ અને સાતમા પોતે એમ સાતે સાધુઓએ કામ શરૂ કરી દીધું. તેઓનાં નામો આ પ્રમાણે હતાં; પં. શ્રી નયવિજયજી, પં. શ્રી કીર્તિરત્નજી, પં. શ્રી તત્ત્વવિજયજી, પં. શ્રી રવિવિજયજી, પં. શ્રી લાભવિજયજી, પં. શ્રી જયસોમજી અને શ્રી યશોવિજયજી પોતે. પોષ મહિનાના ટૂંકા દિવસો છે, રાત્રે કામ ન થાય. દિવસે પણ દશ કલાક જ પ્રકાશ હોય. બીજાં કામોમાં ઓછામાં ઓછો સમય આપીને ગ્રંથ લખવા માંડ્યો. પાટણના ઉપાશ્રયમાં એકાગ્ર થઈને બેઠા. જ્યાં જ્યાં અધૂરું રહ્યું તે શ્રી યશોવિજયજીએ પૂરું કર્યું. આખી પ્રત જોવાની જવાબદારી તેઓની. સહકારી બધા છ એ છ. આ લખાણમાં ક્યાંક કલમ જાડી

છે, ક્યાંક પાતળી છે, પોતે સુધારવા માટે ચેક-બુક્સ કરી છે. આ હસ્તપ્રત તેના મૂળ સ્વરૂપમાં આજે પણ અમદાવાદમાં લાલભાઈ દલપતભાઈ વિદ્યામંદિરમાં સચવાયેલી રહી છે.

પંદર દિવસ યજ્ઞ ચાલ્યો અને ગ્રંથ પૂરો થયો. પાછા વસ્ત્ર, આભૂષણ, અલંકાર, મીઠાઈ વગેરે લઈને ગોરાણી પાસે ગયા અને ગ્રંથ સાભાર પાછો સોંપ્યો. નકલ કરવા માટે પણ આટલી મહેનત થતી, ત્યારે વિચાર થાય છે કે જિનશાસનનું કેવું પુણ્ય તપતું હશે? કલમ કેટલી ઝડપથી ચાલી હશે? શ્રુતનો કેટલો પ્રેમ! કેવી લગની ! ગ્રંથની શરૂઆત કરતાં પહેલાં ગુરુઓને વંદન કરીને મંગલાચરણ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રણિધાય પરં રૂપં રાજ્યે શ્રી વિજયદેવસૂરીણામ્ ।
નયચક્રાસ્યાદર્શં પ્રાયો વિરલસ્ય વિતનોમિ ॥

તેઓ જણાવે છે કે પરમાત્માના રૂપનું ધ્યાન ધરીને, દેવસૂરિના રાજ્યમાં, આ ગ્રંથની પોથી વિરલ છે માટે તેની નકલ કરું છું. ગ્રંથના અંતે પણ સાતે સાધુનાં નામ લખીને સંવત ૧૭૧૦ના પોષ વદ

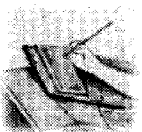

તેરસનો દિવસ નોંધેલો છે. છેલ્લે શ્લોકમાં પ્રશસ્તિ લખી છે. ૩૦૯ પાનાંનો આખો આ ગ્રંથ આજે અખંડિત આપણી પાસે છે. દેવસાના પાડાના ભંડારમાંથી આ હસ્તપ્રત પૂ. રમણિકવિજયજીને તથા આગમપ્રભાકરશ્રી પુણ્યવિજયજીને મળી અને અત્યારે તે INDOLOGYમાં સુરક્ષિત છે.

વિમળગચ્છના ભંડારમાંથી ઉપાધ્યાયજીના લખેલા ગ્રંથો સૌથી વધુ મળે છે. આ રીતે તેઓના લખેલા ઘણાં ગ્રંથો મળે છે. સ્વરચિત ગ્રંથો તો ખરાજ પણ અન્ય ગ્રંથો પણ પોતાના સ્વાધ્યાય માટે તેઓ લખી લેતા. અનુયોગદ્વાર સૂત્રની મલધારી હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટીકા તેઓએ લખી છે અને એ ટીકામાંથી મૂલ સૂત્રને સમજાવતો ભાગ જ રાખ્યો છે. આજે એ પ્રત મળે છે. આ નયચકની પોથીની જેમ જ સાત મુનિવરો દ્વારા વિ.સં. ૧૭૧૭માં ઘોઘા બંદરમાં લખાયેલી કર્મપ્રકૃતિની પોથી પણ મળે છે, તેની પુષ્પિકા^૧ પણ મળે છે.

પાટણથી આ બાજુ મધ્યગુજરાત આવે છે ત્યારે વચ્ચે ઘણા બનાવો બન્યા છે. ગચ્છાચાર્ય શ્રી વિજયસિંહસૂરિ મહારાજ સાહેબ કાળધર્મ પામી ગયા છે. તેમના ઉપર જિનશાસનની મોટી આશાઓ હતી અને તે જતાં સંઘમાં જાણે અંધકાર છવાઈ ગયો હતો. જગદ્ગુરુશ્રીના કાળધર્મ પછી ઉત્તરોત્તર શ્રી સંઘમાં કલેશનાં બીજ રોપાયાં હતાં. ખટપટનું વાતાવરણ હતું. કોના પર મીટ માંડવી? તે પ્રશ્ન હતો, અને તેમાં પૂ. સિંહસૂરિજી મહારાજ જતાં જાણે કે મોભ પડી ગયો હોય તેવું થયું. આવા વિષમ કાળમાં ઉપાધ્યાયજીનો ગુજરાતપ્રવેશ થયો.

આ ગાળા દરમ્યાન પં. શ્રી સત્યવિજયજીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે લોકોને માન્ય ન હતો. તેમની વાત સો ટકા સાચી હતી, પણ લોકોને તે બહુ ગમતી ન હતી. પરંતુ શ્રી વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજને આ વાત સાચી લાગી હતી^૨. વિ.સં. ૧૭૦૯માં કાળધર્મ પામ્યા તે પહેલાં ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીને તેમણે સંદેશો

જણાવ્યો ત્યારે કુદરતી રીતે જણાવ્યું હતું કે, “તમારે આ ક્રિયોદ્ધારનો સ્વીકાર કરીને પં. સત્યવિજયજીને સહકાર આપવો.” આ સંદેશો ઐતિહાસિક રીતે જોતાં ખૂબ મહત્ત્વનો બની ગયો. તેમણે પોતે જ આ વાત નોંધી છે:

“જાસ હિતશીખથી માર્ગ એ અનુસર્યો
જેહથી સવિ ટળી કુમતિ^૩ ચોરી”

આ ગાળા દરમ્યાન ઉપાધ્યાયજીની જ્ઞાનને લગતી પ્રવૃત્તિઓ પણ ચાલુ જ હતી. “દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો રાસ” આ ગંભીર તત્ત્વજ્ઞાનના ખજાના જેવો ગ્રન્થ સરળ ગુજરાતીમાં એક અગત્યની કૃતિ અને ‘જ્ઞાનસાર અષ્ટક’ એ ગંભીર વિષયોને લોકો સમજી શકે તે રીતે મૂકવાની શૈલીથી લખાયેલ કૃતિ આ તેમની મહત્ત્વની બે કૃતિઓ વિ.સં. ૧૭૧૧માં સિદ્ધપુરમાં રચાયેલી છે. જ્ઞાનસાર ગ્રન્થ તો તેઓશ્રીની સમગ્ર શ્રુતોપાસનાના નિચોડસ્વરૂપ છે. સંઘને એક મહામૂલી ભેટ છે. શબ્દબિંદુમાં અર્થનો સિંધુ સમાયો હોય તેવો એ ગ્રન્થ છે.

શાસ્ત્રોનું ઊંડું અધ્યયન કરતાં તેમને જણાયું કે સૂરિપુરંદર આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીના સાહિત્યમાં ભારોભાર સત્ય પડેલું છે, પણ આપણે તેની સાવ ઉપેક્ષા જ કરી છે. કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય પણ હરિભદ્રસૂરિજીના સાહિત્યને, તે પ્રવાહને અડક્યા વગર જ ચાલ્યા અને તેમણે સ્વતંત્ર રીતે પોતાના સાહિત્યનું સર્જન કર્યું.^૫ હરિભદ્રસૂરિજીને ન માનનારો એક મોટો વર્ગ તે જમાનામાં હતો. અને તેઓ બે કારણ આગળ ધરતા. (૧) એક તો એ કે આ. શ્રી. હરિભદ્રસૂરિજીની રચનામાં વિષયોના ભાવો ગંભીર અને તેની શૈલી પણ અઘરી તેથી જેવા તેવાની યાંચ તેમાં ડૂબે નહીં અને (૨) બીજું તેઓએ જે લખ્યું છે તેનાં મૂળ આગમોમાં મળતાં નથી તેથી શેના આધારે તેઓએ લખ્યું છે તે ખબર નહીં હોવાથી સ્વીકાર્ય નથી.

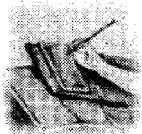
એક નવાંગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજી જણાવે છે કે ચૌદ

પૂર્વ ગ્રંથોમાંથી છેલ્લું પૂર્વ પણ જ્યારે વીસરાતું જતું હતું ત્યારે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ આ પૂર્વગ્રંથોને ક્યાંક સંક્ષેપથી તો ક્યાંક વિસ્તારથી વણી લીધાં છે, એટલે તેમના સાહિત્યના મૂળ સ્ત્રોત પૂર્વગ્રંથોમાં જ મળે છે. આ સિવાય બીજા કોઈ વિદ્વાનોએ, સાધુમુનિવરોએ શ્રીહરિભદ્રસૂરિજીના સાહિત્યનો ખાસ ઉપયોગ કર્યો નથી.

શ્રી યશોવિજયજીના સમય સુધી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ રચેલા સાહિત્યની કૃતિઓના તાડપત્રીય ગ્રંથો સચવાયેલા હતા. તેનું અધ્યયન કરતાં ઉપાધ્યાયજીને જણાય છે કે જિનશાસન માટે અત્યારે જે કાંઈ જરૂરી છે, જે કાંઈ તથ્યપૂર્ણ સત્ય છે તે તો આમાં પડેલું છે. એટલે તેઓ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીની કેટલીયે કૃતિઓનો ઉપયોગ કરીને પોતાની કૃતિઓ રચી છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીની કેટલીયે કૃતિઓ દા.ત. ષોડશક, યોગવિંશિકા, શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય વગેરે પર તેમણે વિવરણ લખ્યાં છે. ઉપદેશપદ મહાગ્રન્થના નિષ્કર્ષ રૂપે સંક્ષેપમાં ઉપદેશરહસ્ય ગ્રન્થની રચના કરી તો પંચવસ્તુ મહાગ્રન્થના નિષ્કર્ષ રૂપે સંક્ષેપમાં માર્ગપરિશુદ્ધિ નામનો અદ્ભુત ગ્રન્થ રચ્યો. યોગદષ્ટિસમુચ્ચયને સામે રાખી ગુજરાતીમાં તે તે વિષયને સમાવતી આઠ સજ્જાયો રચી. આવા તત્ત્વજ્ઞાનને આ રીતે ગેયમાં ગુજરાતીમાં અવતરિત કરવું તે નાનીસૂની સિદ્ધિ નથી. સર્જન અને અનુસર્જન બન્ને તેમને લીલામાત્ર હતાં; સહજ હતાં. ઉપમિતિને તેઓએ સ્વતંત્ર રીતે જ વૈરાગ્યકલ્પલતા નામે આપણી સમક્ષ મૂકી આપી. કારણ ખબર નથી પણ એ જ વિષયને લઈને તે જ રીતે તેઓએ વૈરાગ્યરતિ નામનો તાત્ત્વિક મહાકાવ્ય કહી શકાય તેવો ગ્રન્થ સંઘના ચરણે ભેટ દીધો. જો શ્રીયશોવિજયજીએ આવાં કામ ન કર્યા હોત તો શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીનું સાહિત્ય આપણા સુધી પહોંચત નહીં. આ તેમનો મોટો ઉપકાર છે. લઘુહરિભદ્ર ‘એવું બિરુદ તેમને આવા કારણથી જ આપવામાં આવ્યું છે.

હવે આપણે ઉપાધ્યાયજીનું વિદ્યાજીવન જોવાનું છે.

૧. પં. શ્રી જસવિજયગણિ નવીનગ્રન્થરચના કૃત્ત: શ્રી ઘોઘાવેલાકૂલે સં. ૧૭૧૭ વર્ષે કાર્તિક માસે શુભવાસરે સકલ સમુદાયેન લિપીકૃત: ।

૨. વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજનો ઉપકાર પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ઉપર ઘણો હતો અને તેનો ઉલ્લેખ પણ પોતે કર્યો છે, એટલું જ નહીં પણ પોતે તેઓના જીવનથી આકર્ષાયા હતા અને તેઓના જીવનને લગતા એક મહાકાવ્ય 'વિજયોલ્લાસ'ની પોતે રચના કરી હતી, જો કે તે કાવ્ય અધૂરું રહ્યું છે. થોડાં વર્ષ પહેલાં તે કાવ્ય વૃત્તિ સહિત પ્રકાશિત થયું છે. તે આ. શ્રી વિજયસિંહસૂરિજી મહારાજ.

*તાસ પાટે વિજયદેવસૂરીશ્વર મહિમાવંત નિરીહો,
તાસ પાટે વિજયસિંહસૂરીશ્વર સકલ સૂરિમાં લીહો
તે ગુરુના ઉત્તમ ઉદ્યમથી ગીતાર્થ ગુણ વાધ્યો,
તસ હિતશીખ તણે અનુસારે જ્ઞાનયોગ એ સાધ્યો.
જસ ઉદ્યમ ઉત્તમ માર્ગનો ભલે ભાવથી લહીએ,
જસ મહિમા મહીમાંહે વિદિતો તસ ગુણ કેમ ન ગહીએ.

— દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય રાસ, ઢાળ-૧૭.

૩. "તાસ પાટે વિજયદેવસૂરીસરુ, પાટ તસ ગુરુ વિજયસિંહ ધોરી;
જાસ હિતશીખથી માર્ગ એ અનુસર્યો, જેહથી સવિ ટળી કુમતિ ચોરી."

— સીમંધર સ્વામી ૩૫૦ ગા. સ્તવન, ઢાળ ૧૭

અહીં "કુમતિ ચોરી" એ પદનો ક્રિયોદ્ધાર-સંવિગ્ન માર્ગમાં સહાયતારૂપ અર્થ આ. જ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત બાલાવબોધના આધારે કર્યો છે: જેહની હિતશિક્ષા થકી આજ્ઞા પામીને એ સંવેગમાર્ગ —

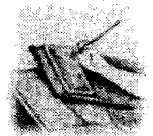
શુદ્ધકથન યથાસમયે શક્તિને અનુસારે સંયમ માર્ગ પાળવાનો ખપ, તે સંવેગમાર્ગ આદર્યો, જેહ સંવેગમાર્ગ અંગીકરણથી કુમત કુગુરુ કથન-શ્રવણ રૂપ ચોરી તીર્થકર અદત્તાદિકની ટળી, મીટી ગઈ.

— જ્ઞાનવિમલસૂરિનો ટલો

૪. આ દ્રવ્યગુણપર્યાયના રાસની પ્રથમાદર્શ પોથી તેમના ગુરુ મ. પં. શ્રી નયવિજયજી મહારાજના હાથે લખેલી મળે છે. ગુરુશિષ્યના સંબંધની મધુરતાનું આ એક ઉજ્જવળ દષ્ટાન્ત છે.

૫. હા. કલિકાલસર્વજ્ઞ થયા તેની પહેલાં થયેલા આચાર્ય શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજી મહારાજ, આચાર્યશ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ અને આચાર્ય શ્રી યશોભદ્રસૂરિજી મહારાજ જેવાએ પણ તેમના ગ્રન્થો ઉપર નાના મોટા વિવરણ લખ્યા છે.

• • •

.....યશોવાણી.....

બોલીયા બોલ તે હું ગણું સફળ
જો છે તુજ સાખ રે.

નાણ પરમગુણ જીવનો
નાણ ભવન્નવ પોત
મિથ્યામતિ તમ ભેદવા
નાણ મહા ઉદ્યોત.

- દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયં

બહુ ભાંત ફેલી જૈન શૈલી
સાયલૂં મન ધાર રે
ખોટડૂં જે કાંઈ જાણે
તિહાં ચિત્ત નિવાર રે.

- દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયં

સામાન્ય મ જાણો એ તો જિન બ્રહ્માણી
ભલી પરે સાંભળો તત્ત્વરચણની ખાણી
એ શુભ મતિ માતા દુર્મતિવેલી કૃપાણી
એ શિવસુખસુરતરુ ફલરસસ્વાદ નિસાણી.

- દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયં

ચરણકરણમાંહી જે અતિરાતા નવિ સ્વસમયસંભાલેજી
નિજ-પરસમયવિવેક કરી નવિ આતમતત્ત્વ નિહાલેજી
સંમતિમાં કહિઉં તેણે ન લહયો ચરણકરણનો સારોજી
તે માટે એ જ્ઞાન અભ્યાસો એહ જ ચિત દંટ ધારોજી.

યશોવાણી

શાસ્ત્રના સંવાદી અર્થશોધનું કૌશલ્ય

તેમ્યોનમસ્તદીયાન્ ૦

આપણા અનન્ત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શાસનને શોભાવનાર પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના જીવનને અને તેઓની વિદ્યાની ઉપાસનાને આપણે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ તેઓનું શ્રુત અને શીલ બંને એવા પ્રકારનાં છે કે આપણી અલ્પ બુદ્ધિ તેને સમ્યક્ રીતે સમજી શકે તેમ નથી. શ્રુતની અગાધતા જોઈને તો અતાગ રત્નાકર યાદ આવે અને શીલની આભ ઊંચીઊંચાઈ જોઈએ તો હિમાલયનાં ઉત્તુંગ શિખરો યાદ આવે.

શ્રુતસાગરઅવગાહન કરવાની તેમની રીત નિરાળી હતી. એક પ્રસંગે તેઓ લખે છે: વાત છે વિશેષાવશ્યક ભાષ્યના આધારે તેમણે રચેલા ગ્રન્થ જ્ઞાનાર્ણવની. તેમાં તેઓ પ્રાસંગિક રીતે લખે છે.

ગ્રન્થાન્તરં રત્નજિઘૃક્ષયાઽન્યે, જડાસ્તડાગં પરિશીલયન્તિ ।
રત્નાકરં જૈનવચોરહસ્યં, વયં તુ ભાષ્યં પરિશીલયામઃ ॥

૧૬ માણસો તત્ત્વરૂપી રત્ન મેળવવા માટે અન્ય ગ્રન્થો રૂપી તળાવનું પરિશીલન કરે છે જ્યારે અમે તો જૈન વચનોના રહસ્યથી ભરેલા વિશેષાવશ્યક ભાષ્યરૂપી રત્નાકર (સમુદ્ર)નું ૧ પરિશીલન કરીએ છીએ.

આ શ્લોક દ્વારા તેઓએ પોતાની અધ્યયનશૈલીનો આદર્શ રજૂ કર્યો છે.

તેઓએ જે રીતે યોગવિષયે અને દાર્શનિક વિષયોમાં હરિભદ્રસૂરિમહારાજના ગ્રન્થોનું દોહન કર્યું, તાત્પર્ય સુધી પહોંચ્યા એ રીતે સ્યાદ્વાદ - નવવિચાર સપ્તભંગી વિષયમાં તેઓએ મૂલસ્રોતથી સિદ્ધસેનદિવાકરજી અને કલિકાલસર્વજ્ઞના ગ્રંથોનું તલસ્પર્શ અધ્યયન કર્યું.

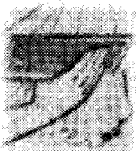
આ શ્લોક દ્વારા તેઓએ પોતાની અધ્યયનશૈલીનો આદર્શ રજૂ કર્યો છે.

અર્થાત્ પોતે શ્રુતગ્રહણ માટે મૂલ સ્રોત પાસે જવાનું પસંદ કરતા, અને મૂલ સ્રોત પાસે જઈ તેનું તલાવગાહન કરતા. તલાવગાહન કરીને પ્રતિભાબળથી મર્મ-રહસ્યની પ્રાપ્તિ કરતા અને તે પ્રાપ્ત કરીને પચાવીને - આત્મસાત્ કરીને અન્ય યોગ્ય આત્મામાં તેનો વિનિયોગ કરતા. આ ત્રણે ચીજો તેમનામાં ક્રિયા રૂપે ન રહેતાં. તે કળા અને યોગ સ્વરૂપે વિકસેલાં દીસે છે. એમની મતિ માટે સુજસવેલી ભાસમાં એક સુંદર ઉપમા પ્રયોજી છે:

“સાકરદલમાં મિષ્ટતા જી, તિમ રહી મતિ શ્રુત વ્યાપ”

જેમ સાકરના ગાંગડામાં અણુઅણુમાં મીઠાશ વ્યાપેલી હોય છે તેમ તેઓની મતિ શ્રુતમાં વ્યાપી રહે છે. તેથી જ સામાન્ય વિદ્યાર્થીને જે અભ્યાસક્રમ ભણી લેતાં પૂરાં બાર વર્ષ લાગે તે અભ્યાસક્રમ તેઓ માત્ર ત્રણ વર્ષમાં ભણી લે છે.

તેઓની સામે સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાનો, કોઈ પણ વિષયનો, વ્યાકરણ, સાહિત્ય, કાવ્યકોશ કે ષટ્દર્શનનો, પ્રાચીન કે અર્વાચીન કોઈપણ ગ્રન્થકારનો ગ્રંથ આવે તો તેઓ તેને સુગૃહીત કરી લેતા,

તેના ગુણદોષ તેમની સામે હસ્તામલકવત્ પ્રત્યક્ષ થઈ જતા અને તે ગ્રન્થની કોઈ પણ સારી-ઉત્તમ વાત હોય તો તેઓ તેનો અસંકોચ સ્વીકાર કરતા. દા.ત. દિગમ્બર પરંપરાના ગ્રન્થો છે તે તેઓના જોવામાં આવ્યા. દિગમ્બર પરંપરાની જે, સ્ત્રી મોક્ષે ન જાય અને કેવળજ્ઞાની આહાર ન કરે, પ્રભુ દેશના આપે ત્યારે શબ્દ ન બોલે માત્ર ધ્વનિ જ નીકળે વગેરે માન્યતાઓ છે તે શાસ્ત્રથી, તર્કથી, યુક્તિથી પણ કેવી અસિદ્ધ છે તેનું તેમણે અકાટ્ય દલીલોથી પ્રતિપાદન કરી. પોતાને તે માન્ય નથી તેવા પ્રતિપાદન કર્યું તેઓની માન્યતાની પોકળતા પુરવાર કરવા માટે, અધ્યાત્મમતપરીક્ષા, દિક્ષપટ ચોરાશી બોલ વગેરે ગ્રન્થ દ્વારા જડબાતોડ જવાબ આપ્યા છે. તો દિગંબરાચાર્ય શ્રી વિદ્યાનંદિ રચિત અષ્ટસહસ્રી પ્રકરણ તેમણે જોયું અને તે ગ્રન્થમાં શ્રમણભગવાન મહાવીરદેવે પ્રરૂપેલા સ્યાદ્વાદ ધર્મનું વિશદ નિરૂપણ દેખાયું તો પોતે ખુલ્લા મનથી તેની પ્રશંસા કરી એટલું જ નહીં. તેના ઉપર પોતે સંસ્કૃતમાં આઠ હજાર શ્લોક પ્રમાણ વિવરણ રચ્યું. રચના કરતી વખતે પોતે સ્પષ્ટતા કરી છે:

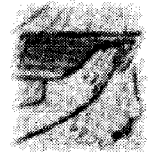
સ્યાદ્વાદાર્થઃ ક્વાપિ કસ્યાપિ શાસ્ત્રે

યઃ સ્યાત્ કશ્ચિદ્ દષ્ટિવાદાર્ણવોત્થઃ ।

તદ્વ્યાખ્યાને ભારતી સસ્પૃહા મે

ભક્તિવ્યક્તૌ નાગ્રહોઽગૌ પૃથૌ વા ॥

ક્યાંય પણ કોઈના ગ્રંથમાં પણ સ્યાદ્વાદનો અર્થ નિરૂપિત થયેલો દેખાય તો તે દષ્ટિવાદરૂપી સમુદ્રમાંથી જ નીકળેલાં બિન્દુઓ છે અને એ રીતે તેના વ્યાખ્યાન માટે મારી વાણી સ્પૃહા ધરાવે છે. જ્યાં ભક્તિ જ પ્રકટ કરવી છે ત્યાં (પ્રતિમાજી) નાનાં છે કે મોટાં છે તે વાત ગૌણ બની જાય છે, આમ લખીને તેઓએ સ્યાદ્વાદનો સમાદર કર્યો છે. એટલું જ નહિ દિગંબર પરંપરાના આચાર્યશ્રી પ્રભાચન્દ્રકૃત સામ્યશતક તેમના જોવામાં આવ્યું તો તે ગ્રન્થના વચનની અસરકારકતાના કારણે તે પરથી તેમણે હિન્દી

ભાષામાં દુહારૂપે શતકની રચના કરી દીધી. આમ તેમને શ્રુતનો પૂર્ણ રાગ હતો. પોતે જ વિ.સં. ૧૭૪૨ની સાલમાં સુરતમાં રચેલી અગિયાર અંગની સજ્જાયમાં એક કડીમાં કહે છે કે:

“ખાંડ ગળી સાકર ગળી વળી અમૃત ગળ્યું કહેવાય,
માહરે તો મન શ્રુત આગળે તે કોઈ ન આવે દાય.”

આ શ્રુતજ્ઞાનનો સ્વાદ પોતે ચાખેલો તેથી તે સિવાયના તમામ પદાર્થમાંથી તેઓનું મન વિરામ પામી ગયેલું. જ્ઞાનસારમાં પોતે લખે છે:

આસ્વાદિતા સુમધુરા યેન જ્ઞાનરતિઃ સુધા ।
ન લગત્યેવ તત્ત્વેતો વિષયેષુ વિષેષ્વિવ ॥

પ્રગાઢ શ્રુતાનુરાગના કારણે ક્યાંયથી પણ ઉત્તમ મળ્યું છે તો તેનો સમાદર કર્યો જ છે. પતંજલિના યોગસૂત્ર ઉપર પોતે ટિપ્પણ લખ્યું, એટલું જ નહીં, જ્યાં તેઓના વચનમાં ખામી જણાઈ ત્યાં અર્હત્ પરંપરાના આગમના બળે તે દૂર કરી. જેમ કે યોગનું એક સૂત્ર છે. “યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ ।” તો પોતે ટિપ્પણમાં લખ્યું કે “યોગઃ અશુભચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ ।”

પતંજલિના સૂત્રનો અર્થ એવો થાય કે ચિત્તની વૃત્તિઓનો નિરોધ એટલે યોગ. જ્યારે ઉપાધ્યાયજી લખે છે કે અશુભ વૃત્તિઓનો નિરોધ એટલે યોગ.

આવું જ બીજું એક યાદગાર ઉદાહરણ છે. વેહે દુઃખં મહાફલં આ વાક્ય આપણે ત્યાં અતિપ્રસિદ્ધ છે. તેમની નજરે આ વચનમાં આટલું જે ખૂટતું તત્ત્વ જણાયું તે તેમણે ઉમેર્યું. જ્ઞાત્વા इति શેષઃ જાણીને દેહને દુઃખ દેવાથી તે મહાફળને આપે છે. આટલું ઉમેરવાથી આખું વાક્ય નયસાપેક્ષ બની ગયું.

એજ પ્રમાણે ઉમાસ્વાતિજીનું વાચન છે: નમવતિધર્મઃ શ્રોતુઃ તેમાં વક્તુઃ પદ આવે છે તે પદનો અર્થ ગીતાર્થસ્ય આટલો કર્યો છે તેથી આખી વાત નિર્દોષ બની જાય છે.

આમ જેને જેને તેઓની કલમનો સ્પર્શ થતો તે વિષય પરિશુદ્ધ બની જાય છે.

“વાણી વાયક જસતણી કોઈ નયે ન અધૂરી.”

તેઓએ પોતાના જીવનના કેન્દ્રસ્થાને જ્ઞાનયોગને પ્રતિષ્ઠિત કર્યો હતો. એક પ્રસંગે પોતે જ મનોવિજય અને ઇન્દ્રિયજયના ઉપાયરૂપે જ્ઞાનયોગને બતાવે છે:

अध्यात्मभावनोपबृंहितसमतापरिणामप्रवाही ज्ञानाख्यो
राजयोग एव चित्तेन्द्रियजयस्य परमेन्द्रियजयस्य च
उपाय इति युक्तम् ।

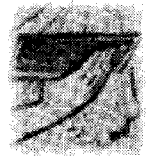
(પાતઞ્જલ યોગસૂત્ર વ્યાખ્યા)

અધ્યાત્મભાવનાથી પરિપુષ્ટ થયેલો, સમતારૂપ પરિણામને વહન કરનાર જ્ઞાનયોગ એ જ ઇન્દ્રિયજયનો અને મનોજયનો ઉપાય છે.

જ્ઞાનયોગના પરિપાકથી તેઓએ સમન્વયની દૃષ્ટિનો ખૂબ વિકાસ સાધેલો. એક-બે ઉદાહરણ જોઈએ.

જ્ઞાન-દર્શનવાદ તરીકે આપણે ત્યાં એક વાદ બહુ જૂના સમયથી જાણીતો છે. મોટા મોટા ધુરન્ધર વિદ્વાનો વચ્ચેનો વિવાદ છે. તેમાં ત્રણ મત છે.

૧. આત્મા કર્મથી સર્વથા મુક્ત બની જાય તે પછી શુદ્ધ એવા સિદ્ધ આત્માનાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન જુદાં છે અને તેના ઉપયોગ પણ જુદા છે.
૨. બીજો મત એવો છે કે કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન જુદાં છે અને તેનો ઉપયોગ એકસાથે છે.
૩. ત્રીજો મત એવો છે કે કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન એક જ છે અને ઉપયોગ પણ જે સમયે જ્ઞાનનો ઉપયોગ વર્તતો હોય તે જ સમયે દર્શનનો પણ ઉપયોગ વર્તતો હોય. યુગપત્ અર્થાત્ એક સાથે જ વર્તતો હોય છે.

આમ ત્રણ મતોના પરસ્પર ખંડન-મંડનવાળા ગ્રંથોનાં પાનાંનાં પાનાં ભરેલાં છે.

પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે ત્રણે મતોનો નયવાદના આધારે સુંદર સમન્વય સાધી આપ્યો અને તે ત્રણે પોતપોતાની અપેક્ષાએ સાચા છે તેવું પ્રતિપાદન કર્યું. એ વિધાન આ રીતે છે :

ભેદગ્રાહિ વ્યવહૃતિનયં સંશ્રિતો મલ્લવાદી,
પૂજ્યાઃ પ્રાયઃ કરણફલયોઃ સીમ્નિ શુદ્ધર્જુસૂત્રમ્ ।
ભેદચ્છેદોન્મુખમધિગતઃ સદ્ગ્રહં સિદ્ધસેન-
સ્તસ્માદેતે ન ખલુ વિષમાઃ સૂરિપક્ષાસ્ત્રયોઽમી ॥

શ્રી મલ્લવાદીજી મહારાજ સિદ્ધ આત્માઓનાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન જુદાં છે અને તેનો ઉપયોગ પણ જુદો માને છે તે વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ બરાબર છે. પૂજ્ય જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમણ મહારાજ કેવળજ્ઞાન અને કેવલદર્શન જુદાં છે અને ઉપયોગ સાથે હોય છે તેમ માને છે તે શુદ્ધ ઋજુસૂત્ર નયની દૃષ્ટિએ બરાબર છે. કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન એક જ છે અને તેનો ઉપયોગ સાથે જ હોય છે તેવું જે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી માને છે તે સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ બરાબર છે, અને એ રીતે આ ત્રણે પક્ષોમાં હવે વૈષમ્ય રહેતું નથી.

એ જ પ્રમાણે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં એક અધિકાર આવે છે કે શ્રમણ-જીવનનો બાર મહિનાનો દીક્ષાપર્યાય થાય ત્યારે સાધુને અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો કરતાં વધારે સુખનો અનુભવ થાય. આ ભાવની ગુજરાતીમાં પણ કડી મળે છે :

“બાર માસ પર્યાયે જેને અનુત્તર સુખ અતિક્રમીયે” આ વચનને આધારે જ્યારે વર્તમાન ૧ વર્ષથી વધારે દીક્ષાપર્યાયવાળા સાધુના અનુભવને તપાસવામાં આવે ત્યારે આ વચન માટે મનમાં એમ થાય કે આ સાચું હશે? જેટલા સાધુ મળે છે તે બધાને

પૂછવામાં આવે કે તેમને બાર મહિનાના પર્યાય પછી આવા સુખનો અનુભવ થાય છે ખરો? અનુભવથી વચન જ્યારે વિરુદ્ધ જાય ત્યારે મનમાં થાય કે સાચું શું?

આ શંકાનું સચોટ સમાધાન ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જ્ઞાનસાર ગ્રંથના બીજા અષ્ટકમાં આપ્યું છે. તેમણે કહ્યું છે. કે બાર મહિનાના પર્યાયવાળા સાધુને એવો અનુભવ થાય એ વાત સાચી પણ કેવા સાધુને? આવા સાધુને એવો અનુભવ થાય એમ કહીને તેમનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે.

પ્રત્યાહત્યેન્દ્રિયવ્યૂહં, સમાધાય મનો નિજમ્ ।
દધચ્ચિન્માત્રવિશ્રાન્તિર્મગ્ન इत्यभिधीयते ॥ 9 ॥

यस्य ज्ञानसुधासिन्धौ, परब्रह्मणि मग्नता ।
विषयान्तरसञ्चारस्तस्य हालाहलोपमः ॥ २ ॥

स्वभावसुखमग्नस्य, जगत्तत्त्वावलोकिनः ।
कर्तृत्वं नान्यभावानां, साक्षित्वमवशिष्यते ॥ ३ ॥

परब्रह्मणि मग्नस्य, श्लथा पौद्गलिकी कथा ।
क्वामी चामीकरोन्मादाः, स्फारा दारादराः क्व च ॥ ४ ॥

तेजोलेश्याविवृद्धिर्या, साधोः पर्यायवृद्धितः ।
भाषिता भगवत्यादौ, सेत्थम्भूतस्य युज्यते ॥ ५ ॥

ઇન્દ્રિયના સમુદાયને પદાર્થ તરફથી વાળીને, તેનું સંવરણ કરીને, પોતાના મનને, સમાધાન કરીને માત્ર જ્ઞાનમાં જ વિશ્રામ કરે તેને મગ્ન કહેવાય, અને આ રીતે જે જ્ઞાનમગ્ન બન્યો તેને પરબ્રહ્મમાં મગ્નતા આવે, અને તેના જ કારણે અન્ય વિષયો વિષ

જેવા લાગે. સ્વ-ભાવ-સુખમાં જ મગ્ન રહીને જગતને જુએ ત્યારે અન્ય ભાવોમાં કર્તાભાવ ન હોય, માત્ર સાક્ષીભાવ જ વર્તતો હોય, અને એ રીતે પરબ્રહ્મમાં મગ્ન સાધકને પુદ્ગલની કથા રસહીન લાગે તથા કંચન અને કામિની પ્રત્યે આદર જ ન હોય. કર્તાભાવ એ જ દુઃખનો પર્યાય છે એ જ નીકળી ગયો પછી તો સુખ ને સુખ જ છે આવા પ્રકારના સાધુને બાર માસના પર્યાયે અનુત્તરવિમાનવાસી દેવો કરતાં વધારે સુખનો અનુભવ થાય છે. એટલે પંચમાંગ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં જે લખ્યું છે તે આ રીતે ઘટે છે, સુસંગત થાય છે.

આ પ્રકારે તેઓશ્રીએ પોતાના ગ્રન્થોમાં પુષ્કળ જગાએ આગમવચનોની સંગતિ સાધી છે. આવશ્યક નિર્ધુક્તિમાં એક ગાથા આવે છે:

સ્વસુરા જઈ રૂવં અંગુઢપમાણયં વિઝવ્વેજ્જા ।

જિનપાદંગુઢં પઙ્ગ ન સોહઙ્ગ તં જહિંગાલો ॥ ૫૬૯ ॥

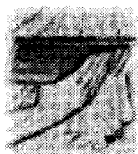
આ જ વાત ‘લલિતવિસ્તરા’માં આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજે પણ લીધી છે. “રૂપં પુનઃ સકલસુરસ્વપ્રભાવ-વિનિર્મિતાઙ્ગુષ્ઠરૂપાઙ્ગારનિદર્શનાતિશયસિદ્ધં.” બધા દેવો ભેગા થઈને એક અંગૂઠા જેટલું પણ રૂપ વિકુર્વે તો પણ અરિહંત પરમાત્માના અંગૂઠા સામે તે ન શોભે – બળતા અંગારાની વચ્ચેના કોલસાની જેમ. આને સામે રાખીને તેઓએ આ ભાવ શ્રી અંતરિક્ષપાર્શ્વનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં ગૂંથ્યો છે :

કોડી દેવ મિલકે કર ન શકે એક અંગૂઠરૂપ પ્રતિછંદ

એસો અદ્ભુત રૂપ તિહારો વરસત માનું અમૃત કે બુંદ

જય જય જય જય પાસ જિહંદ....

તેઓ કવિ છે એટલે ઉપમામાં ફેરફાર કર્યો. ત્યાં કોલસા અને અંગારાની વાત હતી, અહીં પોતે ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર પ્રયોજીને જાણે એ

અંગૂઠામાંથી અમૃતની વર્ષા ન થઈ રહી હોય એમ વર્ણવે છે.

આટલું તો બરાબર છે. આવું કવિકર્મ તો ઘણાનું કરેલું જોવા મળે છે. ખરું કામ હવે શરૂ થાય છે. તેઓની તાર્કિકતા અહીંથી આગળ નજર તાકે છે. સર્વ દેવો કરતાં આવું અદ્ભુત રૂપ અહીંતનું આવ્યું ક્યાંથી? દેહના અતિશયો છે, વગેરે વાતો તો આગમપ્રમાણમાં જશે. અનુમાનપ્રમાણમાં શું? એટલે તેઓ કહે છે કે જ્યારે આત્મા તીર્થંકરનામકર્મની નિકાચના કરે છે ત્યારે તેઓ એક એક આત્માને પોતાની કરુણાનજરથી નીરખે છે. એ નીરખતી વખતે તેમને આત્માને આત્મસ્વરૂપે એટલે શુદ્ધ સ્વરૂપે જોવો પડે, વિચારવો પડે. આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ તો અત્યંત જાજ્વલ્યમાન તેજ તેજના અંબાર જેવું છે. તે વખતે આવા તેજના પુંજસ્વરૂપ અનંતાનંત આત્માનું ધ્યાન કરવાના કારણે ધ્યાતા જેનું ધ્યાન કરે છે તે સ્વરૂપે ધ્યાતા બની જાય છે. એ ન્યાયે અહીંતે તેજસ્વરૂપ સર્વ આત્માનું ધ્યાન કર્યું, તો તે તેજોમય પોતે બની ગયા. માટે સર્વ સુરેન્દ્રો કરતાં પણ વધુ તેજસ્વી તેઓ લાગતા હતા.

આ વાત તેઓએ એક સ્તોત્રમાં આ રીતે મૂકી છે:

ધામ ધ્યાયસિ યત્ પુરા ત્રિજગતી ધામાતિશાયિ સ્ફુરન્
તત્સદ્ક્રાન્તિવશાદિવેયમનિશં મૂર્તિસ્તવોદ્યોતિની ।
અદ્ગુષ્ઠાત્ પુરતસ્તવક્રમભવાદિદ્ગાલલીલાવહં
નો ચેત્ સર્વસુરાસુરૈઃ કથમહો શક્ત્યા જિતં રૂપકમ્ ॥

આવી તેમની વિશેષતા હતી. આ જ તેમની વિશેષતા છે. તેઓશ્રીએ જે રીતે ગ્રંથોના સંક્ષેપ, રૂપાન્તર આખ્યાં, શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ પાઠોની અર્થસંગતિ સાધી આપી તે રીતે શાસ્ત્રમાં આવતા શબ્દોને એમ ને એમ રજૂ ન કર્યા પણ દેશકાળસંયોગ વગેરેને લક્ષ્યમાં લઈને તેની સંગતિ કરી. દા.ત. દશ- વૈકાલિકમાં એકાકી વિહારની અનુજ્ઞા છે કે ન વા લખેજ્જા નિરુણં સહાયં યોગ્ય સહાયક ન મળે તો સાધક એકાકી વિહારી બને તે વાત

ઉપદેશરહસ્યમાં કહી પછી સાડી ત્રણસો ગાથામાં પ્રસંગ આવ્યો તો કહ્યું “તો પણ પંચમકાળમાં રૂડો ભેળો વાસ”. વળી એ વાત પણ ઉપદેશમાળાના ઇક્કસ કાઝો ધમ્મો વગેરે શાસ્ત્રવચનના આધારે કરી. આમ તેઓની નજર આકાશમાં છે પણ પગ ધરતી પર છે. શાસ્ત્રવચન તો બધાં મળે પણ તેનો યથાસ્થાને વિનિયોગ એ જ ગીતાર્થતા છે. એ તેમનામાં જણાય છે. આમ શ્રુતસમુદ્રનું તલસ્પર્શી અવગાહન કરી મંથન કરી નક્કર રત્નની પ્રાપ્તિ કરી અન્યને ખોબે ખોબે તેનું દાન કર્યું છે.

આવા અદ્ભુત શ્રુતજ્ઞાનનાં મૂળ તેઓના શીલમાં જોવા મળે છે. પરિણત શ્રુત એ જ શીલ બને છે. શીલશોભિત સાત્ત્વિક જીવનનો નકશો તેઓનો કેવો હશે તેનો અંદાજ આપણને તેઓએ અધ્યાત્મસારમાં જે વાત ગ્રંથના અંતે સાધકને હિતશિક્ષા સ્વરૂપે કહી છે તેમાંથી મળે છે.

તેઓ સ્વભાવથી સંપૂર્ણ નિર્દભી જીવનના આગ્રહી જણાય છે. દંભ ઉપર રીતસરનો સખત અણગમો તેઓએ દર્શાવ્યો છે, અને કડક શબ્દો વાપર્યા છે: તેષાં નામાપિ પાપ્મને. જેઓ વ્રત પાળવા માટે અસમર્થ છે છતાં વ્રતધારી તરીકે જ જીવે છે તેઓ દંભી છે અને આવો દંભ મહાદોષ તેઓમાં હોવાના કારણે તેઓનું નામ લેવું તે પણ પાપ છે, આમ કહે છે. અધ્યાત્મસારમાં તેઓએ સ્વતંત્ર ‘દંભત્યાગાધિકાર’ રચ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ તેઓની પાકટ દરાખ જેવી સુમધુર રચના એટલે શ્રીપાળ-રાસમાં સાવ અંતે આરાધક આત્માને પોતાની એકમાત્ર શિખામણ આપતાં પણ તેમને નિર્દભ થવાનું જ કહ્યું છે:

થોડે પણ દંભે દુઃખ પામ્યા પીઠ અને મહાપીઠો
 અનુભવવંત તે દંભ ન ધારે દંભ ધરે તે ધીઠો
 મુજ સાહિબ જગનો તૂઠો.

આના પરથી ચોક્કસ લાગે છે કે તેઓ આચારમાં સંપૂર્ણ નિર્દભ અને વિચારમાં સંપૂર્ણ નિર્ભ્રાન્ત હશે. કોઈનું કશું પોતાને

અણગમતું લાગ્યું તો તેઓ સામે જ કહેવાના સ્વભાવવાળા હશે. જે શ્રોતા માત્ર સાંભળવા જ આવે અને તે પણ મર્મને સમજ્યા વિના જ સાંભળે અને આચરણમાં પણ કશું ન ઉતારે, તેના પ્રત્યેનો અણગમો તેઓએ આ રીતે પ્રકટ કર્યો છે:

“મર્મ ન જાણે મૂલગો, કંઠશોષ કરાવે ફોક રે;
તેહને હિત કિણ પરે હુયે?, ફલ લીયે તે રોકારોક રે”.....
આવું કહીને તુર્ત વાળી લે છે:

“મત કોઈ જાણો રે ઉલટું, અમ્હે પ્રવચનના છું રાગી રે;
શાસનની ઉન્નતિ કરે, તે શ્રોતાને કહું સોભાગી રે”.....
પરનિંદા પ્રત્યે પણ તેઓ નારાજ હશે.

એ અધ્યાત્મસારમાં આપેલી હિતશિક્ષા આપણા જેવા જીવો માટે ખૂબ ઉપયોગી અને ઉપકારક છે. કુલ આઠ શ્લોક આ પ્રમાણે છે:

નિન્દ્યો ન કોપિ લોકે, પાપિષ્ઠેષ્વપિ ભવસ્થિતિશ્ચિન્ત્યા ।
પૂજ્યા ગુણગરિમાહ્યા, ધાર્યો રાગો ગુણલવેઽપિ ॥ ૩૮ ॥

નિશ્ચિત્યાગમતત્ત્વં, તસ્માદુત્સૃજ્ય લોકસંજ્ઞાં ચ ।
શ્રદ્ધાવિવેકસારં, યતિતવ્યં યોગિના નિત્યમ્ ॥ ૩૯ ॥

ગ્રાહ્યં હિતમપિ બાલાદાલાપૈર્દુર્જનસ્ય ન દ્વેષ્યમ્ ।
ત્યક્તવ્યા ચ પરાશા, પાશાઈવ સઙ્ગમા જ્ઞેયાઃ ॥ ૪૦ ॥

સ્તુત્યા સ્મયો ન કાર્યઃ કોપોઽપિ ચ નિન્દ્યા જનૈઃ કૃતયા ।
સેવ્યા ધર્માચાર્યાસ્તત્ત્વં જિજ્ઞાસનીયં ચ ॥ ૪૧ ॥

शौचं स्थैर्यमदम्भो, वैराग्यं चात्मनिग्रहः कार्यः ।
दृश्या भवगतदोषाश्चिन्त्यं देहादिवैरूप्यम् ॥ ४२ ॥

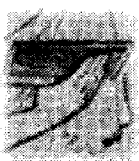
भक्तिर्भगवति धार्या, सेव्यो देशः सदा विविक्तश्च ।
स्थातव्यं सम्यक्त्वे विश्वस्यो न प्रमादरिपुः ॥ ४३ ॥

ध्येयात्मबोधनिष्ठा, सर्वत्रैवागमः पुरस्कार्यः ।
त्यक्तव्याः कुविकल्पाः स्थेयं वृद्धानुवृत्त्या च ॥ ४४ ॥

साक्षात्कार्यं तत्त्वं, चिद्रूपानन्दमेदुरैर्भाव्यम् ।
हितकारी ज्ञानवतामनुभववेद्यः प्रकारोऽयम् ॥ ४५ ॥

કોઈની પણ ક્યારે નિંદા ન કરવી, પાપીમાં પાપી જીવ અંગે
પણ સંસારની પરિસ્થિતિ કેવી વિષમ હોય છે તેમ વિચારવું,
ગુણોથી જેઓ મહાન હોય તેઓની પૂજા કરવી. કોઈનો નાનો
પણ ગુણ જોવા મળે તો તેના પર રાગ-પ્રીતિ ધારણ કરવી.

આગમતત્ત્વનો નિશ્ચય કરીને પોતાના જીવનમાં તે ભાવોને
આત્મસાત્ કરી લેવા. લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગ કરવો, આગમતત્ત્વો
પ્રત્યેની શ્રદ્ધાથી અને લૌકિક ભાવોના વિવેક(વસ્તુસ્વરૂપનો
નિર્ણય)થી જ આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં યત્ન કરવો. વયમાં નાના
બાળ હોય તેવા જીવની પણ હિતકારી વાત હોય તો તે ગ્રહણ
કરવી. દુર્જનો દ્વેષથી પ્રેરિત થઈને ગમે તેવાં વચનો કાઢે તો તેના
ઉપર દ્વેષ ન કરવો. પારકી આશા ત્યજવી. અને જે સંગમસંયોગ
થાય છે તે બધાય અનિત્ય છે અને આત્મકલ્યાણના માર્ગે બંધનરૂપ
છે તેમ સમજવું. કદાચ કોઈ પ્રશંસા કરે તો ગર્વ ધારણ ન કરવો.
અને કોઈ નિંદા કરે તો તેના પર કોપ ન કરવો, સમભાવે રહેવું.
ધર્માચાર્યની સેવા કરવી. તેઓનાં વચન સાંભળવાં, તત્ત્વની જિજ્ઞાસા
રાખવી. પવિત્રતા, સ્થિરતા અને નિર્દભતા અને વૈરાગ્ય ધારણ
કરવાં. આત્મસંયમ કેળવવો. સંસારના દોષ જોવા. દેહાદિ અનિત્ય

પદાર્થની વિરૂપતાનો વિચાર કરવો. ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ ધારણ કરવી. એકાન્ત પ્રદેશમાં રહેવું. સમ્યક્ત્વમાં રહેવું. પ્રમાદ ન થવા દેવો. સર્વત્ર આગમને આગળ કરવા. કુવિકલ્પોને ત્યજવા, વૃદ્ધ પુરુષોની આચરણ પ્રમાણે વર્તવું. આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવો. જ્ઞાનાનન્દમાં મગ્ન રહેવું. જ્ઞાનવાન પુરુષો માટેનો આ અનુભવગમ્ય હિતકારી માર્ગ છે.

આવી સોનેરી શિખામણ તેઓએ આપી છે.

સામાન્ય બુદ્ધિવાળા વર્ગ માટે તેઓએ ગુર્જર ભાષામાં પણ ઘણું સાહિત્ય રચ્યું છે. તેની વાતો હવે પછી જોઈશું. એ જ રીતે સમગ્ર સંયમધર પુરુષોને માટે કાયમ યાદ રાખવાલાયક હિતશિક્ષા આપી છે.

..... બહુમૂલ્ય હિંતશિખામણ

મન રમાડે શુભ ગ્રંથમાં, મત ભમાડે ભ્રમ-પાશ રે;
અનુભવ રસવતી ચાખજે, રાખજે સુગુરુની આશ રે. ચેતન! ૧૭

આપ સમ સકલ જગ લેખવે, શીખવે લોકને તત્ત્વ રે.
માર્ગ કહેતો મત હારજે, ધારજે તૂં દઢ સત્ત્વ રે. ચેતન! ૧૮

શ્રી નયવિજય ગુરુ સીસની, સીખડી અમૃતવેલ રે;
સાંભલી જેહ એ અનુસરે, તે લહે સુજસ રંગરેલ રે. ચેતન! ૧૯

(યશોવાણી)

– અમૃતવેલી (નાની)

કવિ-સુકવિનો ભેદ

સત્કવિ અન્ય વચન તણો, જો નવી જાણ્યો ફેર,
હંસ-કાક સંશય પતિત; કુલી શું હોયે ભેર ? ૩

અક્ષર તેહ જ તેહ જ પદ, કવિ રચના કાંઈ અન્ન,
દગ તિભાગ નાગરી જુએ, પામરી લોચણ પુન્ન. ૪

(યશોવાણી)

(જંબૂસ્વામી રાસ, દૂહા, ઢાળ ર૩મી, પૃ. ૫૩)

ઇશાનુગ્રહસંગતિનું દર્શન

તેમ્યોનમસ્તદીયાનું

આપણા અનન્ત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શાસનના રસિક જીવો ઉપર અમાપ ઉપકાર કરનાર ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથોની આછેરી ઝલક આપણે જોઈ. એક ભાઈએ કહ્યું કે, “મહારાજ સાહેબ! ગઈકાલે અમને બહુ અઘરું લાગ્યું. આમાં તો અમારી ચાંચ ન બૂડે. બહુ ઊંડા અભ્યાસીને જ આમાં ખબર પડે.” મેં કહ્યું કે “હવે સહેલું આવશે. આ તો તેમણે જે ક્ષેત્રોનું ખેડાણ કર્યું છે તેની થોડી લકીર તો બતાવવી જોઈએ. થોડાં બિંદુ ચખાડવાં જોઈએ. હજી તો આપણે તેમના જીવન અંગેની ઘણી વાતો કરવાની છે.”

તો આજે આપણે તેઓના ગુજરાતી સાહિત્યની થોડી વાતો ટૂંકાણમાં કરીએ, જેમાં તમને રસ પડશે. તેઓનું ગુજરાતી સાહિત્ય બે પ્રકારનું છે: એક ભક્તિ સાહિત્ય અને એક તાત્વિક સાહિત્ય. બન્નેના શિખરની ઊંચાઈ ઘણી છે. તેઓની પ્રતિભા એવી તો સર્વદિગ્ગામિની છે કે જેને તેઓ સ્પર્શે તે પદાર્થ ખીલી ઊઠે. ટાઢુંબોળ ચન્દ્રકિરણ જેને અડે તે શીતળ શીતળ થઈ જાય. તેમના

ગ્રંથ માટે સુજસવેલીકારે ઠીક જ લખ્યું છે:

શીતલ પરમાનંદિની શુચિ વિમલ સ્વરૂપા સારી રે
જેહની રચનાચન્દ્રિકા રસિયા જન સેવે રાચી રે.

ભક્તિના સાહિત્યમાં તેઓ વરસી પડ્યા છે. પ્રભુ સાથેની ગોકડી વખતે તેઓ પોતાની વિદ્વત્તા-તાર્કિકતા બધી ચીજોને ખીંટીએ મૂકીને નાના બાળકની જેમ પ્રભુ સાથે શ્રદ્ધાની ભાષામાં જ વાત માંડે છે અને પ્રભુના કૃપાકિરણથી પોતાનું અસ્તિત્વ આરપાર વીંધાઈ જાય તેમ થાય છે. તેઓએ ભક્તિને સાર્થક કરી છે. તેમની તાર્કિકતા શ્રદ્ધાથી પરિશુદ્ધ થયેલી છે. તાર્કિકતાના દોષો દૂર થઈ જાય અને તેની ગુણવત્તા ઝળકી ઊઠે તેવો કીમિયો તેમણે અજમાવ્યો છે. તેઓ પ્રભુને પામીને યાચકની જેમ યાચના નથી કરતા પણ શ્રાહકની જેમ માગે છે. પોતે પોતાની જાતને દીન-હીન નથી માનતા, ખુમારીથી બોલે છે:

“મત કહેશો તુજ કરમે નથી, કરમે છે તો તું પામ્યો રે
મુજ સરીખા કીધાં મોટકા, કહો તેણે કાંઈ તુજ થામ્યો રે”

ભક્તો ભગવદ્ તત્ત્વથી ભીંજાય પછી પોતાને ભગવાનના અંશ જ ગણે છે. એવી પણ એક ભૂમિકા આવે છે. ઋષભદેવ ભગવાનના સ્તવનમાં અંતે તેઓ ગાઈ ઊઠે છે કે:

“જસ કહે અબ મોહે બહુ નિવાજો”

એ જ રીતે આનંદઘનજી મહારાજે પણ શાન્તિનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં ગાયું છે:

“અહો અહો હું મુજને કહું, નમો મુજ નમો મુજ રે
અમિત ફલદાન દાતારની, જેહને ભેટ થઈ તુજ રે.”

ભક્તિના માધ્યમથી તેઓની ત્રણ ચોવીસી મળી છે. તે સિવાય છૂટાં સ્તવનો પણ ઘણાં મળે છે. જ્યારે જ્યારે તેનું ગાન કરીએ ત્યારે ત્યારે તેમાંથી નવો નવો રસ, નવો નવો અર્થ મળે

છે. તેઓની અનુભૂતિની પરમ ક્ષણોની અભિવ્યક્તિ સૌથી વધુ આ ગુજરાતી ભક્તિ-સાહિત્યમાં ઝિલાઈ છે. આમ તો ઘણે સ્થળે તેવું ભાવાંકન થયું છે, પણ અત્યારે તુર્ત ત્રણેક સ્થળ યાદ આવે છે. શાન્તિનાથ ભગવાનનું એક જાણીતું સ્તવન છે:

“હમ મગન ભયે પ્રભુ ધ્યાનમે”

એ સ્તવનમાં તેઓએ બુલંદ કંઠે આશાવારી રાગમાં ગાયું કે:

“વાચક જસ કહે મોહ મહા અરિ
જીત લીઓ હે મેદાનમે”

મુનિસુવ્રતસ્વામી ભગવાનના એક નાના માત્ર ત્રણ કડીના સ્તવનમાં તો ત્યાં સુધીના અક્ષરો ચિત્તખરલમાં ઘૂંટાઈને સરી પડ્યા છે કે:

“નિયતિ હિતદાન સનમુખ હુએ સ્વપુણ્યોદય સાથે
જસ કહે સાહિબે મુગતિનું કર્યું તિલક નિજ હાથે.”

અને શ્રીપાળરાસની રચના પૂર્ણ કરતાં તો અતિશયોક્તિના રણકાર વિના કહી જ દીધું કે:

“મારે તો ગુરુચરણ પસાયે, અનુભવ દિલમાંહિ પેઠો રે,
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ઘટમાંહે, આતમરતિ હુઈ બેઠો રે.

હરવ્યો અનુભવ જોર હતો જે, મોહમલ્લ જગ લૂંકો
પરિ પરિ તેહના મર્મ દેખાવી, ભારે કીધો ભૂંકો રે.”

મોહરાજાને પરાસ્ત કરીને આત્મદર્શનની, આત્મરતિની નિત્ય આનંદપર્યવસાયી અનુભૂતિ તેઓને થઈ હતી તે વાત નિઃશંક છે. આ અનુભૂતિ એ જ જીવનની પરમ અને ચરમ સાર્થકતા છે.

“अयं हि परमो योगो यद् योगेनात्मदर्शनम्”

આ વચનમાં જે યોગ દ્વારા આત્મદર્શનની વાત છે તે ઘણા

યોગીને થાય છે, પણ પછી તેની અભિવ્યક્તિ બધા કરી શકતા નથી. આવા ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેવા યોગી જ આવી સ્પષ્ટ અનુભૂતિ અને તે કારણે સ્પષ્ટ અભિવ્યક્તિ કરી શકે છે.

પરમાત્મતત્ત્વ અંગેનું પણ તેમનું સ્પષ્ટ અને આગવું જ દર્શન હતું.

સામાન્ય રીતે જૈન દર્શનને વિદ્વાનો નિરીશ્વરવાદી કહે છે. કારણ કે તે ઈશ્વરને સૃષ્ટિના કર્તા નથી માનતા. પણ સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે ઈશ્વરને ન સ્વીકારે એટલા માત્રથી નિરીશ્વરવાદી ન કહેવાય. ખરેખર તો ઈશ્વરના અસ્તિત્વનો જ જે ઇન્કાર કરે તે નાસ્તિક કહેવાય પણ વૈદિક ધર્માવલંબીઓએ વેદને એ દષ્ટિએ પ્રસ્થાપિત કર્યા છે કે વેદને ન સ્વીકારે તે નાસ્તિક પણ નિરીશ્વરવાદી નહીં. નાસ્તિક. પણ આ મોટી ભૂલ છે.

અહીં જૈન ધર્મ ઈશ્વરને સંપૂર્ણપણે સ્વીકારે છે. સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે નહીં

હા, એક જ વાત છે. આપણે ત્યાં પરમાત્મતત્ત્વના સ્વરૂપને સમજવામાં ઘણી ગંભીર ભૂલ થઈ છે, તે નિખાલસતાથી કબૂલવું જ રહ્યું.

આ વાત થોડી વિગતે જોઈએ.

પરંપરાગત રીતે તમે બધા વર્ષોથી વ્યાખ્યાનમાં સાંભળતા જ રહ્યા છો કે આપણા ભગવાન જગત બનાવે નહિ પણ બતાવે. આપણા ભગવાન વીતરાગ. તેમાં રાગ પણ નહીં ને દ્વેષ પણ નહીં. ભગવાન સુખ પણ ન આપે અને દુઃખ પણ ન આપે. આવી વિભાવનાથી પરમાત્માની કરુણાનો સમૂળગો છેદ ઊડી જાય છે, તે આપણા ધ્યાન બહાર ગયું છે.

અર્હત્ પરમાત્માની કરુણાને સમજવા માટે શ્રમણ મહાવીર પ્રભુ અને સિંહઅણગાર વચ્ચેનો સંવાદ (ભગવતીસૂત્ર શતકઃ ૧૫) ધ્યાનથી વાંચજો, સાંભળજો તો ખ્યાલ આવશે કે કેવી કરુણા છે. ભગવાન સુખ પણ ન આપે અને દુઃખ પણ ન આપે એ

વાત જો સત્ય હોય તો એમની પૂજા, સેવા, જાપ, ધ્યાન નિરર્થક બની જશે! આ સંદર્ભમાં પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે સાવ સાદી ગુજરાતીમાં સુબોધ રીતે આ ગૂઢ તાત્ત્વિક પદાર્થ આપણી સામે સ્પષ્ટ રજૂ કરી દીધો છે. પંદરમા શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં આ ચર્ચાનો નિષ્કર્ષ, ઉકેલ તેમણે આપ્યો છે, અને ‘નામૂલં લિખ્યતે કિઞ્ચિત્’ એ મુદ્રાલેખ તો ઉપાધ્યાયજી મહારાજનો છે જ, તેથી આવશ્યક નિર્યુક્તિ ઉપરની શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજની વૃત્તિમાં તિથ્યરા મે પસીયંતુ અને સિદ્ધાસિદ્ધિં મમ દિસંતુ આ બે પદના વિવરણમાં તેઓએ જે મિતાક્ષરમાં આ મુદ્દો દૃષ્ટાન્ત સાથે સ્પષ્ટ કર્યો છે તે વાત અહીં રજૂ કરી છે. મૂળ સ્થાનના અક્ષરો આ પ્રમાણે છે:

શીતાદિર્તેષુ ચ યથા દ્વેષં વહ્નિર્ન યાતિ રાગં વા ।
 નાઽઽહ્વયતિ વા તથાપિ ચ તમાશ્રિતાઃ સ્વેષ્ટમશ્નુવતે ॥
 તદ્વત્ તીર્થકરાન્ યે ત્રિભુવનભાવપ્રભાવકાન્ ભક્ત્યા ।
 સમુપાશ્રિતા જનાસ્તે ભવશીતમપાસ્ય યાન્તિ શિવમ્ ॥
 યદ્યપિ તે રાગાદિરહિતત્વાત્ ન પ્રસીદન્તિ તથાપિ નાનુદિદેશ્યાઽ
 ચિન્ત્યચિન્તામણિકલ્પાનન્તઃકરણશુદ્ધ્યા અભીષ્ટકર્તૃણાં તત્
 પૂર્વિકૈવાભિલષિતફલાવાપ્તિર્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ

(આવશ્યકનિર્યુક્તિ ગા ૧૦૧૧ હારિભદ્રીય વૃત્તિ.)

આ ભાવને મનમાં રાખીને તેઓએ આ ધર્મનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં

“સેવકના તિમ દુઃખ ગુમાવે પ્રભુગુણ પ્રેમ સ્વભાવે.”

આ પંક્તિની પહેલાં આ ભાવને પુષ્ટ કરવા શ્રેણિબદ્ધ ઉપમાઓ આપી છે: અચેતન સુરમણિ જેમ ફળે છે, ચંદન શીતળતા ઉપજાવે છે, અગ્નિ શીતળતાને દૂર કરે છે, ચન્દ્રનું તેજ વધતું જાય છે તેમ તેમ સમુદ્રમાં ભરતી આવતી જાય છે, આ બધું જેમ

સ્વાભાવિક તે તે દ્રવ્યોના સ્વભાવે કારણે બને છે, બસ તે રીતે પ્રભુના ગુણનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેમના સાંનિધ્યના પ્રભાવે સેવકનાં દુઃખો દૂર થાય છે. એક ઐતિહાસિક કાવ્યપ્રસંગથી આ વાત વધુ સ્પષ્ટ થશે.

કવિકુલશિરોમણિ કાલિદાસે રઘુવંશ નામનું મહાકાવ્ય રચ્યું છે તેમાં શરૂઆતમાં મર્યાદાપુરુષોત્તમ શ્રી રામના પૂર્વજોનું વર્ણન આવે છે. તેમાં પહેલા-બીજા સર્ગમાં રાજા દિલીપની વાત છે.

તે વનમાંથી પસાર થતા હતા ત્યારનું વર્ણન છે :

શશામ વૃષ્ટ્યાપિ વિના દવાગ્નિરાસીદ્ વિશેષા ફલપુષ્પવૃદ્ધિઃ ।
 ऊनं न सत्त्वेष्वधिको बबाधे तस्मिन् वनं गोप्तरि गाहमाने ॥

(રઘુવંશ, સર્ગ-૨)

જે વનમાંથી રાજા પસાર થાય તે વનમાં વૃક્ષથી વૃક્ષ ઘસાવાને કારણે જે દાવાનલ પ્રગટ્યો હોય તે વરસાદ વિના શમી ગયો, જે ફૂલ અને ફળના છોડ કે વૃક્ષ હતાં તેમાં રોજ આવે તેના કરતાં વધારે ફળ-ફૂલ આવ્યાં એટલું જ નહિ નિર્બળ પશુને સબળ પશુ હેરાન ન કરે તેવું વાતાવરણ બની ગયું. એક પ્રજાવત્સલ રાજાના હૃદયમાં રહેલી પોતાની પ્રજા પ્રત્યેની કરુણાના પ્રભાવે સચરાચર સૃષ્ટિ ઉપર જો આવી અસર થતી હોય તો ત્રણ જગતના જીવમાત્ર પ્રત્યેની કરુણાથી તેમના સ્વભાવથી જ સેવકનાં દુઃખ દૂર થાય તે વાત આગમ-શાસ્ત્રસંમત તથા આ રીતે તર્કસંગત પણ છે.

આ વાતથી પ્રભુ વીતરાગી છે, મોક્ષમાં ગયા છે તેને ભજવાથી તે રાજી ન થાય, તેમની નિંદા કરવાથી તે નારાજ ન થાય, એવી વાતો સાવ વજૂદ વિનાની લાગે છે.

આ સંદર્ભમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજનું એક વચન છે.

व्यक्त्या शिवपदस्थोऽसौ शक्त्या जयति सर्वतः ।

આનાથી એ વિષય વિચારી શકાય છે પણ વિસ્તારના ભયે

આટલો ઇશારો બસ થશે.

પ્રભુનો ગુણ જે જીવો પ્રત્યેનાં પ્રેમ-વાત્સલ્ય તેના પ્રભુ ભંડાર છે. આવી વાત આ ધર્મનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં કરી છે. પાંચ કડીના સાવ નાના સ્તવનમાં આવી ગંભીર વાત તેમણે ગૂંથી દીધી છે. સારા ક્ષયોપશમવાળાએ તો સંકલ્પ કરવો જોઈએ કે “હું આ સ્તવન-ચોવીશી જરૂર કંઠસ્થ કરીશ.” જ્યારે જ્યારે બોલો ત્યારે ત્યારે રોજ રોજ નવા ભાવોની સ્પર્શના થાય. આવો અખૂટ ભક્તિરસ તેમાં ભરેલો છે.

ભક્તિની જેમ તત્ત્વની દૃષ્ટિએ તેમનાં ૧૨૫, ૧૫૦ અને ૩૫૦ ગાથાનાં સ્તવનો, દ્રવ્યગુણપર્યાયનો રાસ, કથાની દૃષ્ટિએ જંબૂસ્વામીનો રાસ અને કૌતુકની દૃષ્ટિએ સમુદ્ર-વહાણ સંવાદ આ બધી કૃતિઓ નોંધપાત્ર છે. કોઈપણ વિવેચક તેમના સમગ્ર સાહિત્યમાંથી ‘તેમની આ રચના નબળી છે તેવું શોધી શકે તેમ નથી. ગુરુ મહારાજની કૃપા અને મા શારદાનું મળેલું વરદાન તેનું આ ફળ છે. પ્રારંભમાં મુનિ, પછી વિદ્વાન, પછી કવિ અને તે પછી ઋષિ આમ ઉત્તરોત્તર પૂર્ણ અધ્યાત્મમાં પર્યવસાન પામતી તેઓની વિદ્યાયાત્રા એ આપણા માટેનું આત્મપ્રેરણાનું અખૂટ ભાતું છે. સ્તવન ચોવીશીની જેમ ૧૨૫ ગાથાના સ્તવનની છેલ્લી ઢાળ અચૂક કંઠસ્થ કરવા જેવી છે.

પોતાના આત્મિક વિકાસ માટેની સામગ્રી શોધનાર સાધકને માટે તેઓએ રચેલી ઓગણત્રીસ કડીની અમૃતવેલ એ સાચે જ આત્મસ્વસ્થતા રૂપ અમૃતના ફળને આપનાર અમરવેલડી જ છે. પ્રભુના ધર્મના આરાધનાના પ્રભાવે જે અંતરંગ નિરુપાધિક આનંદની પ્રાપ્તિ કરવાની છે તે યાત્રાનો નકશો જ તેઓએ અહીં આપ્યો છે. શરૂઆતમાં ચાર શરણા, દુષ્કૃત ગર્હા અને સુકૃતની અનુમોદનાને ૨૨ કડી સુધી વિસ્તારીને કહીને આ વ્યવહારનયથી ધર્મમાં સ્થિર થયા બાદ શુદ્ધ નયથી આત્માને ભાવિત કરવો જોઈએ, એ કેવી રીતે કરી શકાય? એ મહત્ત્વની વાત ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭,

એમ ચાર કડીમાં જે રીતે અહીં વર્ણવી છે તે આપણને ખૂબ જ ઉપકારક બની રહે તેમ છે.

દેહ મન વચન પુદ્ગલ થકી, કર્મથી ભિન્ન તુજ રૂપ રે,
અક્ષય અકલંક છે જીવનું, જ્ઞાન આનંદ સરૂપ રે.... ચેતન....૨૪

કર્મથી કલ્પના ઊપજે, પવનથી જેમ જલધિ-વેલ રે,
રૂપ પ્રગટે સહજ આપણું, દેખતાં દષ્ટિ સ્થિર મેલ રે.... ચેતન....૨૫

ધારતાં ધર્મની ધારણા, મારતાં મોહ વડચોર રે,
જ્ઞાનરુચિવેલ વિસ્તારતાં, વારતાં કર્મનું જોર રે.... ચેતન....૨૬

રાગ વિષ દોષ ઉતારતાં, જારતાં દ્વેષ રસ શેષ રે,
પૂર્વ મુનિ વચન સંભારતાં, વારતાં કર્મ નિ:શેષ રે.... ચેતન....૨૭

આ રીતે વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયનું સંતુલન બીજા ગુજરાતી ગ્રંથોમાં મળવું મુશ્કેલ છે. વ્યવહાર નયના કહી શકાય તેવા અલગ ગ્રંથો અને નિશ્ચય (શુદ્ધ) નયના કહી શકાય તેવા ગ્રંથો અલગ અલગ મળે પણ એક ગ્રંથમાં બન્નેનો આવો તટસ્થ, સમતોલ સમન્વય ભાગ્યે જ જોવા મળે છે. વ્યવહારનિરપેક્ષ નિશ્ચય અને નિશ્ચયનિરપેક્ષ વ્યવહાર એમ બે ભાગમાં વહેંચાયેલા પક્ષો આજે જોવા મળે છે ત્યારે બન્નેને સમસ્થાને પ્રરૂપતી

“નિશ્ચયદષ્ટિ હૃદયે ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર,
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવસમુદ્રનો પાર.”

તેમની આ એક કડી અનુભવના નિચોડરૂપ છે. તેથી જ તે અમર કડી બની ગઈ છે. વ્યવહાર નય અને નિશ્ચય નયને જોડનારી પણ આ જ કડી છે....આમાં બન્નેને યથાસ્થાને પ્રયોજવાની રીત બતાવવામાં આવી છે. સ્યાદ્વાદ પરિણમ્યો હોય તો જ આવો નિષ્કર્ષ સૂઝે. આ જ સંદર્ભમાં તેઓએ નિશ્ચયનિરપેક્ષ વ્યવહારમાં લીન બનેલા માટે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજીના વચનના આધારે જે ચીમકી આપી છે તે યાદ રાખવા જેવી છે:

“જિમ જિમ બહુશ્રુત બહુજનસંમત બહુ શિષ્યે પરિવરિયો
તિમ તિમ જિનશાસનનો વયરી જો નવિ નિશ્ચય ધરિયો.”
(૩૫૦-ગાથા, સ્તવન ઢાળ-૧, કડી-૧૪)

અહીં બહુશ્રુત, બહુજનસંમત અને બહુશિષ્યથી પરિવરેલી વ્યક્તિ આ બધાં ભાવો તો ઔદયિકભાવો છે અને તે પર ભાવ છે મને તો ક્ષયોપશમભાવ જ ઉપકારક છે તે સ્વભાવ છે આવી સમજણ જો ન હોય તો તે જિન શાસનનો વૈરી બને છે. એવો અર્થ થાય છે.

આમ વ્યવહાર નય અને નિશ્ચય નય, જ્ઞાન નય અને ક્રિયા નય, આગમવાદ અને હેતુવાદ, ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, દ્રવ્ય અને ભાવ, આવા આવા પદાર્થોમાં તેઓનું નિર્બાંનત દર્શન છે અને તેનું અસંદિગ્ધ પ્રતિપાદન છે. અને તેને યથાસ્થાને પ્રયોજવાનું કૌશલ પણ તેઓમાં દેખાય છે. આ રીતે તેઓએ બહુ મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આ કાળમાં આવા સ્પષ્ટ માર્ગદર્શક મળવા દુર્લભ છે.

શાસ્ત્રોનું મંથન કરીને તેઓએ ગંભીર ભાવો સરળ ગુજરાતી ભાષામાં રજૂ કર્યાં છે. ગ્રંથકારના મનમાં જો અભિલાષ્ય પદાર્થ સ્ફટિક જેવો સ્પષ્ટ હોય તો જ તેની આવી અનાકુલ અભિવ્યક્તિ થઈ શકે. બાકી બીજા ગ્રંથોમાંથી વાતો લઈને બીજો ગ્રંથ બનાવવો તે કાંઈ અઘરું નથી.

શ્રીપાળરાસના અંતે પોતે જ ગાઈ ઊઠે છે:

“પૂરવ લિખિત લિખે સહુકોઈ લઈ કાગળ ને કાંઠો,
ભાવ અપૂરવ કહે તે પંડિત બહુ બોલે તે બાંઠો.”

શ્રીપાળરાસની આ છેલ્લી ઢાળ તો તેમના કવિત્વની કસોટીરૂપ છે. દરેક કડીના અંતનો અક્ષર ‘ઠ’ આવે. આમ તો કવિઓ ‘ટ’ વર્ગને તે કઠોર હોવાના કારણે પોતાની રચનામાંથી દેશવટો જ દેતા હોય છે. કમલકોમલ કાંત પદાવલીને જ પસંદ કરતા હોય છે. પણ અહીં તો તેઓના વરદાનપ્રાપ્ત કવિત્વના સ્પર્શે ઠોઠનો ‘ઠ’ પણ

શાણો બની શોભારૂપ બનેલો દીસે છે.

એ ઢાળની છેલ્લી કડીમાં આપેલા તેમના જીવનના અંતિમ સંદેશાને ઝીલીને આજે અહીં અટકીશું. સંદેશો આ પ્રમાણે છે:

તેઓ પોતાના જીવનમાં નિર્દેભ હતા અને દંભને ધર્મના ક્ષેત્રમાં જીવલેણ શત્રુ માનતા હતા. એ ભાવ એમણે અધ્યાત્મસાર વગેરે ગ્રંથોમાં મુક્ત કલમે સુપેરે પ્રકટ કર્યો જ છે. અહીં એ ભાવ એક દૃષ્ટાંત સાથે કહે છે. સાવધાન થઈને સાંભળો.

થોડે પણ દંભે દુઃખ પામ્યા, પીઠ અને મહાપીઠો

અનુભવવંત તે દંભ ન ધારે, દંભ ધરે તે ધીઠો.

મુજ સાહિબ જગનો તૂઠો.

આનો અર્થ તો તમે સમજી ગયા હશો. પીઠ-મહાપીઠની વાત તો જાણીતી છે જ.

હવે પછી તેઓના સંસ્કૃત ગ્રંથોની, તેઓના ઉપદેશની અસર શ્રાવક સંઘમાં કેવી થઈ છે, તેમના સમકાલીન વિદ્વાન મુનિવરો સાથેના તેઓના સંબંધો કેવા હતા વગેરે વગેરે અધિકાર આગળ જોઈશું.

..... पोतानी कंडारेली अनुभूत केडीनो नकशो

अवलम्ब्येच्छायोगं, पूर्णाचारासहिष्णवश्च वयम् ।
भक्त्या परममुनीनां, तदीयपदवीमनुसरामः ॥ २९ ॥

सिद्धान्ततदङ्गानां, शास्त्राणामस्तु परिचयः शक्त्या ।
परमालम्बनभूतो, दर्शनपक्षोऽयमस्माकम् ॥ ३१ ॥

विधिकथनं विधिरागो विधिमार्गस्थापनं विधीच्छूनां ।
अविधिनिषेधश्चेति, प्रवचनभक्तिः प्रसिद्धा नः ॥ ३२ ॥

अध्यात्मभावनोज्ज्वलचेतोवृत्त्योचितं हि नः कृत्यम् ।
पूर्णक्रियाभिलाषश्चेति द्वयमात्मशुद्धिकरम् ॥ ३३ ॥

द्वयमिह शुभानुबन्धः, शक्यारम्भश्च शुद्धपक्षश्च ।
अहितो विपर्ययः पुनरित्यनुभवसङ्गतः पन्थाः ॥ ३४ ॥

(यशोवाणी)

– अध्यात्मसारे, आत्मानुभवाधिकारे

ઘર્રાઘાગને અવલંબીને અમે સંચમ પાળીએ ઈએ. શ્રમણુવનનાં પૂર્ણ આચાર પાળવા માટે અસમર્થ ઈએ. પૂર્ણઆચાર પાળનારા પરમશ્રમણોની ભૂમિકાને ભક્તિપૂર્વક અનુસરીએ ઈએ.

શ્રી આગમ ગ્રંથો અને તેની ઉપનીપવ રૂપ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરાદિરચિત ગ્રંથોનો યથાશક્તિ પરિચય કરતા રહેવું એ અમારો શ્રદ્ધાનો પક્ષ છે.

સાચી વિધિનું કથન કરવું, સાચી વિધિનો રાગ કેળવવો, વિધિ માર્ગે આવવા ઘર્રતાં હોય તેને વિધિના માર્ગે સ્થાપવાં અને જ્યાં અવિધિ થતી હોય ત્યાં તેનો નિષેધ કરવો – આ રીતે અમે અમારી શ્રીશાસન પ્રત્યેની ભક્તિ પ્રકટ કરીએ ઈએ.

અઘ્યાત્મભાવનાથી ઉજ્જવળ ચિત્તવૃત્તિને અનુરૂપ અમારી કાર્યવાહી છે અને પૂર્ણ ક્રિયા માટેની અમારી અભિલાષા છે. આમ આ બન્ને આત્માની શુદ્ધિને કરનાર છે.

શક્ય હોય તેનો પ્રારંભ કરવો અને શુદ્ધ છે તેનો પક્ષ કરવો આ શુભાનુબંધનું કારણ છે. આથી વિપરીત તે અહિતને કરનાર છે. આવો અનુભવ-સંગત માર્ગ અમને લાગે છે.

પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ ઉપકારવર્ષા

તેભ્યોનમસ્તદીયાન્૦

આપણા અનન્ત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના સ્થાપેલા વર્તમાન શ્રી સંઘ ઉપર જે ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજનો અપાર ઉપકાર છે તે પૂજ્ય પુરુષે ગુજરાતી ભાષામાં સ્તવન ચોવીસીઓ, મૌનએકાદશીના ઢાળિયાં, પ્રતિકમણ્ડેતુ ગર્ભ સજ્જાયા, અમૃતવેલી અને ૧૨૫, ૧૫૦ અને ૩૫૦ ગાથાના તાત્ત્વિક પદાર્થના ભંડાર જેવાં સ્તવનો રચીને આપણને આત્મકલ્યાણ કરનાર, શુભ પરિણતિને પ્રકટાવનાર ઉત્તમ પદાર્થનો અનોખો ખજાનો જ ભેટ આપ્યો છે.

એ બધી વાતો ટૂંકાણમાં આપણે જોઈ. હવે તેઓશ્રી દ્વારા પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે શ્રી સંઘ ઉપર કેવા કેવા ઉપકાર થયા છે તેની વિગત આજે જોવી છે. તેઓની હયાતીમાં જ તેઓએ ઉપકારની હેલી વરસાવી છે.

વિ.સં. ૧૭૩૩ની વાત છે. તેઓશ્રી આજના અમદાવાદમાં જે વિસ્તાર માદલપુર તરીકે ઓળખાય છે તે, તે વખતે ઈંદલપુર તરીકે જાણીતું પરું હતું, ત્યાં તેઓ ચાતુર્માસ વિરાજમાન હતા. ત્યાં

એક મેઘજી મૂલજી દોશી કરીને સ્થાનકની પરંપરામાં માનનારા શ્રાવક હતા. ઉપાધ્યાયજી મહારાજના સંપર્કમાં આવ્યા અને ઉપાધ્યાયજી મહારાજે શાસ્ત્રપાઠથી પ્રતિમાનું સ્થાપન કર્યું, મેઘજીએ પણ સરળતાથી આ પ્રતિમાપૂજક પક્ષનો સ્વીકાર કર્યો. આ વાતનો ઉલ્લેખ આ નિમિત્તને પામી રચાયેલા દોઢસો ગાથાના સ્તવનને અંતે પોતે કર્યો છે અને થોડી વિગતથી આ વાત એ સ્તવન ઉપરના બાલાવબોધમાં પંડિત શ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજે કરી છે. બન્ને પાઠ આ પ્રમાણે છે.

“દોસી મૂલાસુત સુવિવેકી દોસી મેઘા હેતે જી
એ તવન મેં કીધું સુંદર સિદ્ધાંત અક્ષર સંકેતે જી”

ઢાળ કળશની: કડી. ૫.

બાલાવબોધ : દોસી મૂલાનો પુત્ર ઘણો વિવેકી જે દોસી મેઘો તેને માટે કર્યું એ સુંદર તવન. એટલે મેઘજી દોસી ઢુંદિઆ હતા તેને ઉપાધ્યાયજીએ પ્રતિબોધ્યા ને શુદ્ધ શ્રદ્ધા કરાવી, સિદ્ધાંતને અક્ષર સંકેતે.

આ સ્તવનમાં પ્રતિમાસ્થાપન માટે સિદ્ધાંતના અનેક પાઠો આપ્યા છે પણ આ બધું ગુજરાતીમાં છે, જ્યારે તેમણે આ બધી જ વાતોને આગમપ્રમાણ અને અનુમાનપ્રમાણથી સત્ય સાબિત કરી આપનાર પ્રતિમાશતક નામનો ગ્રન્થ રચ્યો છે જે અનેક તાર્કિક પદાર્થનો ખજાનો છે. નવ્યન્યાયના તલાવગાહી અધ્યયનના પરિપાકરૂપે આગમપ્રરૂપિત ભાવોને તર્કથી કેવી રીતે સિદ્ધ કરી શકાય તેનું અદ્ભુત ઉદાહરણ આ પ્રતિમાશતક ગ્રન્થ છે. તેના દ્વારા અનેકાનેક બુદ્ધિમાનો ઉપર ઉપકાર થયો છે. તેમની સૂક્ષ્મ, તીક્ષ્ણ અને વિમલ મેધાના ચમકારા પાને પાને જોવા મળે છે.

છેલ્લાં વર્ષોમાં ખૂબ પંકાયેલા પંડિત સુખલાલજીનું નામ તો તમે બધાએ જરૂર સાંભળ્યું હશે. મૂળ તેઓનું વતન સૌરાષ્ટ્ર ઝાલાવાડમાં સુરેન્દ્રનગર પાસેના મૂળી ગામની નજીકનું નાનું લીમલી

ગામ. નાની ઉંમરે શીતળાના વ્યાધિમાં આંખોનું તેજ ગુમાવેલું. સ્થાનકવાસી જૈન કુટુંબના સંસ્કારો તેમને જન્મથી મળેલા. તેઓના ઘરની પાસે જ સ્થાનકનો ઉપાશ્રય, લીમલી ગામ વિહારનું ગામ, જતાંઆવતાં સાધુ-સાધ્વી ત્યાં સ્થિરતા કરે. એ સાધુ-સાધ્વીજીના મુખેથી તેમણે પુષ્કળ ગુજરાતી સજ્જાયો, થોકડા વગેરે કંઠસ્થ કરેલું. પછી તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસ માટે કાશી-બનારસ ગયા અને ત્યાં કાશીવાળા શ્રી ધર્મસૂરિજી મહારાજ જેઓ અમારા પરમ ગુરુ મહારાજ શ્રી નેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના ગુરુભાઈ થાય તેમના ઉપદેશથી કાશીમાં ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના નામથી સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપેલી, તે પાઠશાળામાં પં. સુખલાલજી ભણવા રહેલા. તીક્ષ્ણ પ્રજ્ઞા અને પ્રચંડ પુરુષાર્થના યોગે તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય અને ન્યાયના ટોચના ગ્રન્થો ભણ્યા, વિદ્વાન બન્યા.

આપણી મૂળ વાત હવે આવે છે.

તેઓએ પોતાની આત્મકથા “મારું જીવન-વૃત્ત” એ નામે લખી છે. તેમાં તેઓના ચિત્ત ઉપર આ પ્રતિમાશતક એકમાત્ર શ્લોકે, તે શ્લોકના મનનીય અર્થે તેઓની કુળપ્રાપ્ત વર્ષોજૂની માન્યતાને ધરમૂળથી કેવી બદલી કાઢી તેનું બ્યાન તેમણે અલગ અલગ બે પુસ્તકમાં આપ્યું છે. આપણે તેમના જ શબ્દોમાં જોઈશું તે પહેલાં તેઓ આ તરફ કેવી રીતે વળ્યા તે વાત જોઈએ:

“એક વાર ક્યારેક મંદિરમાં નવપદની પૂજા ભણાવવાની શરૂઆતમાં તો હું પણ દેખાદેખીથી - ગતાનુગતિક્તાને અનુસરીને ત્યાં બેઠેલો, પણ એ ભણાવાતી પૂજાનાં અર્થચિંતન અને તેમાં થયેલ ચિત્તનિમજ્જનને પરિણામે મારા મન ઉપર એક નવો ચમકારો થયો અને મારું કઠિન હૃદય પણ ભક્તિજન્ય અશ્રુપ્રવાહને ખાળી ન શક્યું. આ વખતે મને ઉપાસ્ય સ્થૂલ આલંબનની અમુક ભૂમિકામાં સ્પર્શકતા અનુભવસિદ્ધ થઈ. થોડાંઘણાં શાસ્ત્રો તો સાંભળ્યાં અને વાંચ્યાં જ, પણ અચાનક બનેલી બીજી એક ઘટનાએ

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીના 'પ્રતિમા-શતક' નામના ગ્રન્થને અવલોકવા મને પ્રેર્યો. એના શાસ્ત્રીય સચોટ પુરાવાઓને બાજુએ મૂકું તોય તેમાંની એક પ્રબળ યુક્તિએ મૂર્તિમાન્યતા વિરુદ્ધના મારા જન્મસિદ્ધ પુષ્ટ સંસ્કારનો ભાંગી ભુક્કો કરી નાખ્યો, પણ મારી સંસ્કારપરિવર્તનપ્રક્રિયા હજી ચાલુ જ હતી."

(‘દર્શન અને ચિંતન’ ભાગ-૨ પૃ.૨૭૬.)

થોડા વિસ્તારથી આ જ વાત પોતે આત્મકથાના પૃ.૮૮-૮૯ ઉપર આ પ્રમાણે લખે છે:

“...જો કે, છેવટે વ્રજલાલજીની સાથે વરાડમાં તો ન ગયો, પણ તે વખતે વાંચવા પામેલ સાહિત્યમાંથી એક જ પદ્યે રહ્યાસહ્યા મૂર્તિની માન્યતા વિરુદ્ધના સુષુપ્ત સંસ્કારોને જડમૂળથી ઉખાડી ફેંકી દીધા. એ પદ્ય બીજા કોઈનું નહિ પણ સમર્થતમ તાર્કિક યશોવિજયજીનું છે. તેમણે ‘પ્રતિમાશતક’ નામનો મૂર્તિસમર્થક શાસ્ત્રીય ગ્રન્થ રચ્યો છે, તેના મૂળ અને ટીકામાં તેમણે ઉગ્રપણે સાચી રીતે મૂર્તિવિરોધનો પરિહાર કરી મૂર્તિપૂજાનું આગમિક તેમજ તાર્કિક પદ્ધતિએ સમર્થન કર્યું છે. જે પદ્યે મારા ઉપર વીજળીક અસર કરી તેમાં માત્ર તર્કનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો છે. તેમણે એમ કહ્યું છે કે, ઉપાસ્ય ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ તો મૂર્તિવિરોધીને પણ માન્ય છે. હવે જો નામ તેનું સ્મરણ કરવામાં સહાયક થતું હોય તો મૂર્તિ પણ તેનું સ્મરણ કરવામાં સહાયક થાય છે જ. વળી જૈન પરંપરા પ્રમાણે નામ અને મૂર્તિ બન્ને પૌદ્ગલિક હોઈ જડ જ છે. એવી સ્થિતિમાં સ્મરણના સાધન તરીકે એક માત્ર નામને જપ ખાતર માનવું અને બીજા સાધન - મૂર્તિને ન માનવું એ ક્યાંનો ન્યાય? જો માનવું જ હોય તો સ્મરણમાં ઉપયોગી થતા નામ અને મૂર્તિ બન્નેને સમાનભાવે માનવાં જોઈએ, નહિ તો બન્ને

છોડવાં જોઈએ! જ્યારે વિરોધી પક્ષ તો માત્ર નામને સ્વીકારે છે અને મૂર્તિને નહિ, આ પક્ષપાત ગણાય. ઉપાધ્યાયજીના એ તર્ક મને વિચાર કરતો કરી મૂક્યો. પછીથી એના પ્રકાશમાં શાસ્ત્રીય પાઠો વાંચવા લાગ્યો અને બન્ને પક્ષોની દલીલોને તોળવા લાગ્યો, ત્યારે ભ્રમ સાવ ભાંગ્યો, સંસ્કારપરિવર્તનનો આ પ્રસંગ મૂળે તર્કમૂલક હતો: પણ બીજો એક પ્રસંગ કાશીમાં જ પ્રાપ્ત થયો જે ઊર્મિ અને ભાવનામૂલક હતો. પૂજા ભણાવાતી તે વખતે થયેલ ભાવસભર અનુભવની વાત આ પ્રસંગમાં છે. તર્ક અને ભાવ બન્નેના યુગલે મૂર્તિમાન્યતા વિષેનું સંસ્કારચક્ર બદલી તો નાખ્યું પણ એના ઉપર ઓપ તો ચડાવ્યો આગળ ઉપર કરેલ શાસ્ત્રના વિશેષ પરિશીલને, ઇતિહાસના ચિંતને અને સમાજના નિરીક્ષણે. અત્યારે મૂર્તિ વિષેનું મારું ચિંતન માત્ર જૈન પરંપરા પૂરતું રહ્યું નથી.”

(‘મારું જીવન-વૃત્ત’ પૃ. ૮૮-૮૯)

જે શ્લોકના વાચનથી તેમની શ્રદ્ધાનું પરિવર્તન થયું તે શ્લોક આ પ્રમાણે છે :

કિં નામસ્મરણેન ન પ્રતિમયા, કિં વા ખિદા કાનયોઃ
સંબંધઃ પ્રતિયોગિના ન સદૃશો, ભાવેન કિંવા દ્વયોઃ? ।
તદ્વન્દ્યં દ્વયમેવ વા જડમતે! ત્યાજ્યં દ્વયં વા ત્વયા
સ્યાત્તર્કાદત એવ લુમ્પકમુખે દત્તો મષીકૂર્ચકઃ ॥ ૪ ॥

નામસ્મરણથી શું (પ્રયોજન છે?) અથવા પ્રતિમાથી શું નથી? (અર્થાત્ નામથી જે પ્રયોજનો સરે છે તે બધાં જ પ્રતિમાથી પણ સરે છે.) નામ અને પ્રતિમા વચ્ચે શો ભેદ છે? (અર્થાત્ બન્ને વચ્ચે ખાસ ભેદ નથી.) પ્રતિયોગી = બીજા નિક્ષેપાઓનો નિરૂપક ભાવ, આ ભાવ સાથે નામ અને પ્રતિમાનો સંબંધ શું સરખો નથી? (અર્થાત્ સરખો જ છે.) તેથી હે જડ! તારા માટે કાં તો નામ અને પ્રતિમા આ બન્ને વંદન યોગ્ય છે, અને કાં તો નામ અને પ્રતિમા – આ બન્ને તને ત્યાજ્ય છે. (તેથી નામ-નિક્ષેપાને

વંદનીય તરીકે સ્વીકારવો અને પ્રતિમારૂપ સ્થાપના નિક્ષેપાનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી.) આ પ્રતિબિંબ નામના તર્કની સહાયથી પ્રતિમાલોપકના મુખ પર મેષનો પહો ચોપડી શકાય છે, અર્થાત્ પ્રતિમાલોપકોને મૌન કરી શકાય છે. (૪)”

‘પ્રતિમાશતક’ પૃ. ૩૯-૪૦

આ વાત અસાધારણ ગણાય. કારણ કે પંડિત સુખલાલની ગણતરી માત્ર તર્કવાદી પંડિતમાં થાય છે. તેઓની બુદ્ધિ જે પદાર્થનો સ્વીકાર કરે તે પદાર્થનો તેઓ સ્વીકાર કરે. શ્રદ્ધાથી કે આગમપ્રમાણથી કશું જ ન માની લે. તેઓને પણ આ તર્ક અંદરથી હલાવી ગયો.

આચારપરિવર્તન તે સુશક્ય છે, વિચારપરિવર્તન તે દુઃશક્ય છે. આવાં કામ તેઓના ગ્રન્થ દ્વારા થયાં છે. જ્ઞાનીઓ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે કેટલા બધા ઉપકાર કરતા હોય છે!

તેઓશ્રીની ઉપકારકતાનો બીજો એક મહત્ત્વનો પ્રસંગ પણ જાણવા જેવો છે.

વર્તમાન સમયમાં તપાગચ્છમાં જે સાધુસમુદાય છે તેમાં મોટા ભાગના સાધુઓ સંવેગી શાખામાં સમાઈ જાય છે. સંવેગીમાં મોટી બે શાખા: વિજય શાખા અને સાગર શાખા. વિજય શાખામાં મોટા ફાંટા બે: એક પંજાબી સાધુઓની પરંપરામાં આવ્યા તે અને બીજા અત્યારે જે ડેલાવાળાનો સમુદાય કહેવાય છે તે. હવે જે પંજાબી સાધુઓનો સમુદાય છે એટલે કે પૂજ્યપાદ્ શ્રી વૃદ્ધિચન્દ્રજી મહારાજ કે જેઓના આ ભાવનગરશ્રી સંઘ ઉપર અગણિત ઉપકાર છે તે શ્રી વૃદ્ધિચન્દ્રજી મહારાજ, શ્રી મૂલચન્દ્રજી મહારાજ, શ્રી આત્મારામજી મહારાજ, આ ત્રણનો સમુદાય મુખ્ય છે. આ ત્રણેના ગુરુના ગુરુ એટલે પૂજ્યપાદ્ બુટેરાયજી મહારાજ.

આ પૂજ્ય બુટેરાયજી મહારાજ તમારા આ ભાવનગરમાં પધાર્યા હતા. પધાર્યા હતા એટલું જ નહીં પણ અહીંના જ્ઞાનભંડારના ગ્રન્થો તેઓએ જોયા. જોયા એટલું જ નહીં પણ તે વખતે અહીં જે શાસ્ત્રીજી હતા તેમની પાસે તેઓએ એમાંથી કેટલાક ગ્રન્થોનો

અભ્યાસ કર્યો. આપણા સદ્ભાગ્યે તેમણે અભ્યાસ માટે જે ગ્રન્થો પસંદ કર્યા તે ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના રચેલા પસંદ કર્યા. તમને આશ્ચર્ય થશે કે આ ગ્રન્થોના પરિશીલનથી જ તેઓની જે મૂંઝવણ હતી, દ્વિધા હતી, મનમાં ગૂંચ હતી તેનો સુખદ ઉકેલ આવ્યો. એ આખોય વૃત્તાંત તેઓશ્રીએ આત્મકથામાં લખ્યો છે, તે તેઓના જ શબ્દોમાં જોઈએ. જોકે એમ કરવા જતાં વ્યાખ્યાન લાંબું થશે. પણ તમે આ જેમાં છપાયું છે તે પુસ્તક જોવા ક્યાં જશો? તેથી લાંબું તો લાંબું પણ અહીં સાંભળો. જો કે તેઓની ભાષા પંજાબી મિશ્રિત હિન્દી છે તેથી સમજવી થોડી અઘરી છે, પણ મૌલિક છે તેથી તેમાં મીઠાશ છે.

“.....શ્રી સિદ્ધાચલજીકી યાત્રા જાય કરી પીછે ભાવનગરમેં
 ચૌમાસા જાય કિયા । ઉહાંકે ભાઈયાને હમારેકો સૂત્રોકા મંઝાર દિખાયા,
 કેતલેક ગ્રન્થ હમારેકો વીયા. જૌણસે હમારે કો વાહીદે થે સી હમારેકો
 દે દીને, ઠીક તપગચ્છમેં શ્રી જસવિજયજી હોય હૈ. ઇસ કાલ મુજબ
 ઘણે શાસ્ત્રોંકે જાણકાર હોય વીસે છે. લોક કહે છે તિસ ને સૌ
 ગ્રન્થ રચ્યા છે. મૈને તો પાંચ દસ ગ્રન્થ દેખે છે. પિણ તિનેને ઘણા
 જીવાકો ઉપકારકારી ગ્રન્થ બણાયે છે. જિનશાસનકી યોજણા ઘણી
 કરી છે. આપણી શક્તિકે અણુસાર ચોલ પર ચોલ ઘણી કરી સમ્ભવ
 હોતી હૈ, ઘણે ઉપકારી પુરુષ વીસૈ । ઇસ દુષમ કાલમેં એહવા પુરુષ
 વી મિલણા દુર્લભ છે. એહ પુરુષ બહુલતા ઉપકારી વીસે છે, પરન્તુ
 કાલ દૂષમ છે તથા ઉપાધ્યાયજી નય નિક્ષેપેકે જાણકાર થે સો તે
 પુરુષ નય બિના બોલે નહિ મેરેકો અહીસી પ્રતીત છે. તથા કોઈક
 ઘણે કાલકા ગાડરી પ્રવાહ પડ ગયા છે. । શ્રી ઉપાધ્યાયજીને ઉપયોગ
 ન વીયા હોવે તો કોઈક એસા દ્રવ્યલિંગીયાને જુઠા કદાગ્રહ બચાયા
 છે તે લિખ્યા જાણ હોવે તો કુછ આશ્ચર્ય નહીં. ચૌદપૂર્વકા પાઠી
 વચન લાઈ જાવે તો વીજાનો કહયો કીસો તે પાઠ લીઠીએ છે ॥

આધારપત્રતિધરં ।

દિદ્વિવાયમહિજ્જગં ॥

વાયા વિવ્ઝલિયં નચ્વા । ન તં ઉવહસે મુણી ॥

દસવૈકાલક અધ્યયન ૮ ગાથા-૫૦

आचारंग भगवती चौद पूर्वका पाठी वचन खलाय जावे तो साधु तिसकी हासी न करे हीले नहीं, किस वास्ते नहीं हीले? हम छद्मस्त छे, उपयोग दिया विना भाषा निकल गई है तिम उपाध्यायजी महाराज इस कालमें भारी पंडित होवे छे । श्री उपाध्यायजी महाराजने तो ३६३ पाखंडिका तथा जैनी नाम धरावे छे. नाम मात्र संघ कहावे छे तेहना पिण उपाध्यायजीने तो घणा स्वमत परमतका निरणा किया है ते पुरुष आत्मगवेषी दिसा है तथा कोई कहे हैं उपाध्यायीको तपेगच्छका मोह दीसे है और गछानाल द्वेष दीसे है एह बात मिले नहीं. ते पुरुष ऐसे मत कदाग्रही नथी दीसत. ते पुरुष भले पखको निंदणेवाले दीसते नहीं तथा भुंडे पखको सराहणेवाले पिण सम्भव नथी होते ते पुरुष गुणग्राही दीसे है । श्री उपाध्यायजी महाराज जुठा कदाग्रह करणेवाले दीसते नथी ।”

(“भार्गदर्शक गुरुदेव अने आदर्श गच्छाधिराज” पृ. २५-२६)

“...मेरेको तो उपाध्यायजी परम उपकारी पुरुष दीसे हैं. परन्तु मेरेको प्रतक्ष ज्ञान नथी । उपाध्यायजीके ग्रंथोकी रचना देखके मेरेको परम उपकारी उत्तम पुरुष दीसे हैं. तत्त्व तो केवलज्ञानी जाणे । मेरेको महाराजजी इस भवमें मिले नथी । परभवका सबन्ध तो ज्ञानी मिलसे तब पुछसुं. श्री उपाध्यायजीने सौ ग्रन्थ बनाया है इसी लोकाको पासों मैने सुणा है. तिना ग्रन्था विचो मैने अध्यातमसार १. द्रव्यगुणप्रजायका रास २. ज्ञानसार ३. देवतत्त्वनिर्णय गुरुतत्त्वनिर्णय धर्मतत्त्वनिर्णय ४. साडातिनसे गाथाका तवन ५. देहसे गाथाका तवन ६. सवासी गाथाका तवन ७. चौवीसी ८. वीसी ९. समाधितन्त्र १०. अढारपापस्थानकी सझाय इत्यादिक ग्रंथ बनाय है तिना बिचो मैने तो पाशो दस ग्रन्थ हरनारायण पंडित पासो वांचे छे. वांच कर मैने तथा हरनारायणने विचारया ।....”

(“भार्गदर्शक गुरुदेव अने आदर्श गच्छाधिराज” पृ. २८-२९)

“....मेरी सरधा तो जसोविजयजीके साथ घणी मिलेह. जिस उपाध्यायजी नाम मात्र तपेगच्छका कहीलाता था तिम मेरेको बी नाम मात्र तपेगच्छका कही लाया जोइए. मैने उपाध्यायजीके अणुराग करके

एक नाम मात्र श्री उपाध्यायजीकी समाचारीके पखी देखके लोक व्यवहारमात्र समाचारी अंगीकार करी ।”

(‘भार्गदर्शक गुरुदेव अने आदर्श गच्छाधिराज’ पृ. ३२)

आ रीते तमे जोई शक्या के तेओना शब्दोअे पूज्यश्री बुटेरायज्ज मळाराजना चित्त उपर केवी जादुई असर करी, मन शांत बन्युं.

आपण्णा अेक पूज्य पुरुषे पोताना गुरु तरीके उपाध्याय श्री यशोविजयज्ज मळाराजने स्वीकार्या. अेटले अे रीते तो आपण्णा बंधानां पण्ण सीधी रीते ज उपाध्यायज्ज मळाराज गुरु बन्या कडेवाय. आ घटना दंतकथा नथी, दस्तावेज अे.

तेओना सत्ताकाणमां जेम तेओ ईंदलपुरना दोशी मेघज्जने कुमार्गमांथी सन्मार्गमां लाव्या ते ज प्रमाझे जेसलमेरना श्रावकी साथे पण्ण ज्ञानगोष्ठीना माध्यमथी तेमनो घनिष्ठ परियय रडेतो ते वात तेओ उपरना ^१पत्रथी जाणी शकय अे. ते ज रीते सुरतना रुपयंद मंगलयंद जवेरी तथा माझेकशा वगैरेने अगियार अंग तेमझे ^२संભળાવ્યા તેનો પણ તેओअे उल्लेख कर्यो अे. अे ज प्रमाझे ^३सम्यक्त्व षट्स्थान यउपईना बालावबोधना अंते पण्ण तारायंद डेमयंद श्रावकने संભાર્યા अे. अे ज प्रमाझे ज्ञानसारना^४ बालावबोधने अंते पण्ण श्रावकने संભાર્યા अे.

आनी सरजामण्णीमां तेमना शिष्य-समुदायमांथी मात्र तेओअे अेक ज मुनिश्री डेमविजयज्ज^५ना नामनो उल्लेख समताशतकना अंते कर्यो अे.^६

उपाध्यायज्ज मळाराजनी सर्जक प्रतिभानुं अेक उदाहरण याद आवे अे.

सम्यक्त्व षट्स्थान यउपई अे अेमनी रयना अे. मूल कडी अेकसो योवीस अे. अे रयना पेला थई पछी राजनगरना श्रावक तारायंद डेमयंदनी प्रार्थनाथी तेना पर बालावबोध रयवा मांडयो. उवे आमां अेवुं बने अे के मूण कडीओ लळीया पासे लजावाय

છે અને એક પાનામાં ચાર/પાંચ કડી વચ્ચે વચ્ચે જગ્યા રાખીને લખાવાતી હોય છે. અને એ રીતે મૂલ ગ્રંથ લખેલી પોથી તેમની પાસે આવી અને એ ખાલી જગ્યામાં બાલાવબોધ લખવાનો શરૂ કર્યો. એક કડીનો બાલાવબોધ એ લહીયાએ રાખેલી જગ્યામાં ન સમાય ત્યારે પાનાના હાંસિયામાં તેઓ લખે છે. લખવાની ઝડપ એટલી બધી છે તેને વિષયનું કાઠિન્ય નડતું નથી. સામે પંક્તિ આવે એટલે ખળખળ વહેતાં ઝરણાંની જેમ કલમ ચાલવા માંડે ક્યારેક ઉતાવળમાં એવું પણ બને કે લખતાં અરધપહોંચાય અને જેવો ખ્યાલ આવે કે આનો અર્થ તો જુદો જ થાય છે કે તુર્ત પોતે નવીન રીતે એની અર્થ સંગતિ સાધે છે. ઉ.દા. એકસો ચારમી ચોપાઈમાં લહીયાએ લખ્યું છે ત્યાં અવ્યભિચારી જોયું અને તે પ્રમાણે અર્થ કર્યો પછી ઝબકારો થયો અને અથવા કરીને શુદ્ધ પાઠ અરિ વ્યભિચારિ પાઠ મુજબ સંગત અર્થ આપ્યો.

આ સર્જક પ્રતિભાનો ચમત્કાર છે.

આ રીતે તેઓએ કરેલા શ્રી સંઘ ઉપરના ઉપકારો અને પ્રાસંગિક રીતે કરેલા નામ વગેરેના ઉલ્લેખો જોયા. તે જ રીતે ઉપાધ્યાયશ્રીના ઉલ્લેખો પણ અન્ય સમકાલીનોએ કર્યા છે. તે વિગતો અને બાકી રહેલી તેમના જીવનની વાતો આગળ ઉપર જોઈશું.

૧. ગૂર્જર સાહિત્યસંગ્રહ ભાગ-૨, પૃ. ૧૧૬

૨. અગ્યાર અંગ સ્વાધ્યાય, કળશ ગાથા-૬

૩. શ્રેયોરાજિવિરાજિરાજનગરપ્રખ્યાતહેમાઙ્ગમ્

તારાચન્દ્રકૃતાર્થનાપરિહતવ્યાસઙ્ગરઙ્ગઃસ્મૃશામ્ ।

एषा लोकगिरा समर्थितनयप्रस्थानषट्स्थानक

व्याख्या सङ्घमुदे यशोग्यविजयश्रीवाचकानां कृतिः ॥ १ ॥

શ્રેયોરાજિ ક. મંગલીકની શ્રેણિ, તેણી કરી વિરાજિ ક. શોભતું તે રાજનગર-અહમ્મદાબાદનગર તિહાં પ્રખ્યાત ક. પ્રસિદ્ધ જે હેમશ્રેષ્ઠિ, તેહના અંગમ્ ક. પુત્ર જે સા તારાચન્દ્ર નામ તેણે કરી જે અર્થના પ્રાર્થના, તેહથી પરિહર્યો છડ વ્યાસંગ જેણે એવા રંગસ્પૃક આનંદધારી એહવાની એષા ક. એ લોકગિરા ક. લોકભાષાઈં સમર્થ્યા જે નયપ્રસ્થાન-નયમાર્ગ, તેણે કરી ષટ્સ્થાનકની વ્યા(ખ્યા) સંઘના હર્ષનઈં કાજિ હો, યશોવિજયજવાચક તેહની કૃતિ ક. નિર્મિતિ ॥

સારાંશઃ આ બાલાવબોધ રાજનગરના હેમચંદના સુપુત્ર તારાચંદને માટે રચ્યો છે.

૪. “સૂરજીતનયશાન્તિદાસહસ્મોદકારણવિનોદતઃ કૃતઃ ।

આત્મબોધધૃતવિભ્રમઃ શ્રીયશોવિજયવાચકૈરયમ્ ॥ ૨૦ ॥”

- આત્મજ્ઞાનની શોભાને ધારણ કરનાર એવો આ બાલાવબોધ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે શ્રી સૂરજી શ્રાવકના સુપુત્ર શાંતિદાસના ચિત્તને આનંદ પમાડવા માટે પ્રસન્ન ચિત્તે કર્યો છે.

- જ્ઞાનસાર, ઉપસંહાર, શ્લોક-૨૦

૫. કવિ જશવિજય સુશિષ્ય એ, આપ આપકું દેતઃ;

સામ્ય-શતક ઉદ્ધાર કરી હેમવિજય મુનિ હેત. ૧૦૫.

૬. જોકે તેમના બીજા શિષ્યો-પ્રશિષ્યોનાં નામ મળે છે અને તેને આધારે તેમની પરંપરા આ પ્રમાણે બતાવી શકાય.

ઉપા. યશોવિજયજી

ગુણવિજયગણિ	*તત્ત્વવિ.ગ.	માનવિ.	લક્ષ્મીવિ.	હેમવિજયજી
કેસરવિજયગણિ	ઉ.સુમતિવિ.		પ્રેમવિ.	
વિનીતવિજયગણિ	ઉત્તમવિ.			
દેવવિજયગણિ				

* આ શ્રી તત્ત્વવિજયજીગણિએ રચેલી એક ચોવીસ જિનસ્તવનાવલિ મળે છે. સ્તવનો તાત્ત્વિક ભાવોથી ભરેલાં છે.

યશોજીવન ચિત્રશ્રેણી

૧. ગુરુજી પંડિત શ્રી નયવિજયજી મહારાજ
૨. પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ
૩. પૂજ્ય પંડિત શ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજ (ભાઈ)
૪. બાળજસવંત સૌભાગ્યદેવી માતાને ભક્તામર સ્તોત્ર સંભળાવે છે.
૫. જોશીજી બાળજસવંતની દીક્ષાનું મુહૂર્ત જોઈ રહ્યા છે.
૬. બાળજસવંતની પાટણમાં દીક્ષા થઈ રહી છે.
૭. મુનિ યશોવિજયજીનાં આઠ અવધાન સાંભળીને શાહ ધનજી સૂરા કાશીમાં અભ્યાસ કરાવવાની વિનંતી કરે છે.
૮. કાશી તરફ પ્રયાણ કરતાં પહેલાં શ્રી સિંહસૂરિ મહારાજ શ્રી યશોવિજયજીને હિતશિક્ષા ફરમાવે છે.
૯. કાશીમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં ગંગા નદીના કાંઠે શ્રી સરસ્વતીદેવીની સાધના કરી રહ્યા છે.
૧૦. કાશીમાં ત્રણ વર્ષના અભ્યાસ પછી આવેલા વાદીની સાથે વાદ કરી રહ્યા છે.
૧૧. કાશીથી ગુજરાતમાં આવ્યા પછી સાત મુનિવરો સાથે મળી 'શ્રી નયચક્ર' ગ્રંથનું પુનર્લેખન કરે છે.
૧૨. ઉપાધ્યાયજી ગ્રંથસર્જનમાં સાંજ સમયે લીન છે ત્યારે પાણી વાપરવાં શિષ્ય પ્રાર્થના કરે છે.
૧૩. યોગીરાજ આનંદઘનજી મહારાજની સાથે આબુમાં મિલન થાય છે.
૧૪. વિ.સં. ૧૭૧૮માં શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજી મહારાજના હાથે ઉપાધ્યાય પદ પ્રદાન મહોત્સવ.
૧૫. રાંદેરનો સંઘ ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી રચિત 'શ્રીપાળ રાસ'ને પૂર્ણ કરવા વિનવે છે.

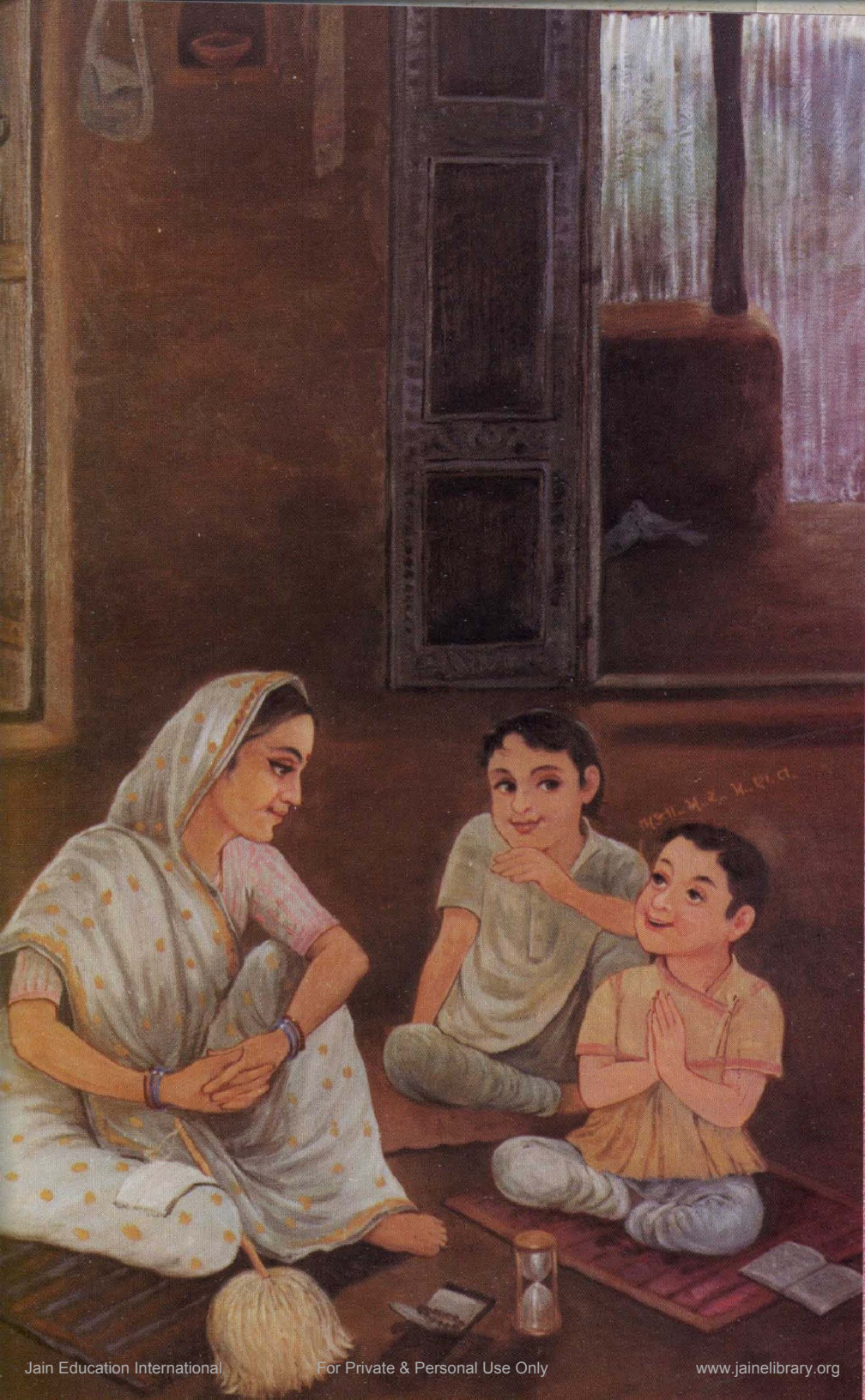
ચિત્ર-કળાકાર

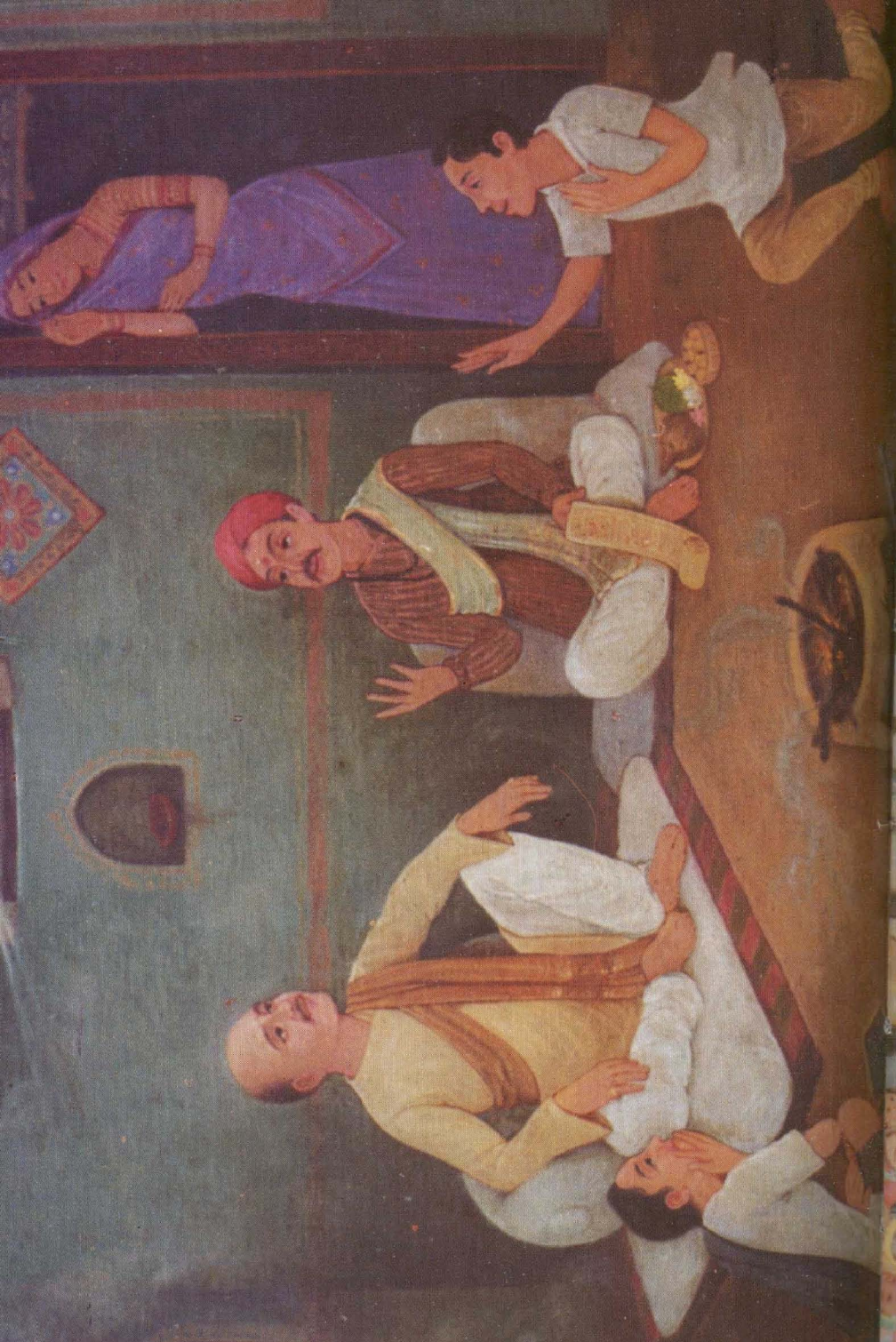
શ્રી ગોકુળદાસ કાપડિયા (મુંબઈ)

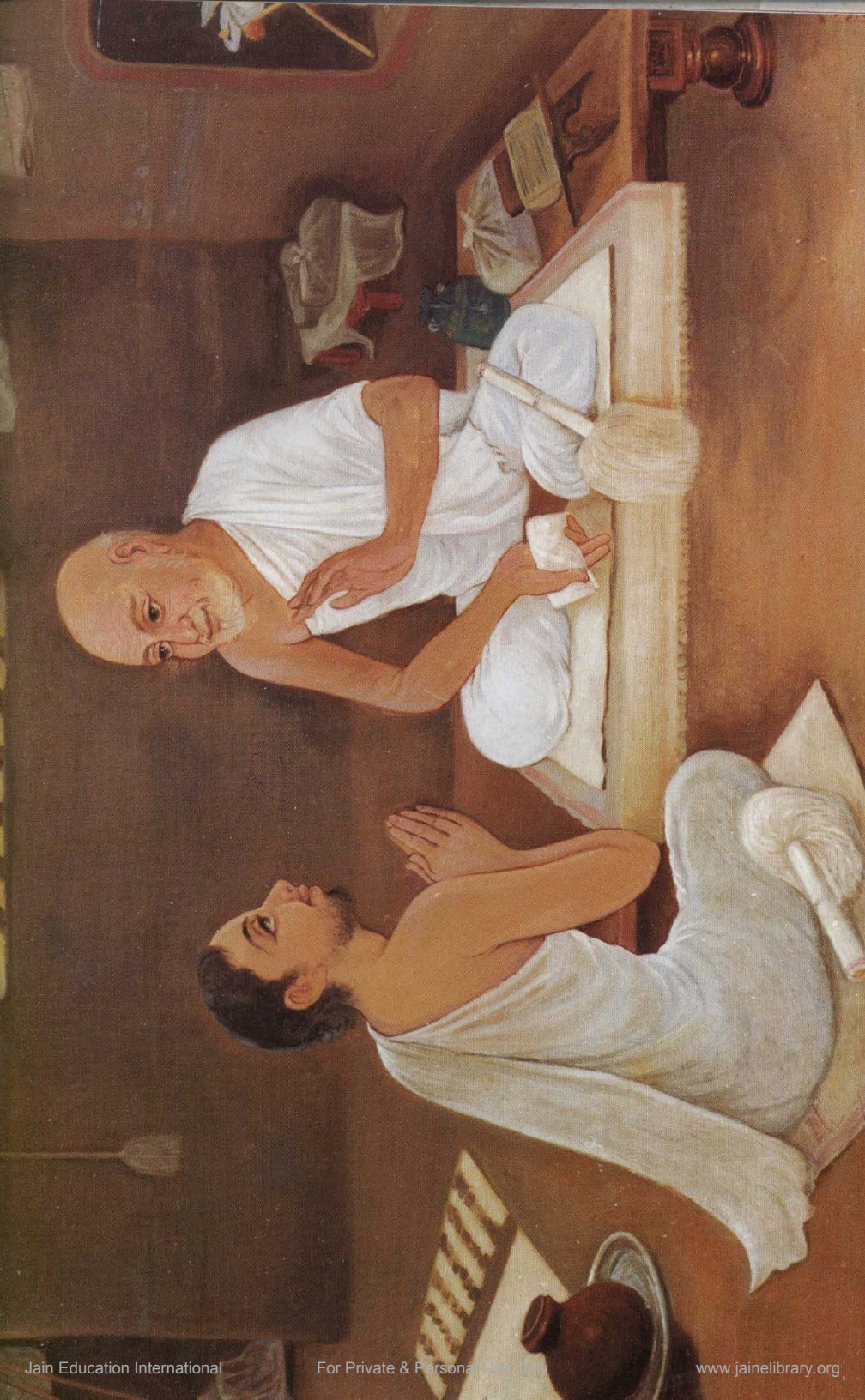

શ્રી અભયવિદ્યાયા

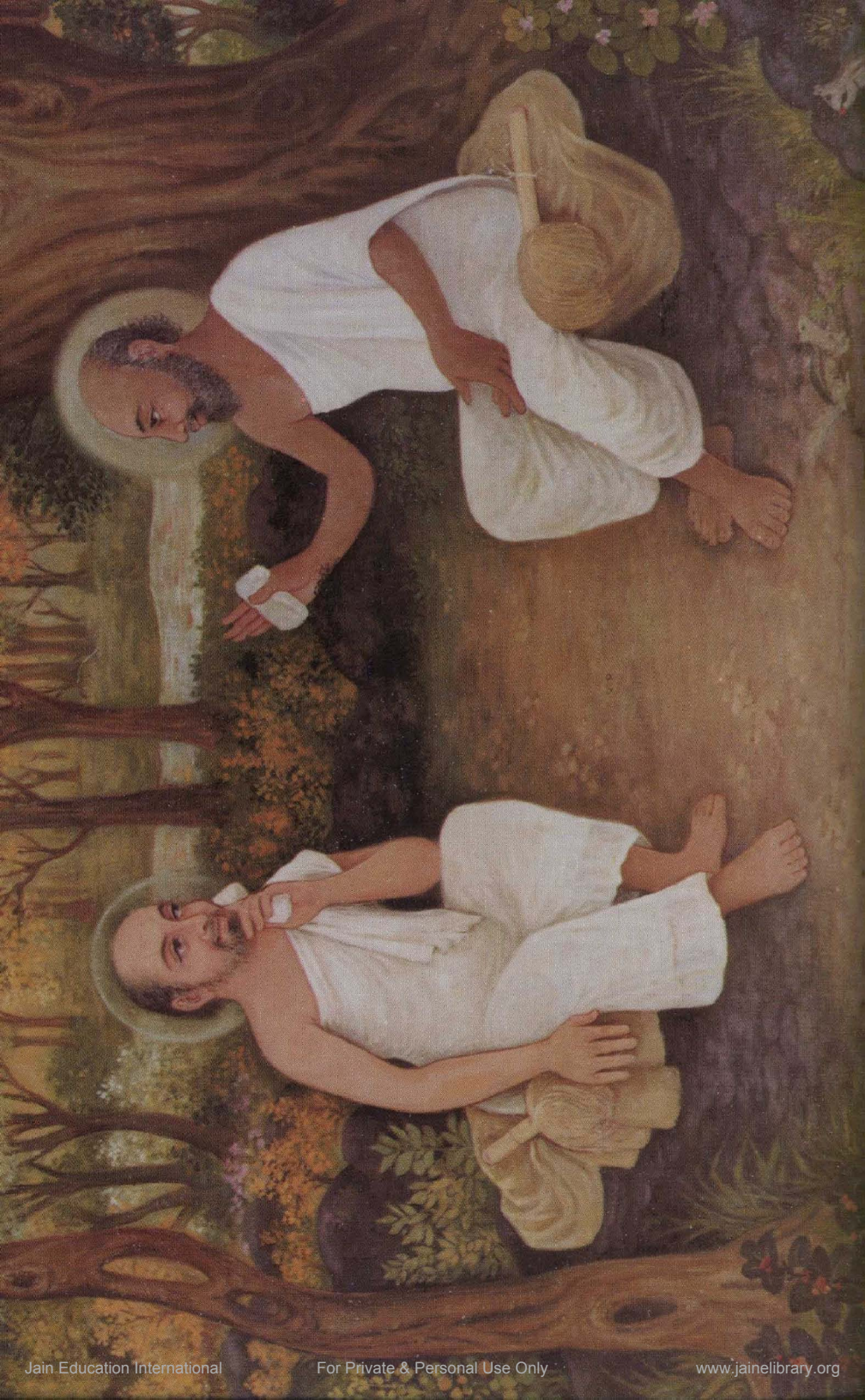
શ્રી અભયવિદ્યાયા

શ્રી અભયવિદ્યાયા

શ્રી અભયવિદ્યાયા મહારાજ

શ્રી અભયવિદ્યાયા

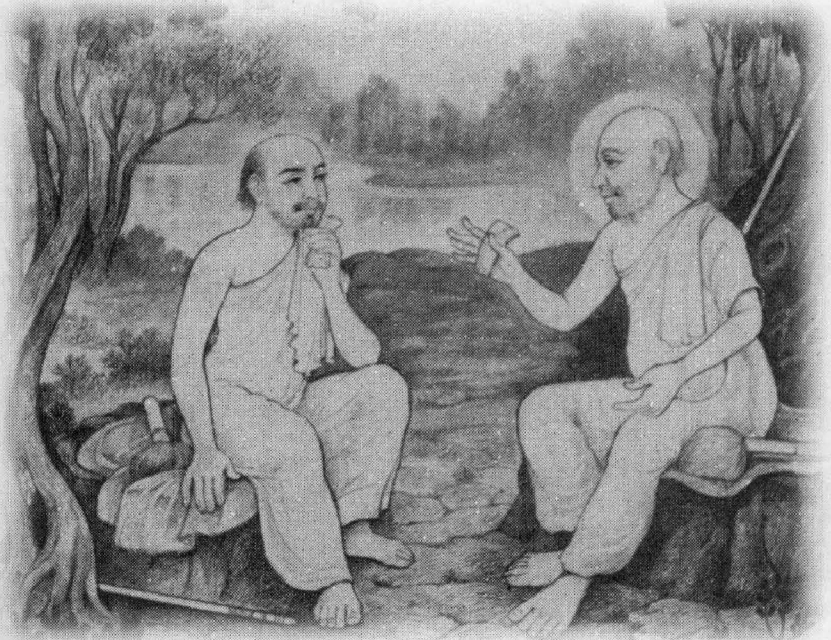
.....યશોવાણી.....

“થોડલો ગુણ પણ પરતણો સાંભળી હર્ષ મન આણ રે.”

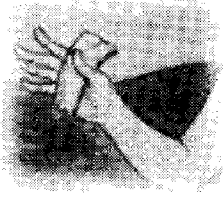
ગુણબહુમાનિનો હિ જીવા બહુમાનદ્વારોપજાતાવન્ધ્યપુણ્યપ્રબન્ધસામર્થ્યાનિયમાદિહાડમુત્ર
ચ શરત્શશાઙ્કરનિકરગૌરં ગુણગ્રામં અવશ્યં આપ્નુવન્તિ, તદ્બહુમાનાશયસ્ય
ચિન્તારત્નાપ્યધિકશક્તિયુક્તત્વાત્ ॥

ગુણ પ્રત્યે બહુમાનવાળા જીવો બહુમાન દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલા અવશ્ય
સફળ થાય તેવા પુણ્યના સામર્થ્યથી આ લોકમાં અને પરલોકમાં
શરત્પૂર્ણિમાના શ્વેત-કિરણો જેવા ઉજ્જ્વળ ગુણોને જરૂર પામે છે. તે તે
ગુણો પ્રત્યેનો બહુમાન – રાગ-ભાવ તો ચિન્તામણિરત્નથી પણ અધિક
મનોવાંછિત પૂર્ણ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે.

થોડો પણ જિહાં ગુણ દેખીજે
તિહાં અતિહિં ગહગહીઈં રે.

આબુના પહાડોમાં આનંદઘનજી સાથે થયેલું મિલન

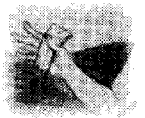
સમકાલીનો પર પ્રભાવ

તેમ્યોનમસ્તદીયાન્૦

આપણાં અનંત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના લોકોત્તર શાસનને શોભાવનારા ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજીમાં જેમ પુરોગામી આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજના સાહિત્યની અસર દેખાય છે તેમ તેઓની અસર તેઓના સમકાલીનો ઉપર જણાય છે. અને અનુગામીઓમાં પણ ઝિલાઈ છે. સમકાલીનોમાં ખાસ કરીને ઉ. વિનયવિજયજી, ઉ. માનવિજયજી, પં. ઋદ્ધિવિમળજી અને શ્રીવૃદ્ધિવિજયજી ગણિએ તો તેઓનો ઉલ્લેખ પણ પોતપોતાના ગ્રંથોમાં કર્યો છે.

સમકાલીનોમાં એક અગત્યનું નામ યોગિરાજશ્રી આનંદઘનજીનું છે. આબુના પહાડોમાં આનંદઘનજી સાથે થયેલું મિલન એ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના જીવનની વિશિષ્ટ અને નોંધપાત્ર ઘટના ગણાય છે.

તેનો પુરાવો તો ખુદ ઉપાધ્યાયજીએ આનંદઘનજી અંગે રચેલી અષ્ટપદી છે. તેમાં તેઓના કેટલાંક ઉલ્લેખો ધ્યાન ખેંચે છે. તેનાથી જાણી શકાય છે કે તેઓ મળ્યા છે અને પરસ્પર ભળ્યા પણ છે.

જસવિજય કહે સુનો હો આનંદઘન હમતુમ મીલે હજૂર
એહી આજ આનંદ ભયો મેરે તેરો મુખ નીરખ નીરખ.

આનંદઘન કે સંગ સુજસહી મીલે જબ

તબ આનંદ સમ ભયો સુજસ.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજે એક સ્થળે એવું નોંધ્યું છે કે આનંદઘનજીએ પોતાના માટે પારસમણિનું કામ કર્યું છે. પોતાને લોઢામાંથી કંચન બનાવનાર આનંદઘનજી નિમિત્ત બન્યા. અંતરંગ બીજકો તો પડ્યા હતા પણ તેને બહાર આણવા માટે આલંબનની જરૂર હતી તે કામ આનંદઘનજી દ્વારા થયું.

ગમે તેટલો શાસ્ત્રાભ્યાસ થાય પણ તેનું ફળ અધ્યાત્મમાં આવવું જોઈએ; નહિ તો શાસ્ત્રાભ્યાસ કેવળ બુદ્ધિનો વ્યાયામ જ બની રહે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પોતે પણ આ વાતથી સભાન છે અને તેમણે એક સ્થળે એ ભાવ પ્રગટ કર્યો છે. પરિણતિફલં શાસનરુચિઃ અને સાચે જ તેઓના ઉત્તરકાળમાં જે જે રચના થઈ છે તેમાં સ્પષ્ટ રીતે આત્મિક ભાવોના ઊર્ધ્વારોહણનો નક્શો જોવા મળે છે. અને એક બાજુ રચનામાં પાકટતા અને પ્રૌઢતાનાં દર્શન થાય છે તો બીજી બાજુ રચનાનું સંખ્યાપ્રમાણ પણ ઘણું દેખાય છે. એટલે કે ગુણવત્તા અને ઇયત્તા બંનેમાં તેઓ સફળ રહ્યા છે.

તેમના સમકાલીનમાં એક નામ છે ઉપા. વિનયવિજયજી મહારાજનું; જોકે તેઓ પુરોવર્તી કહી શકાય તેવા છે. વયમાં અને સંયમપર્યાયમાં મોટા છે પણ ઉપા. વિનયવિજયજી મહારાજના ગુણાનુરાગ નામના ગુણને કારણે તેમને યશોવિજયજીના વિકાસથી પ્રમોદ અનુભવ્યો છે. અને તેઓના ધર્મપરીક્ષા ગ્રંથની રચનામાં પુષ્કળ સહાય કરી છે. શાસ્ત્રપાઠી શોધી આપવાનું કામ તેમણે કર્યું છે. અને ઉપાધ્યાયજીએ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક ધર્મપરીક્ષાની પ્રશસ્તિમાં તેમને સંભાર્યાં છે. એટલું જ નહિ કેટલીક રચનાઓમાં જોતાં એવું અનુમાન કરવાનું મન થાય છે કે રચાતી રચનાઓ પણ અરસપરસ

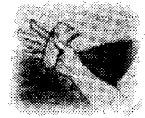

જોવાનું બનતું હશે. જેમકે સંસ્કૃત ભાષામાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજે ઋષભદેવ ભગવાનનું સ્તવન બનાવ્યું છે. આદિજિન વન્દે ગુણસદનં આ પંક્તિથી તે શરૂ થાય છે. આખું સ્તવન શૃંખલાયમક નામના અલંકારમાં છે. શૃંખલાયમક એટલે એક શ્લોકનાં ચાર ચરણ હોય છે. તેમાં પહેલા ચરણનો જે છેલ્લો શબ્દ હોય તે બીજા ચરણનો પહેલો શબ્દ હોય, સાંકળના અંકોડાની જેમ. અહીંયાં જ જુવોને સદનં શબ્દ પહેલા ચરણમાં છેલ્લે આવ્યો તો બીજા ચરણનો પહેલો શબ્દ પણ એ જ આવે એટલે સદનન્તામલબોધમ્ રે એવું બીજું ચરણ છે. આમ ઠેઠ સુધી ચાલે છે.

આ સ્તવન આપણે ત્યાં સંસ્કૃત ભણેલા ગણેલા સાધુઓમાં ઠીક ઠીક જાણીતું છે.

હવે આ જ રીતની દેશીમાં ઋષભદેવ ભગવાનનું જ સંસ્કૃત શૃંખલાયમકમાં એક સ્તવન ઉપા. વિનયવિજયજી મ.નું મળે છે. ‘શ્રી મરુદેવાતનુજન્માનં માનવરત્ન- મુદાર રે’ આમાં કોની રચના પહેલી અને કોની રચના પછીની તે જાણવાનું કોઈ સાધન નથી. પણ પરસ્પર પ્રેરક બન્યા હશે તેમ લાગે છે. એવી જ રીતે એક સ્તવન ઉપા. વિનયવિજયજી મહારાજનું ‘શાંતિ તેરે લોચન હે અણીયારે’ એ પદથી શરૂ થતું મળે છે. એ નાના પદ જેવા સ્તવનમાં જે રીતે પ્રભુજીની આંખનું વર્ણન છે – કીકી – તેનો કાળો ભાગ – સફેદ ભાગ; આંખની ચંચળતા, માદકતા વગેરે ભાવો કવિત્વથી ઓપતા થોડા શબ્દોમાં ગૂંથ્યા છે.

અસ્સલ એ જ રીતનું ઉપાધ્યાયજી શ્રી વશોવિજયજી મહારાજનું અભિનંદનસ્વામી ભ.નું એક સ્તવન મળે છે. ‘બ્રહ્મ તેરે નયનકી બલીહારી.’ અને તેમાં પણ પ્રભુજીના લોચનનું હૃદયંગમ વર્ણન મળે છે. બંને કવિનો વર્ણ્ય વિષય એક હોવા છતાં ક્યાંય પુનરુક્તિ નથી. શબ્દાન્તરે પણ એ જ ભાવ હોય તેવું નથી આ જ ખૂબી છે. સર્જકપ્રતિભાનું આ જ લક્ષણ છે. વળી બંનેની કવિત્વશૈલીના પણ આ પરિચાયક નમૂના બની ગયા છે. આ ચારે

સ્તવન આ પ્રવચનનાં અંતે આપ્યા છે. ઉ. વિનયવિજયજીની પ્રસાદમધુર દરાખ જેવી મીઠી ભાષા અને ઉપાધ્યાયજીની તર્કમંડિત અર્થગંભીર ટોપરા જેવી પરિપક્વ મધુર ભાષા આપણને મળે છે. પરસ્પર મૈત્રી પણ સુંદર હતી તેનાં દર્શન શ્રીપાળ રાસની પ્રશસ્તિમાં થાય છે. આ શ્રીપાળરાસની રચના પાછળ નાનકડી કથા છે તેનીતો તમને ખબર હશેજ.

વિ.સં. ૧૭૩૭ની સાલની વાત છે. રાંદેરના સંઘે શ્રી વિનયવિજયજીને શ્રીપાળનો રાસ રમવા આગ્રહપૂર્વકની પ્રાર્થના કરી. શ્રી વિનયવિજયજી કહે: જો યશોવિજયજી અધૂરા રાસને પૂર્ણ કરવાનું વચન આપે તો હું શરૂ કરું.

અને યશો વિજયજીએ સ્વીકાર્યું. રચના શરૂ થઈ અને વિનયવિજયજીની આગાહી સાચી પડી ૭૫૦ ગાથા રચાઈ અને

“તટ તટ તૂટે તાંત ગમા જાયે ખસી
તે દેખી સભા સઘળી હસી”

આ કડીથી વિનયવિજયજીની રચના અધૂરી રહી ત્યાંથી યશોવિજયજી મહારાજે રાસ પૂર્ણ કર્યો. તે વાતનો ઉલ્લેખ તેઓએ કર્યો છે:

સાર્ધ સપ્ત શત ગાથા વિરચી
તે પહોંચ્યા દેવલોકેજી.

તેહનાં ગુણ ગાવે છે ગોરી
મિલી મિલી થોકે થોકેજી.

ભાગ થાકતો પૂરણ કીધો
તાસ વચન સંકેતેજી

વળી સમકિત દષ્ટિ જે નર
તાસ તણે હિત હેતેજી -

વળી ત્યાંજ ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજીનું શબ્દચિત્ર પણ કેવા

સુંદર અને સચોટ થોડા શબ્દમાં દોરે છે !

“વિદ્યા વિનય વિવેક વિચક્ષણ લક્ષણલક્ષિત દેહાજી
ગીતારથ સારથ સોભાગી સંગીત સખર સનેહાજી”

તેમના વ્યક્તિત્વનાં વિશિષ્ટ પાસાં થોડા જ લક્ષરકામાં
આપણી સમક્ષ મૂકી આપ્યાં, વળી ઉત્તરાર્ધમાં ‘સ’ની વર્ણસગાઈ
પણ સહજ રીતે જ વહી આવી છે.

બાકી તો વિ.સં.૧૬૯૬માં ઉ. વિનયવિજયજીએ કલ્પસૂત્ર ઉપર
સુબોધિકા નામની વૃત્તિ પણ રચી લીધી છે. જ્યારે શ્રી યશોવિજયજીનો
વિદ્યાબ્યાસ ચાલુ હતો અને એ જ રીતે વયમાં પણ અંતર હશે
જ પણ હૃદયના સ્નેહને તો હૃદય સાથે જ સંબંધ હોય છે. અને
તે તો વયથી પર હોય છે.

પછી બીજા સમકાલીનોમાં એક નામ છે ઉપાધ્યાય માનવિજયજી
મહારાજ. તેઓ ઊંચી કક્ષાના પ્રભુભક્ત હતા. તેમણે ધર્મસંગ્રહ નામે
બે ભાગમાં એક મોટો જૈન પરંપરાનો આચારવિચાર વિષયક
આકરગ્રંથ રચ્યો છે. આ ગ્રંથ રચ્યા પછી તેમાં કોઈ બાબત ત્રુટિ
રહી ગઈ હોય, શાસ્ત્ર-પરંપરાથી વિપરીત આવી ગયું હોય તો તેના
પરિમાર્જન માટે ઉપાધ્યાયજી મહારાજને વિનંતિ કરી અને ઉપાધ્યાયજી
મહારાજે પોતાના હાથ ઉપર અનેકાનેક દાર્શનિક ગ્રંથોનું સર્જન હોવા
છતાં એ કામ સ્વીકાર્યું, અને રીતસર તે ગ્રંથ ઉપર વિશદ ટિપ્પણ
જ લખી દીધું. તેથી ધર્મસંગ્રહ ગ્રંથની ઉપયોગિતા અને ઉપાદેયતામાં
ખાસ્સો વધારો થયો. ઉપાધ્યાયજીની મહોર હોય એટલે ગ્રંથ શાસ્ત્ર
બની જાય.

આ ઉપાધ્યાય માનવિજયજી મહારાજે ઉપાધ્યાયજીની અગાધ
વિદ્વત્તાથી પ્રભાવિત થઈને

“પ્રભવાદિક શ્રુત કેવળીજી આગે હુવા ષટ જેમ,
કલિમાંહી જોતાં થકાંજી એ પણ શ્રુતધર તેમ”

(સુજસવેલી)

આવું “વર્તમાન શ્રુતકેવળી” જેવું બિરુદ તેમને ધર્મસંગ્રહ પ્રશસ્તિમાં

આપ્યું છે.

એક ત્રીજું સમકાલીન નામ ઋદ્ધિવિમલજીનું છે. આમ તો આપણે ત્યાં આ નામ બહુ જાણીતું નથી પણ તેઓના શિષ્યના શિષ્ય વિબુધવિમલજીના નામથી આપણે સુપરિચિત છીએ. દર વખતે પર્યુષણમાં “સુણજો સાજન સંત પજુસુણ આવ્યાં રે, તમે પુણ્ય કરો પુણ્યવંત ભવિક મન ભાવ્યાં રે” એ સ્તવન આપણે સાંભળીએ છીએ. એ સ્તવન આ વિબુધવિમલજીનું છે. એ વિબુધવિમલજીના ગુરુના ગુરુ તે શ્રી ઋદ્ધિવિમલજી. તેઓ આચાર્યશ્રી આનંદવિમલસૂરિજીની પરંપરાના છે.

આચાર્ય આનંદવિમલસૂરિજીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો ત્યારે તેમના શિષ્યોના બે ભાગ પડ્યા. કેટલાકે આચાર્યશ્રીની સાથેજ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો અને કેટલાકે ન કર્યો.

ક્રિયોદ્ધાર એટલે શ્રમણજીવનમાં આવી ગયેલી શિથિલતાને ખંખેરીને શક્ય તેટલું વધુ શાસ્ત્રાનુસારી જીવન જીવવાનો સંકલ્પ કરવો તે. અને આવું શુભ કાર્ય વખતે વખતે થતું રહ્યું છે. તેથી જ તો પ્રભુનો માર્ગ આપણા સુધી આવ્યો છે. આ ઋદ્ધિવિમલજીને ક્રિયોદ્ધાર કરવામાં પ્રેરણા – સહાય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે કરી હતી અને તેનો ઉલ્લેખ પણ મળે છે એટલે આમ તો ઉપાધ્યાયજીના સમકાલીનોમાં તેઓના વિચારો સમજનારો વર્ગ હતો જ.

તેઓશ્રીના સમકાલીનોમાં તેમના પ્રત્યે અહોભાવપૂર્વકનો પૂજ્યભાવ રાખનાર એક હતા શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી મહારાજ; તેઓશ્રીનું આચાર્યપદ પહેલાંનું નામ હતું નયવિમલજી. તેમણે સ્તવનોની રચના પાર વિનાની કરી છે. તેમના બાલાવબોધ પણ ઘણાં મળે છે. એક બાલાવબોધ તો રાંદેરના શ્રાવક શ્રી નેમિદાસ રચિત પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રરાજ ધ્યાનમાળા ઉપરનો છે તે તેમની શ્રુતભક્તિનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ૩૫૦ ગાથાના સ્તવન ઉપર પણ તેમનો બાલાવબોધ મળે છે.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કૃત દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા મૂલની પ્રત આ. શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી મહારાજે સંપૂર્ણ લખી. અને પુષ્પિકામાં અંતે

તેમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પ્રત્યેની અપારપ્રીતિ દર્શાવી છે. એ ત્રણ શ્લોકો આ પ્રમાણે છે.

દ્વાત્રિંશદ્લક્ષણૈર્દક્ષૈર્લક્ષિતઃ પુરુષો યથા ।
સાર્વભૌમ ઇવ દ્વાત્રિંશત્-શતસહસ્રનૃપૈર્યુતઃ ॥ ૧ ॥

દ્વાત્રિંશદ્દશનૈરાસ્યમિવાભાતિ પ્રસન્નકમ્ ।
તદ્દ્વ દ્વાત્રિંશિકોપેતો ગ્રંથોઽયં નન્દતાચ્ચિરમ્ ॥ ૨ ॥

પ્રાપ્તન્યાયવિશારદેતિબિરુદઃ કાશ્યાં પુરાઽચાર્યતો
ગચ્છે સ્વચ્છતપાભિધેઽન્ન બિરુદં સદ્વાચકેતિ પ્રથમ્ ।
ધત્તે યો નિતરાં યશોવિજય ઇત્યાખ્યામતિચ્ચાપયન્
ગ્રન્થોઽયં નિરમાયિ તેન પરમાનન્દાઙ્કૃત્યાહ્વયઃ ॥ ૩ ॥

ઇતિ વર્ણવિન્યાસીકૃતો ભટ્ટારકશ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિભિઃ ।
પં. શ્રી વૃદ્ધિવિજયગણિવાચન-કૃતે ।

પૂજ્યપંડિત પદ્મવિજયજીએ પણ ૩૫૦ ગાથાના સ્તવન ઉપરનો બાલાવબોધ મળે છે.

આમ સમકાલીન સાધુ-શ્રાવક વર્ગમાં તેઓ જાણીતા અને માનીતા હતા. હા. તેઓ Mass(આમ વર્ગ)ના માણસ ન હતા પણ Class(ખાસ વર્ગ)ના માણસ છે. પરિષદમાં નહીં પણ ઉપનિષદમાં જ તેઓ ખીલી ઊઠે, સૂરજનું કિરણ અડે ને કમળ ખીલે તેમ.

આમ તો આવા મહા પુરુષના જીવન-કવનની વાતો ખૂટે તેમ નથી છતાં જે થોડી બાકી છે તે હવે કરી લઈશું.

શ્રાવકવર્ગમાં પણ ખંભાત, સુરત, અમદાવાદ (ઈંદલપુર) અને જેસલમેરના શ્રાવકોનાં નામ તેઓના ગ્રંથમાં આવે જ છે.

વળી તેઓ એક પત્રમાં પોતાના ગ્રન્થો લખનાર લહિયાનું નામ લખે છે - ગદાધર મહારાજ. એઓએ જે ગ્રંથો લખ્યા તેમાં

નવ્યન્યાયના બે લાખ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથ લખ્યા છે તેવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

એક શ્રાવક ઉપરના પત્રમાં વાત્સલ્યવશ તેઓશ્રી એવા ભાવનું લાભે છે કે તમારા જેવા જ્ઞાનપ્રેમી શ્રાવકને આનંદ આવે એવી જ્ઞાનગોષ્ઠી અહીં ચાલે છે. દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયના રાસ જેવી ગુજરાતી રચનામાં તેઓએ જે રીતે દ્રવ્ય-ગુણ અને પર્યાયના વિષયનું ઊંડું છતાં વિસ્તૃત નિરૂપણ કર્યું છે તે તર્કસંગત પણ લાગે છે.

“શીત તલાઈ પાખતી તિહાં ધૂભ છે સસનૂરો રે.

તેમાંહિથી ધ્વનિ ન્યાયનો પ્રગટો નિજ દિવસે પંડૂરો રે.

જ્યાં અગ્નિસંસ્કાર કર્યો ત્યાં એક સ્તૂપ બનાવવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાં તેમના સ્વર્ગવાસના દિવસે ‘ન્યાયનો ધ્વનિ’ ‘અવચ્છેદકાવચ્છિન્ન’ જેવો પ્રકટે છે. જે ચીજ રોમરોમમાં વસી ગઈ હોય તે રીતે પછી પણ પ્રકટતી હોય છે. હવે તેમના જીવનકલ્પવૃક્ષના મૂળ અને ફળ વિષે થોડું વિચારીશું.

શ્રી યશોવિજયોપાધ્યાય વિરચિતં

શ્રી શત્રુજ્જયમળ્ડન શ્રી ઋષભદેવસ્તવનમ્ ।

આદિજિનં વન્દે ગુણસદનં, સદનન્તામલબોધમ્ રે ।

બોધકતાગુણવિસ્તૃતકીર્તિં, કીર્તિતપ્રથમ વિરોધમ્ રે ॥ આદિ. ॥ ૧

રોધરહિતવિસ્ફુરદુપયોગં, યોગં દધતમભઙ્ગમ્ રે ।

ભઙ્ગનયત્રજપેશલવાચં, વાચંયમસુખસઙ્ગમ્ રે ॥ આદિ. ॥ ૨

સઙ્ગતપદશુચિવચનતરઙ્ગં, રઙ્ગં જગતિ દદાનમ્ રે ।

દાનસુરદ્રુમમજ્જુલહૃદયં, હૃદયઙ્ગમગુણભાનમ્ રે ॥ આદિ. ॥ ૩

ભાનન્દિતસુરવરપુન્નાગં, નાગરમાનસહંસમ્ રે

હંસગતિં પચ્ચમગતિવાસં, વાસવવિહિતાશંસમ્ રે ॥ આદિ. ॥ ૪

शंसन्तं नयवचनमनवमं, नवमङ्गलदातारम् रे ।
तारस्वरमघघनपवमानं, मानसुभटजेतारम् रे ॥ आदि. ॥ ५

इत्थं स्तुतः प्रथमतीर्थपतिः प्रमोदा-
च्छ्रीमद्यशोविजयवाचकपुङ्गवेन ।
श्रीपुण्डरीकगिरिराजविराजमानो,
मानोन्मुखानि वितनोतु सतां सुखानि ॥ ६

॥ श्री विनयविजयोपाध्याय विरचितं
अकब्बरपुरमण्डन श्री ऋषभदेवस्तवम् ॥

श्री मरुदेवातनुजन्मानं; मानवरत्नमुदारं रे,
दारैः सह हरिभिः कृतसेवं; सेवकजनसुखकारं रे. ॥ १ ॥
कारणगन्धमृतेऽपिजनानां; नानासुखदातारं रे,
तारस्वरस्वरजितपरपुष्टं; पुष्टशमाकूपारं रे. ॥ २ ॥
पारङ्गतमिह जन्मपयोधेः; योधैः सह गुणधीरं रे,
धीरपुरुषैः संस्तुतचरणं; चरणमहीसूहकीरं रे. ॥ ३ ॥
कीरणसं यशसाजितचन्द्रं; चन्द्रामलगुणवासं रे,
वासवहृदयकजाहिमपादं; पादपमिव सच्छायं रे. ॥ ४ ॥
सच्छायाकब्बरपुरधरणी; धरणीधरमिव कामं रे,
कामं नमत सुलक्षणनाभिं; नाभितनुजमुद्दामं रे. ॥ ५ ॥
इत्थं तीर्थपतिः स्तुतः शतमखश्रेणीसमप्रोद्भुत-
जीमूतोऽद्भुतभाग्यसेवधिरधिक्षिप्तः समग्रेगुणैः ।
श्रीमन्नाभिनरेन्द्रवंशकमलाकेतुर्भवाम्भोनिधौ -
सेतुः श्री वृषभो ददातु विनयं स्वीयं सदा वाञ्छितम् ॥ ६ ॥

उपाध्यायश्री यशोविजयश्च कृत
श्री अभिनन्दन जिन-स्तवन
(राग-नट)

प्रभु! तेरे नयन की बलीखारी (टेक.)
याकी शोभा विञ्छत तपसा, कमल करतु डे जलचारी
विधुके शरश गयो मुभ अरीके, वल्लर्ये गगन छरिञ्छ खारी.....प्रभु, १

સહજ હિ અંજન મંજુલ નિરખત, ખંજન ગર્વ દીયો દારી,
 છીન લહીહિ ચકોરકી શોભા, અગ્નિ ભખે સો દુઃખ ભારી.....પ્રભુ. ૨

ચંચલતા ગુણ લીયો મીનકો, અલિ જ્યું તારા હેં કારી,
 કહું સુભગતા કેતિ ઇનકી, મોહી સબહી અમરનારી.....પ્રભુ. ૩

ઘૂમત હે સમતારસ-માતે, જેસે ગજભર મદવારી,
 તીન ભુવનમાં નહીં કો ઇનકી, અભિનંદન જિન અનુકારી.....પ્રભુ. ૪

મેરે મન તો તું હી રૂચત હે, પરે કુણ પરકે લારી,
 તેરે નયન કી મેરે નયન મેં, જશ કહે દીયો છબી અવતારી.....પ્રભુ. ૫

ઉપાધ્યાયશ્રી વિનયવિજયજીકૃત શ્રી શાંતિનાથ જિન સ્તવન

શાન્તિ! તેરે લોચન હૈ અણિયારે,
 કમલ જ્યું સુંદર મીન જ્યું ચંચલ
 મધુકર સે અતિકારે ॥ ૧ ॥

જાકી મનોહરતા જિત વનમેં
 ફિરતે હરિન બિયારે. શાન્તિ. ૨

ચતુર ચકોર પરાભવ નિરખત
 બહુરે ચુગત અંગારે. શાન્તિ. ૩

ઉપશમરસકે અજબ કટોરે
 માનું વિરંચી સંભારે. શાન્તિ. ૪

કીર્તિવિજય વાચક કા વિનયી
 કહે મુજ કો અતિ પ્યારે. શાં. ૫

ટિપ્પણ: ચકોર પંખી કાગડાના જેવડું થાય છે. અને તે જીવતા - બળતા - ધીકંતા
 - અંગારાને ખાઈ જાય છે. અંગારા ખાય તે જ ચકોર એવી તેની પરીક્ષા
 છે. આ પંખી બંગાળ તરફ ઘણાં થાય છે.

x. ચાહત ચંચ અગારકો દારો (પ્રવીણસાગર લહર ૨૬/૩૦)

અનુભવ આનંદગાન

માહરેં તો ગુરુ-ચરણ પસાચે અનુભવ દિલ માંહિ પેઠો;
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ઘટમાંહિ, આતમરતિ હુઈ બેઠો રે.

। મુ. ॥ ૧૦ ॥

ઊગ્યો સમકિત-રવિ જલહલતો, ભરમતિમિર સવિ નાઠો;
તગતગતા દુર્નય જે તારા, તેહનો બળ પણ ધાઠો રે.

। મુ. ॥ ૧૧ ॥

મેરૂધીરતા સવિ હરી લીની, રહ્યો તે કેવળ ભાઠો;
હરી સુરઘટ સુરતરૂ કી શોભા, તે તો માટીકાઠો રે.

। મુ. ॥ ૧૨ ॥

હરવ્યો અનુભવ જોર હતો જે, મોહમલ્લ જગ ભુંઠો;
પરિ પરિ તેહના મર્મ દેખાવી, ભારે કીધો ભુંઠો રે.

। મુ. ॥ ૧૩ ॥

અનુભવગુણ આવ્યો નિજ અંગે, મિટ્યો રૂપ નિજ માઠો,
સાહિબ સન્મુખ સુનજર જોતા, કોણ થાયે ઉપરાંઠો રે.

। મુજ સાહિબ જગનો તૂઠો. ॥ ૧૪ ॥

યશોવાણી

(શ્રીપાળરાસ: કળશઢાળ)

प्राच्यायुं शंभुवसिका। मियमपददायेनोधन्यायायाम
 म तासातासंनृत्तादुक्ता। विषयविषयिपाकं रोदुखिनित्र
 म्प्रायददन्वतिवितस्तुयेवदयुना। अजमिदसुयज्ञः श्रीसम्ब
 जादजाकदियवर्त्तनामपचमस्तसकः॥ मवतश्रुद्वेषि
 अज्ञासिखसिक्कनितं बहिरंगमनेरुं वदमानउरुयादि। व
 म्नातम्याश्रीकमलाज्ञीधज्ञसवेरमस्त्रियं। शीतेवप्रस्यधि
 तवेष्टिते। मत्कदमीस्तिदहवीकटकातिविकदत्तः॥ पा
 कंभक्तुदश। द॥ क्त्विप्रवर्त्तितस्स्या अदंउल्कादयाचेन।

संवत् १७१६ वर्षे स्वर्णगिरो (बालोपनगरे) पं. नयविजयगणिहस्तलिखितायाः श्रीमदुपाध्यायशोविजयगणिविचित्रवैराग्यकृपलतायाः प्रतेः पत्रप्रतिकृतिः ।

જ્ઞાનયોગની પૂર્ણતા : આધારશિલા ગુરુકૃપા

તેમ્બ્યોનમસ્તદીયાન્૦

આપણા અનંત ઉપકારી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના તારક શાસનને પામીને તેને આત્મસાત્ કરીને જગતના બીજા જીવો પણ પ્રભુશાસનના રાગી બને, તેઓ માર્ગની સન્મુખ બને તેવી કરુણાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી જ્ઞાનયોગની ઉપાસના કરી. તેમનું જીવન જ્ઞાનયોગમય હતું છતાં જીવનના ઉત્તરકાળમાં ઉપાધ્યાયપદારૂઢ થયા પછી પ્રસંગોપાત્ત પ્રભુપ્રતિષ્ઠા વગેરેનાં કાર્યો તેઓની નિશ્રામાં થયાં હશે એની સાબિતીરૂપ એક લેખ મળે છે:

સુરત વડાયૌટાના કલ્યાણ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના દેરાસરમાં વિ.સં. ૧૯૮૪માં એક સિદ્ધચક્રજી (ગતો) હતા (હાલ વિ.સં. ૨૦૫૩માં તે ન જોવા મળ્યા.) તેમાં આ પ્રમાણેના લેખ હતો:

“સંવત ૧૭૩૭ વર્ષે પોષ સુદિ ૧દિને પુષ્પાર્કે શ્રી નાથબાઈ પુત્રીયા શ્રી ફુલબાઈ નામ્ના શ્રી સિદ્ધ(ચક્ર) યંત્ર

કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજય ગણિભિઃ શ્રી
વિજયદેવસૂરિ ગરહ્યે.”

(પ્રકાશિતઃ “જૈન” પોષ ૧૯૮૪ વર્ષઃ ૩, અંકઃ ૫, પૃ. ૧૫૯)

આવા પ્રમાણથી લાગે છે કે પ્રસંગોપાત્ત સામેથી પ્રસંગ આવી
ગયો અને આ રીતે કાર્ય થઈ ગયું. બાકી તેમનો સ્વધર્મ
જ્ઞાનોપાસનાનો જ રહ્યો અને તે તેમણે આજીવન સુપેરે બજાવ્યો.

જ્ઞાનયોગી તરીકે જ તેઓને આપણે ઓળખીએ. તેમને
જ્ઞાનયોગ એવો પરિણત થયો હતો કે છેલ્લાં વર્ષોમાં રચેલા ગ્રંથોમાં
તેઓ પોતાનું નામ પણ લખતા ન હતા. અંતે માત્ર ‘પરમાનન્દ’
એટલો જ શબ્દ વાપરતા. બત્રીસ બત્રીસીમાં આમ જ મળે છે.
સ્તોત્રોમાં પણ યશઃશ્રીના બદલે પરમાનન્દ શબ્દ જ આવે છે. આ
તેમના જીવનમાં સહજ રીતે જ આવેલી નિસ્પૃહતાની-નિર્લેપતાની-
સાક્ષીભાવની સાબિતી છે, અને આ જ રીતે જીવનને ઉત્તરોત્તર
જ્ઞાનથી પરિપક્વ બનાવ્યું.

પ્રવૃત્તિથી જીવનને નિષ્કલંક વિતાવ્યું અને વૃત્તિથી નિષ્કષાય
બનાવવાની કોશિશ કરી.

અંતિમ ચાતુર્માસ વિ.સં. ૧૭૪૩માં ડભોઈમાં રહ્યા. ત્યાં
બિરાજમાન લોઢણ પાર્શ્વનાથ ભગવાનના કારણે તે ગામ સ્થાવરતીર્થ
સ્વરૂપ છે અને આ જંગમતીર્થ સ્વરૂપ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના
કાળધર્મથી તેની તીર્થરૂપતામાં ઓર વધારો થયો.

આમ તેઓના કાળધર્મનો સંવત મળે છે પણ મહિનો મળતો
નથી. આપણને તેઓશ્રીના જીવન વિષેની માહિતી પૂરી પાડે તેવા
ખાસ ઐતિહાસિક સંદર્ભો-પ્રબંધો મળતા નથી. જે રીતે તેઓનું
વ્યક્તિત્વ હતું તે રીતે તેઓની જીવનની વિગતો મળવી જોઈએ.
પણ મળતી નથી. તેઓના સ્વર્ગવાસને માત્ર ત્રણસો વર્ષ થયાં.
ત્રણસો વર્ષનો ગાળો એ બહુ મોટો ગાળો ન કહેવાય. તેમની કેટલાંય
વર્ષ પહેલાં થઈ ગયેલા મહાપુરુષના જીવનના પૂર્ણ પ્રબંધો મળે
છે. દાખલા તરીકે વિક્રમના બારમા સૈકામાં થઈ ગયેલા વાઠી
દેવસૂરિજી મહારાજના ગુરુ શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિ મહારાજ કે જેઓનું

જન્મસ્થાન ડભોઈ હતું અને જેઓએ યાકિનીમહત્તરાસૂનુ શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજના લલિતવિસ્તરા, ઉપદેશપદ વગેરે ગ્રન્થો ઉપર વિવરણ લખ્યાં છે તેઓ વિ.સં. ૧૧૭૬ કા.વ. પાંચમે પાટણમાં કાળધર્મ પામ્યા, અને તે પણ સકલ શ્રી સંઘને નવકાર બોલાવતાં બોલાવતાં. આઠમો નવકાર બોલાવ્યો અને પછી સ્વર્ગવાસી થયા, તે વખતે તેમના શરીરમાં કાસ, શ્વાસ વગેરે આઠ રોગો હતા. આવું બધું વિગતવાર વર્ણન મળે છે. જ્યારે આપણને આપણા ઉપકારી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ માટે માત્ર એટલું જ મળે છે કે વિ.સં. ૧૭૪૩માં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ડભોઈમાં ચોમાસું રહ્યા અને “તિહાં સુરપદવી અનુસરી”. આટલા જ શબ્દ મળ્યા, ન તો મહિનો કે ન તો તિથિ, અને તે પણ માત્ર એક ‘સુજસવેલી ભાસ’માં. તેના રચયિતા શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજનો આપણે ઘણો ઘણો ઉપકાર માનવો જોઈએ કે જેઓએ પાટણના શ્રી સંઘના આગ્રહથી આ ‘સુજસવેલી’ની રચના કરી તો આટલું ય મળ્યું.

મને એવી અટકળ સૂઝે છે: તેઓશ્રી પોતાના ઉત્તરકાળમાં વ્યવહાર-નિશ્ચય વગેરે બાબતોમાં નિર્ભાન્ત બની ગયા હતા. તો બીજી બાજુ અઢારમા સૈકામાં શ્રીપૂજ્યોનું સામ્રાજ્ય ચારે બાજુ છવાઈ ગયું હતું. પોતે નિર્દભ અને નિર્ભાંત હતા તેથી પ્રસંગે પ્રસંગે સત્યકથન કરતા. વળી તે સમયના ૩૫૦ ગાથાના સ્તવન વગેરેમાં છડેચોક એ વ્યવહારાભાસનું ખંડન અને નિશ્ચયનું મંડન કરતા. તે બધી વાતો તે તે સમયની બહુજનસંમત વ્યક્તિઓને ખૂંચતી હતી, અને ખૂંચે તે સ્વાભાવિક છે. તેથી તેમનો અનુરાગી વર્ગ એ રીતે બહોળો ન હોય. હોય તો પણ એ વર્ગ છૂટો છવાયો હોય. ગમે તે સમય હોય, આવી ‘હાડસાચી’ વ્યક્તિને તેના સમકાલીનો તરફથી સહેવાનું જ આવે છે. પણ પછી. સમકાલીનો સર્વથા આથમી ગયા હોય છે ત્યારે આવી વ્યક્તિનાં નામ અને કામ કાળનો કાટ ન લાગે તેમ પૂર્ણ કળાએ ખીલી રહેતાં હોય છે. આવી વ્યક્તિ ‘પરિષદ્’ની નહીં પણ ‘ઉપનિષદ્’ની હોય છે. તેથી તેઓ બહુજન સમાજને પ્રિય ન રહ્યા હોય તેમ લાગે છે.

ટોળાને લઈને ચાલનારા તેઓ ન હતા.

આવાં કારણોસર તેઓનો ડભોઈમાં સ્વર્ગવાસ થયો તેના વિશેષ કશાં સ્મૃતિચિહ્નો ઇતિહાસમાં, પ્રબંધોમાં ઝિલાયાં નથી એમ લાગે છે. તેઓના ચરણ^૧પાદુકાની સ્થાપના પણ કાળધર્મ પછીનાં બે વરસે એટલે કે વિ.સં. ૧૭૪૫માં થઈ છે. આ રીતે ચરણપાદુકાના નિર્માણમાં દોઢ-બે વર્ષ જેવો ગાળો વીત્યો તેથી તેમાં પણ ત્યારના સંઘની ઉદાસીનતા જણાય છે. અને ‘સુજસવેલી’માં “તિહાં સુરપદવી અણસરી અણસણ કરી પાતક ધોઈ” જે ઉલ્લેખ છે તેમાં અણસણ કર્યું એમ લખે છે: શા માટે અણસણ સ્વીકાર્યું? સામાન્ય રીતે આવા શ્રુતધર પુરુષો અણસણ સ્વીકારવા ઇચ્છે તો પણ સંઘ અનુમતિ ન આપે તેમ બનતું હોય છે. તેથી તેઓને એ વર્ષોમાં તેમની નિશ્ચયપ્રધાન વિચારસરણીના કારણે આવું કાંઈક બન્યું હશે તેમ લાગે છે. એ જે હોય તે. આપણને તો તેઓના ‘મોહદીપસંમ વચ:’ એ ઉક્તિને સાર્થક કરે તેવાં વચનોથી ભરેલા ગ્રન્થો મળ્યા તે જ આપણું સદ્દનસીબ છે.

વચનો દ્વારા તો આવા મહાપુરુષ સૈકાઓ સુધી જીવંત રહેશે. મને તો એવું લાગે છે કે હજી જેમ જેમ વખત વીતશે તેમ તેમ આવા મહાપુરુષોનાં વચનો વધુ ને વધુ પ્રસ્તુત જણાશે. યુગે યુગે અને વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ તેઓના શબ્દોના નવા નવા અર્થ થશે. શાસ્ત્રકારોના શબ્દો તો લૌકિક હોય છે પણ અર્થો અલૌકિક હોય છે. આ જ તેમની ઉપકારકતા છે. એમણે લખેલા ગ્રંથોનો રસાસ્વાદ કરાવવા જઈએ તો વરસોનાં વરસો લાગે છતાં તે અધૂરા રહે એવા એ અદ્ભુત અર્થોથી ભરેલા છે.

અહીં આ રીતે નવ પ્રવચન આપણે તેઓના ગુણોની સ્તુતિ કરી. કલિકાલ- સર્વજ્ઞે ગુરુના ગુણની સ્તુતિને સ્વાધ્યાય જેવી આવશ્યક અને લાભદાયી કહી છે. આવા આભઊંચા અને સાગરગહેરા જીવનને આપણા નાના ખોલામાં કેમ સમાવી શકાય? પણ તેમની વાતો કરતાં આનંદ આવે છે. ધન્યતા અનુભવાય છે હું સમજું છું કે આ રીતે નવ દિવસોમાં કાંઈ તેઓનું પૂરું

રેખાચિત્ર દોરી ન શકાયું છતાં તમને તેઓ પ્રત્યે બહુમાન તો જગાવી શક્યો છું. એક શાયરની પંક્તિ યાદ આવે છે:

“માના કિ ઇસ ઝમીન કો ગુલઝર ન કર સકા
કુછ ખાર^૧ કમ તો કર ગએ ગુજરે જિંદરસે હમ.”

અને અન્તે ઉપસંહાર: શ્રી સંઘમાં તો જિનશાસનગગનને શોભાવનારા-અજવાળનારા અનેકાનેક જાણીતા, અજાણ્યા પુણ્યપુરુષો થયા છે. તે બધામાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પ્રત્યેનું આકર્ષણ કોઈ અકળ કારણસર પ્રબળ રહ્યું છે. તેમને જોયા તો નથી પણ તેમના અસાધારણ જીવન અને અસામાન્ય વચનોથી હું તેમનો દાસ બન્યો છું. શ્રુત્વાવચ: સુચરિતં ચ પૃથગ્ વિશેષમ્. એટલે કે તેઓના ગ્રન્થોનો વિશાળ શ્રુતરાશિ અને તેમાં રહેલાં અસંદિગ્ધ વચનો તે તેમની નિર્બાન્ત દષ્ટિના ધોતક છે. આ વિશાળતા ને વિપુલતાની દષ્ટિએ અગાધ લાગે તેવા જ્ઞાનરાશિને જોઈને મુગ્ધ બન્યો હતો. તે પછી તેનાં ફળ અને મૂળને પણ જોયાં. શાસનરાગ તે ફળ છે અને ગુરુભક્તિ તે મૂળ છે. આ ત્રણે અદ્ભુત છે. જ્ઞાન ગમે તેટલું હોય તોપણ એક સાધન છે. તેનો ઉપયોગ સાધ્ય માટે થવો જોઈએ. જ્ઞાનદશા (જીવનને આત્મદષ્ટિએ જીવવું તે) એ સાધ્ય છે. અને એમણે એ સાધ્ય સિદ્ધ કર્યું છે. એમના પોતાના જ શબ્દોમાં એ જોઈએ :

અધીતાસ્તર્કા: શ્રીનયવિજય વિજ્ઞાંહિભજનાદ્
પ્રસાદાદ્ યે તેષાં પરિણતિફલં શાસનરુચિ: ।

इहांशेनाप्युच्चैरवगमफला या स्फुरति मे
तया धन्यं मन्ये जनुरखिलमन्यत् किमधिकम् ॥

- અષ્ટસહસ્રીવિવરણ

ગુરુશ્રી નયવિજયજી મહારાજની કૃપાથી (કાશીમાં) જે તર્કશાસ્ત્રનું અધ્યયન થયું તેના ફળ સ્વરૂપે શાસનનો રાગ પ્રગટયો. તેનાથી

૧. ખાર એટલે કાંટા. અહીં ગેરસમજો એવો અર્થ પ્રસ્તુત છે.

નવ : જ્ઞાનયોગની પૂર્ણતા: આધારશિલા ગુરુકૃપા • ૧૧૫

પટિણતિ પણ નિર્મળ ખની. જ્ઞાન-બોધના ફળ સ્વરૂપે જે ઉચ્ચ શાસનરાગ સ્ફુટાયમાન થયો તેથી મારા જન્મને ધન્ય ગણું છું, આથી વધારે શું બોધએ.

તેમના ગ્રંથોમાં ઠામઠામ દેઢ શાસનરાગનાં દર્શન થાય છે, એટલું જ નહિ સમગ્ર સર્જનમાં સઘળા નાનામોટા ગ્રન્થોમાં પ્રચ્છન્નપણે પ્રભુશાસનનો રાગ અન્તઃસ્રોતા કલ્લોલિનીની જેમ વહેતો જોવા મળે છે. એક સ્થાને તો તેઓ ગાઈ ઊઠે છે:

“શાસન તાહરું અતિ ભલું જગ નહિ કોઈ તસ સરખું રે
તિમ તિમ રાગ વધે ઘણો જિમ જિમ જુગતિશું પરખું રે”

(૩૫૦ ગાથાનું સ્તવન)

આ શાસનરાગ તેમનો ચોળમજીઠ જેવો દેઢ હતો અને તેમણે કરેલી શ્રુતોપાસનાના અંતે વ્યક્તિગત પ્રાર્થના પણ આ જ રહી છે. એકબે, શ્લોક એ ભાવને પ્રકટ કરનારા આપણે જોઈએ:

વિષયાનુબન્ધવન્ધુરમન્યન્ન કિમપ્યહં ફલં યાચે ।

કિન્ત્વેકમિહ જન્માનિ જિનમતરાગઃ પરત્રાપિ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોના અનુબંધથી મનોહર એવા ફળને (સાંસારિક ફળને) હું યાચતો નથી - માગતો નથી, પણ આ જન્મમાં અને પછીના જન્મમાં માત્ર જિનેશ્વર ભગવાનના શાસનનો રાગ જ માગું છું.

અસ્માદશાં પ્રમાદગ્રસ્તાનાં ચરણકરણહીનાનામ્ ।

અબ્ધૌ પોત ઇવેહ પ્રવચનરાગઃ શુભોપાયઃ ॥

ચરણ સીતરી અને કરણ સીતરીથી હીન, વળી પ્રમાદમાં ડૂબેલા અમારા જેવાને સમુદ્રમાં વહાણની જેમ પ્રભુશાસનનો રાગ એ જ શુભ ઉપાય છે તરવા માટે.

આ રીતે શાસનરાગને લક્ષ્ય બનાવનારા તેઓ જ છે. આને શ્રુતોપાસનાનું ફળ ગણે છે. તો આવા વિશાળ જ્ઞાનરાશિની યશોદાયિની ઉપલબ્ધિના મૂળમાં ગુરુકૃપાને કારણ ગણે છે. અક્ષરજ્ઞાનથી લઈ અનુભવજ્ઞાન સુધીની વિરાટ વિદ્યાયાત્રામાં એક માત્ર આ ગુરુકૃપાને જ કારણ ગણે છે. આ વાત તેમણે ઠામઠામ

મુક્તકંઠે ગાઈ છે.

કાશીવાસ અને તે દ્વારા તેમણે પરમ દુર્લભ કહેવાય તેવા ગંગેશોપાધ્યાયકૃત તત્ત્વચિંતામણિ ગ્રન્થને તેઓ હસ્તામલકવત્ સુગૃહીત કરી શક્યા તેમાં તેઓ ગુરુવર પં. શ્રી નયવિજયજી મહારાજની કૃપાને જ જસ આપે છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિરચિત શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચયની, ષટ્દર્શનના વિચારપ્રવાહોની સમીક્ષા કરીને જિનમતની સ્થાપના કરવાનું અત્યન્ત દુષ્કર કામ પણ તેઓની કૃપાથી જ કરી શક્યા છે તેવું પ્રતિપાદન કર્યું છે:

અભિપ્રાયઃ સૂરેરહિ હિ ગહનો દર્શનતતિ-
નિરિસ્યા દુર્ધર્ષા નિજમતસમાધાનવિધિના ।
તથાપ્યન્તઃ શ્રીમન્નયવિજયવિજ્ઞાંહિમજને
અખણ્ડા ભક્તિશ્ચેન્નહિ નિયતમસાધ્યં કિમપિ મે ॥

(શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય ઉપરની સ્થા. કલ્પલતા વૃત્તિ પ્રશસ્તિ)

શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીના શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય ગહન હોય છે. વળી બૌદ્ધ, વેદાન્ત વગેરે દર્શનોના મતનું નિરસન કરવા પૂર્વક અર્હદ્દર્શનનું સ્થાપન કરવાનું કામ અઘરું છે. છતાં શ્રી નયવિજયના ચરણકમલમાં અખંડ ભક્તિ છે તેથી કશું જ અસાધ્ય નથી રહેતું.

આ રીતે પોતાના ગુરુવરને ગ્રન્થોના અંતે પ્રશસ્તિમાં ખૂબ જ હૃદયના બહુમાનપૂર્વક વારંવાર સંભારે છે તો ઘણા ગ્રન્થના આરંભમાં પણ યાદ કર્યા છે. જંબૂસ્વામી રાસના મંગલાચરણમાં તો બે જ લીટીમાં યોગ્ય શબ્દોમાં અંજલિ આપી છે :

“શ્રી નયવિજય ગુરુ તણો, નામ પરમ છે મંત
એહની પણ સાંનિધ કરી કહીશું એ વિરતંત”

તો ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચય નામના ગ્રંથના મંગલાચરણમાં ગુરુવર શ્રી નયવિજયજી મહારાજ માટેની હૃદયની લાગણી જ સીધી શબ્દમાં અવતારિત કરી છે. એ ગાથાઓ જોઈએ તો તેને ગુરુગીતાષ્ટક કહેવાનું મન થાય તેવી એ ગાથાઓ છે. આથી વધારે સુંદર રીતે

ભાગ્યે જ કોઈ શિષ્ય પોતાના ગુરુ માટેના બહુમાનને પ્રકટ કરી શકે. એ ગાથાઓ મૂળ તમને સંભળાવું પછી તેનો સામાન્ય અર્થ કહીશ. ભવ્ય આત્માએ કંઠે કરવા જેવી એ ગાથાઓ છે:

પણમિય પાસજિણિંદં સંખેસરસંટિયં મહાભાગં ।
 અત્તઢીણ હિયઢ્ઠા ગુરુતત્તવિણિચ્છયં વુચ્છં ॥ ૧ ॥

ગુરુ આણાણ મોક્ષો ગુરુપ્પસાયા ઉ અઢ્ઠસિદ્ધિઓ ।
 ગુરુભત્તીણ વિજ્જા-સાફલ્લં હોઢ્ઠ નિયમેણં ॥ ૨ ॥

સરણં ભવ્વજીવાણં સંસારાઢ્ઠવિ-મહાકઢિલ્લમ્મિ ।
 મુત્તૂણ ગુરું અન્નો ણત્થિ, ણ હોહી ણવિ ય હુત્થા ॥ ૩ ॥

જહ કારુણિઓ વિજ્જો દેઢ્ઠ સમાહિં જણાણ જરિયાણં ।
 તહ ભવજરગહિઆણં ધમ્મસમાહિં ગુરુ દેઢ્ઠ ॥ ૪ ॥

જહ દીવો અપ્પાણં પરં ચ દીવેઢ્ઠ ઢિંતિ ગુણજોગા ।
 તહ રયણત્તયજોગા ગુરુ વિ મોહંધયારહરો ॥ ૫ ॥

જે કિર પપ્પેસીરાયાપમુહા પાવિઢ્ઠુ-દુઢ્ઠુ-ધિઢ્ઠુ-નિલ્લજ્જા ।
 ગુરુહત્થાલંબેણં સંપત્તા તે વિ પરમપયં ॥ ૬ ॥

ઉજ્જિયઘરવાસાણ વિ જં કિર કઢ્ઠુસ ણત્થિ સાફલ્લં ।
 તં ગુરુભત્તીણ ચ્ચિય કોઢિન્નાઈણ વ હવિજ્જા ॥ ૭ ॥

દુહગઢ્ઠ્ઠિ, મોહગઢ્ઠ્ઠે, વેરગ્ગે સંટિયા જણા બહવે ।
 ગુરુપરતંતાણહવે હંદી તયં નાણગઢ્ઠ્ઠં તુ ॥ ૮ ॥

અમ્હારિસા વિ મુક્ખા પંતીણ પંઢિઆણ પવિસંતિ ।
 અણ્ણં ગુરુભત્તીણ કિં વિલસિઅમઢ્ઠ્ઠુઅં ઇત્તો ॥ ૯ ॥

સક્કા વિ ણેવ સક્કા ગુરુગુણગણકિત્તણં કરેણં જે ।
 ભત્તીઢ્ઠ પેલ્લિયાણ વિ અણ્ણેસિં તત્થ કા સત્તી ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ : “શંખેશ્વરમાં રહેલા પાર્શ્વનાથ ભગવાનને પ્રણામ કરીને આત્માર્થીના હિતને માટે ગુરુતત્ત્વ વિનિશ્ચયને કહીશ. ગુરુની આજ્ઞા પાળવાથી મોક્ષ થાય છે, ગુરુની કૃપાથી અષ્ટસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલું જ નહિ ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ વડે જ વિદ્યા (મંત્ર) ફળે છે.

મહાભયંકર સંસારઅટવીમાં ભવ્યજીવોને ગુરુ વિના કોઈ શરણ

છે નહિ, થશે નહીં અને હતું નહીં. જેમ કોઈ દયાળુ વૈદ્ય તાવની વ્યાધિવાળાને સમાધિ આપે છે તેમ ગુરુ પણ સંસારરૂપી તાવના વ્યાધિવાળાને ધર્મસમાધિ આપે છે. જેમ દીવો પોતાને અને બીજાને પ્રકાશ આપે છે તેમ રત્નત્રયીના જોગથી ગુરુ પણ મોહરૂપી અંધકારને હરનાર છે.

પ્રદેશી રાજા જેવા પાપી, દુષ્ટ ને નિર્લજ્જ જીવો પણ ગુરુના આલંબનને કારણે પરમપદને પામ્યા. કૌડિન્ય વગેરેએ સંસારનો ત્યાગ કરવા દ્વારા જે કષ્ટ વેઠ્યું તે ગુરુભક્તિના, ગુરુ પ્રત્યેના અનુરાગના કારણે સફળ થયું. તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

દુઃખગર્ભિત અને મોહગર્ભિત વૈરાગ્યવાળા ઘણા જીવો હોય છે. ગુરુને પરતંત્ર જે જીવો હોય છે તેઓને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય હોય છે. અમારા જેવા મૂર્ખ પણ પંડિતોની પંક્તિમાં ગણાતા હોય તો આનાથી વધારે ગુરુભક્તિનો અદ્ભુત પ્રભાવ શું હોઈ શકે!

ભક્તિથી પ્રેરિત થયેલા શક્ર - ઇન્દ્ર પણ આવા ગુરુના ગુણનું કીર્તન કરવા સમર્થ નથી તો બીજાની શક્તિની તો શી વાત કરવી!" ૧૦

વાત પણ સારી છે. આવા ગુરુ તો કોઈકને જ મળે. કેટલી બધી રીતે તેઓમાં પરસ્પર સંવાદિતા હશે! વિ.સં. ૧૭૧૧, સિદ્ધપુરમાં દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ રચ્યો તેનો પ્રથમાદર્શ (મૂળ રચના ઉપરથી પહેલી સ્વચ્છ નકલ) ગુરુ મહારાજશ્રીએ લખ્યો, એવું ક્યારે બને!

એટલે ઉપાધ્યાયજી મહારાજની વિદ્યા પ્રસાદવિદ્યા છે. પુરુષાર્થનો તેમાં જ્ઞાનો છે માટે પુરુષાર્થવિદ્યા તો કહેવાય, પણ મુખ્યત્વે તો તે પ્રસાદવિદ્યા જ છે. તેમના ગ્રંથોમાં પાતાળઝરાની જેમ જે લયબદ્ધ અર્થાનુસારી શબ્દગુચ્છ ઊભરાય છે તે પ્રસાદવિદ્યાની સાબિતી છે. આવા પુરુષોની વાકશક્તિમાં શુદ્ધિ તો હોય છે જ. તેથી તેઓને વાકસિદ્ધિ પણ વરેલી હોય છે. આ રીતે તેઓના અદ્ભુત જીવનસિદ્ધિનાં મૂળ ગુરુકૃપામાં જણાય છે.

સમગ્ર જીવનની વિદ્યોપાસનાના પરમ ફળસ્વરૂપ અનુભવજ્ઞાન - જ્ઞાનદશાની પ્રાપ્તિ થઈ તે પણ ગુરુમહારાજની કૃપાથી થઈ છે

એવું તેઓ કહે છે.

“મારે તો ગુરુચરણ પસાયે અનુભવ દીલમાં પેઠી,
ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રગટી ઘરમાંહી આતમરતિ હુઈ બેઠી”

(શ્રીપાલ રાસ, ખંડ-૪)

એક બીજી જગ્યાએ પણ તેઓએ ગાયું છે —

इच्छायोगाद् यदपि वयमिमे यत् सुखं संप्रतीमः ।

तस्याधस्तात् सुरपतिपदं चक्रीणां चापि भोगाः ॥

ઇચ્છાયોગની ભૂમિકાએ થતી આરાધનાના પ્રભાવે પણ અમે જે સુખનો અનુભવ કરીએ છીએ તે સુખની પાસે ઇન્દ્રના કે ચક્રવર્તિપણાનાં સુખો પણ હેઠ છે.

આમ મૂળ, ફળ અને તેઓના સ્વરૂપને સાંભળીને આપણે આપણા જીવનમાં તેઓના અનુગ્રહથી તેઓના જેવો શાસનરાગ આવે, તેઓના જેવી જ્ઞાનયોગની લગની આવે અને અંતે તેના ફળ સ્વરૂપે જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત થાય તેવી પ્રાર્થના તેઓના પવિત્ર ચરણોમાં મસ્તક નમાવીને કરીએ.

આ નવ પ્રવચન દરમ્યાન તમે બધાએ પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીના ગુણોનું શ્રવણ કર્યું. તે નિમિત્તે મને પણ ઘણો શ્રુતલાભ થયો. તમે બધાએ શ્રોતા તરીકેની સારી ભૂમિકા અદા કરી. તમને પણ આનાથી શ્રમણપરંપરાના એક તેજસ્વી નક્ષત્રનો પરિચય થયો હશે. આ દિવસોમાં મારા વડે મતિમંદતાના કારણે જે કાંઈ અસત્ય વચન ઉચ્ચારાયું હોય તો મિચ્છામિ દુક્કહં.

સર્વમંગલં

૧. એક ચરણપાદુકા ડભોઈમાં પધરાવ્યા અને બીજા ચરણપાદુકા પાવિતાજ્ઞા-સિદ્ધગિરિરાજ ઉપર પધરાવ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી મોહનભાઈ દલીચંદ દેસાઈ કરે છે. પણ હાલ તે ગિરિરાજ ઉપર ક્યાં છે તેનો પત્તો નથી. આવી ઐતિહાસિક વસ્તુ તો શ્રી સંઘે અવશ્ય સાચવવી જોઈએ. પણ ખેદ સાથે કહેવું પડે છે કે આવી બાબતોમાં આપણે ઘણા પછાત છીએ.

યશસ્વી ગુરુપરંપરા

ધન્ય કનોડા : “માથે ધરું ધૂળ વસુંધરાની”

દીક્ષા : “ધન સુહગુરુ જેણે દીખ્ખિયાએ”

શ્રુતસેવાની અખૂટ સરવાણી વહી

શાસ્ત્રના સંવાદી અર્થશોધનું કૌશલ્ય

ઈશાનુગ્રહસંગતિનું સુંદર દર્શન

પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ ઉપકાર વર્ષા

સમકાલીનો પર પ્રભાવ

જ્ઞાનયોગની પૂર્ણતા : આધારશિલા ગુરુકૃપા

સતિમંરોદિ દિવસચિત્ર ઉદ્દસના સમિયાળંચાતિમાર્ગેણ દિવસપોમિહીસયા દિવાસ્સપ્રાગર્ણમિદિય મદાક્રમમ
યાઈંવારસેપાળે એવાંવ દિયાળંવા રમાતેદિયાળંવા રસાવચરિદિયાળં અમણિ પંદિ દિયાળંવા રસા સિપંચિ દિયમ
મદાક્રમમસથાએ એકવાસેક દિવાસળં ઉદિ સિચેતિ રાસીક્રમમસયેણ દિવસે ગંઉદિ મિચતિ ॥ ૧ ॥ વિમચ સિચચર
વિચકરાણા મિચતિ મિરાજવા દિયાદવામસા પદ્મ ઉમદાક્રમ વિદિલમ સિયાળિચ્ચા ॥ ૨ ॥ સુચાદવાયાળા મિમાર્ણ
પ્રસાળા સિચિચેણાળાં અળે પવચળાદ દિસેતિકરિતેણાં મસા મિા ॥ ૩ ॥ અચ્ચ નંચવડા ॥ સંચર ૫૬૨ વર્ષેકા નિંકચરિ
૨૫૩ સિમાસામક્રલિકા લિચિતા વિરેનંદચા ॥ ॥ ॥ ત્રોરુ ॥ ॥

